हिंदुत्वाचे पंचप्राण

सावरकर भवन, राजा ठाकूर पथ, शनिवार पेठ, पुणे.

दूरध्वनी :+९१२०२५५४४७५१

प्रकल्प संचालक : रणजित विक्रम सावरकर

प्रकल्प समन्वयक : अशोक रामचंद्र शिंदे

हे पुस्तक आसामी, बंगाली, इंग्रजी, गुजराथी, हिंदी, कन्नड, मल्याळम, मराठी, ओडिया, पंजाबी, तमिळ, तेलुगु या भाषांमध्ये उपलब्ध आहे.

हिंदुत्वाचे पंचप्राण

दुलर्भं भारते जन्म मानुष्यं तत्र दुलर्भम्।।

(काल- १९ सप्टें. १९०२ म्हणजेच १९ व्या वर्षी लिहिलेला लेख!)

सरकारी नोकरी म्हटली की तिच्यामध्ये देश या शब्दाचा उच्चारहि करता कामा नये, या उद्वेगजनक विचारापासून ज्या काही थोड्या सरकारी नोकरांची मने अलिप्त आहेत त्यापैकीच एका गृहस्थांशी आमचे एक दोन दिवसांपूर्वी काही संभाषण झाले. संभाषणाचा ओघ लवकरच देशाच्या सद्यःस्थितीकडे वळला. हल्लीच्या हताश स्थितीचा बराच वेळ उहापोह झाल्यावर निराशेने ज्याचे मनावर आपला पूर्ण ताबा बसविला आहे असा तो माझा मित्र मला म्हणाला, “तर मग या अशा दुर्दैवी देशांत निपजण्यापेक्षां जर मी इंग्लंडमध्येच जन्मास आलो असतो तर किती बरे झाले असते? मग हे पारतंत्र्यांचे दुःख, ही स्वदेशाच्या दुःस्थितीबद्दल हळहळ, नि हे अनिवारणीय दारिद्र्य ह्यांचे नावही घ्यावे लागते ना! आज जर मी इंग्लंडमध्ये जन्मलेला असतो तर मग इकडे एकादा गव्हर्नर किंवा कर्नल होऊन येतो नि आज जसे इतर साहेब मौजा मारीत तसाच मी ही मौजा मारतो नि परत स्वदेशी जातांना त्यांच्याप्रमाणेच लाखो रुपयांनी जड झालेल्या थैल्या घेऊन जातो. जर आज मी इंग्रज असतो तर या अवाढव्य ब्रिटिश साम्राज्याचा मला केवढा अभिमान वाटला असता! पराभव झालेल्या बोअर शिपायाकडे मी किती ऐटीने तुच्छता दर्शक अवलोकन केले असते! राज्यारोहणाच्या मेजवान्या मी किती आनंदाने झोडल्या असत्या! खरोखर पूर्वजन्मीचे माझे घोर पाप म्हणून मी या दुर्दैवी नि दरिद्री हिंदुस्थानांत जन्मलो!”
दुर्दैवी नि दरिद्री हिंदुस्थान! हे शब्द कानी पडताच माझे मनात विचारांचा कहर उसळला. त्या धडाक्यात माझे मित्रास काहीही उत्तर न करता कामाचे निमित्त करून मी एकटाच माझ्या बंगल्यात आलो नि यावरील शब्दात कितपत तथ्य आहे ते पाहू लागलो.

सांपत्तिक, सामाजिक, राजकीय वगैरे कोणत्याही दृष्टीने पाहिले तरी प्रस्तुतकाली हिंदू घोडे हे सर्व जगाच्या शर्यतीत मागे पडलेले आहे. त्याच्यावर वाटेल त्याने सत्ता सांगावी नि लगाम घालून स्वारी भिडवावी. कोणास लढाईच्या खर्चाचे ओझे झेपेनासे झाले की त्याने ते त्या बिगारी घोड्यावर खुशाल लादावे कोणास राज्यतृष्णा भागविण्यास खंडोखंडी फेरफटका करावासा वाटला की त्याचेसाठी ईश्वराने हे घोडे ठेवलेलेच आहे. त्यावर बसून परकीय लोक अफगाणिस्थानांत जातात, पेकिंगमध्ये प्रवेश करितात नि प्रिटोरिया पाहून येतात. आणि आपल्या पाठीवर परकीयांची ही

अवघड ओझी निमूटपणे वहाण्याबद्दल या घोड्यास प्राप्ति विचाराल तर पाठीवर बसणारे पारतंत्र्य प्रतोदाचे फटके! अशा स्थितीमध्ये सापडलेल्या या घोड्यास जर कोणी दुर्दैवी म्हटले तर त्यात काय चुकले? या घोड्याची इतकी निकृष्ट स्थिती त्याचे दुर्दैवानेच केली असली पाहिजे. इतके मला वाटते आहे तोच पुन्हा माझे मनात विचार आला की, जर या घोड्याचा खरा नि नैसर्गिक धनि खंबीर असता तर त्यास ही स्थिती खचित येती ना! तेव्हा त्यास दुःखसमुद्रांत लोटणारे याचे दुर्दैव नसून ह्याचे हताश, निरभिमानी नि नामर्द धनी होय. ही खरी स्थिती असूनही अद्यापि हे विश्वासू नि इमानी घोडे त्या आपल्या नामर्द धन्यास काहीही दोष न देता स्वामिभक्तीची कमाल करून इतकी दुर्धर संकटे सोशीत आहे. त्याचे नैसर्गिक धनी हे हिंदु लोक आपले नामर्दपण झाकण्यासाठी त्या घोड्यासच 'तूच दुर्दैवी' म्हणून म्हणण्यास यत्किंचितही कचरत नाहीत किंवा आपल्या दुर्गुणांचे खापर दुसऱ्याचे माथी फोडणे हा अधोगतीकडे घसरलेल्या मनुष्यांचा धर्मच होय.

सारांश, हे घोडे दुर्दैवी नसून धनी दुर्दैवी होत. पण जरी ते दुर्दैवी नसले तरी ते दरिद्री असेल म्हणून माझा मित्र त्यास कंटाळला असेल. परंतु पुनः मला वाटले की, हिंदुस्थान कशाने दरिद्री झाले? भागिरथी, ब्रह्मपुत्रा, नर्मदा नि कावेरी ह्या नद्या वहात आहेत ना? मग हिंदुस्थान दरिद्री कशाने झाले? हिमालयावरील सर्व वनस्पती कायम आहेत ना? मग हिंदुस्थान कशाने दरिद्री झाले? पूर्व नि पश्चिम समुद्र भरलेले आहेत ना? मग हिंदुस्थान दरिद्री कशाने झाले? कोहिनूर हिऱ्याची जननी गोवळकोंड्यास सुरक्षित आहे ना? मग हिंदुस्थान दरिद्री कशाने झाले? अहो, हिंदुस्थान जितके श्रीमंत होते तितकेच आहे. ते दरिद्री झालेले नाही नि होणारही नाही. जे दरिद्री झालेले आहेत नि आपल्या दुष्कृत्याने आणखी होतील ते हिंदुस्थानांतील लोक होत. पारतंत्र्याचे चरकात पिळू घातलेले, दुष्काळाने गांजलेले नि 'घरचे कज्जे कसेबसे मिटविता' दुसऱ्यास आत बोलाविणारे हे हिंदुस्थानांतील लोक दरिद्री आहेत. ह्यांनी अशीच काही पापे केली आहेत की त्यांना दारिद्र्याने नि दुर्दैवाने कधीही सोडू नये! ते इंग्लंडच्या पोटी जावोत की प्रत्यक्ष अमरावतीत जावोत. ते सदोदित दरिद्री दुर्दैवीच रहाणार! जोपर्यंत ते सख्ख्या आर्यमातेला निंदावयास प्रवृत्त होत आहेत, तिच्या परम पवित्र कुशीला दोष लावीत आहेत नि दुसऱ्याचे पोटी जाण्याची इच्छा धरीत आहेत तोवर ते दरिद्री नि दुर्दैवीच रहाणार!!!

शिवाय आर्यभूमीसारख्या देशामध्ये उत्पन्न होण्याचे भाग्य वाट्यास आले असतांना ते इंग्लंडच्या पोटी जाऊ पाहतात ते काय फायदा मिळवू इच्छित आहेत? या आर्यभूमीत उत्पन्न होणे ही सामान्य गोष्ट नव्हे. याला काही महद्भाग्य गाठी असावे लागते. या आर्यभूमीत उत्पन्न झाल्यानेच आम्हांस वशिष्ठाचे वंशज म्हणविता येत

आहे नि आम्हास पाणिनी, आर्यभट्ट, भास्कराचार्य इत्यादिकांचे वंशज म्हणविता येत आहे. बौद्धधर्म, ख्रिस्तीधर्म नि मुसलमान धर्म या धर्म परंपरेचा जनिता जो वैदिक धर्म तो याच भूमीचा धर्म होय. चार लक्ष वर्षांपूर्वी याच भूमीत ऋषिवृंदांनी छंदोबद्ध ऋचा गाइल्या, धर्मराजाने येथेच राज्य केले, कालिदासाने शाकूंतल येथेच रचिले नि अलिकडे रजपूतांची तरवार नि मराठ्यांचा भाला येथेच झळकला! आर्यभूमीच्या या वैभवापैकी इंग्लंडला काय आहे? इंग्लंड चार लक्ष तर राहूंच द्या, पण हजार वर्षांपूर्वी कोठे होते? इंग्लंडमध्ये कोण वशिष्ठ झाला आहे? इंग्लंडमध्ये यापैकी काय आहे? त्यांचे लोक लाखो रुपयांनी जड झालेल्या थैल्या नेतात, पण हे परक्यांचे पैसे मी नाहक नेतो आहे म्हणून सद्सदविवेक बुद्धिच्या असह्य नांग्यांनी त्यांची मने विव्हल होत असली पाहिजेत. आयर्लंडला आम्ही जखडिले आहे. बोअर लोकांस आम्ही मनगटाच्या जोरावर हतस्वातंत्र्य केले आहे. अशा कृतकर्माच्या टोचण्यांनी ज्यांची मने शतशः विदीर्ण झाली आहेत त्यांच्या पोटी आपण कशास जावयाचे? वरपांगी सुखाच्या नादी लागून असहनीय दुःखाच्या जाळात सापडण्यासाठी की काय?

अशा प्रकारचे अनेक विचार मनांत आले नि अखेर माझी खात्री झाली की, हिंदुस्थानाचे दारिद्र्यास नि सर्वपकारच्या अनावस्थेस कारण हिंदु लोक होत. परंतु जर कधी त्यांना वैभवाचे दिवस हवे असतील तर त्यांनी हिंदूच राहिले पाहिजे. आपण केलेल्या दुष्कृत्याचे खापर हिंदुस्थानचे दुर्दैवावर फोडून जर ते इंग्लंडच्या पोटी जाऊ इच्छितील तर 'लोह परिसा रुसले, सोनेपणासी मुकले' अशी त्यांची अशरण परिस्थिती होईल?

अशी माझी खात्री झाल्यानंतर अशा भाग्यशाली आर्यमातेच्या पोटी जन्म दिल्याबद्दल मी आनंदाश्रू गाळून त्या जगत्नियंत्र्याचे अनंत आभार मानले नि पुनः विनंती केली की, 'हे विधे, सर्व जगाच्या सुधारणेचे उत्पतिस्थान, अनादिकालापासून अनंत शास्त्रांचे अधिष्ठान, श्रीरामचंद्राचे वसतिस्थान, सद्गुणांचे माहेरघर, नैसर्गिक संपत्तीचा केवळ प्रकर्ष, जेथे व्यासांनी भारत गायिले, जेथे शंकराचार्य उदयाला आले, जेथे राजपुतांनी जोहार केले नि जेथे सनातन वैदिक धर्माचे साम्राज्य आहे. अशा या आर्यभूमीतच माझा जन्म जावो. तिच्यावर आलेल्या किंवा आम्हीच मूर्खपणाने आणलेल्या दुर्धर संकटांतून तिची मुक्तता करण्याचे सामर्थ्य अंगी येवो नि अखेर तिच्यासाठीच हा देह ठेविला जावो. केवळ इतकेच नव्हे तर माझ्या संचित प्रारब्धाचे पूर्ण क्षालन होईपर्यंत जितके जन्म घेणे मला प्राप्त असेल तितके सर्व याच भारतमातेच्या धन्य उदरांत नि तिच्याचसाठी घेतले जावोत!!!

* * *

एकसंघ, एकात्म राष्ट्रजीवन

अस्पृश्योद्धाराचाच प्रश्न घ्या; हे सात कोटी आपले हिंदू रक्ताचे, धर्माचे, राष्ट्राचे बंधु, यांस आपण तो अबदुल रशीद, तो औरंगजेब, ते पूर्व बंगालात हिंदूंच्या कत्तली करणारे इतर विधर्मीय धर्मोन्मत्त यांना जितके जवळ करितो, त्यांना जसे आणि जेथपर्यंत घरात येऊ देतो, तेथपर्यंत आणि तसे देखील वागवीत नाही, ते धर्मशत्रू घरात आले असते तर त्यांस तुम्ही गादीवर बसवून 'या खानसाहेब' म्हणून मांडीशी मांडी लाविली असतीत. पण जरी या अस्पृश्य हिंदूतील अगदी संत, सालस, सरळ, विठोबाचा वारकरी स्नान करून घराशी आला तरी त्याला आम्ही आत घेणार नाही, त्याची सावलीदेखील घेणार नाही! ही सात कोटी आम्हा मनुष्यांसारखी मनुष्ये, आम्ही कुत्र्यामांजरांसारख्या गदळ प्राण्यास, म्हशी गाईसारख्या पशूस शिवू, पण त्यांस शिवत नाही! त्यायोगे हा सात कोटी हिंदुसमाज आपल्या पक्षास असून नसून सारखाच झालेला आहे; इतकेच नव्हे, तर त्याहून भयंकर संकट आपणांवर कोसळण्यास कारणीभूत होणार आहे. कारण त्यांच्यावर जो अमानुष बहिष्कार आम्ही टाकला, त्यामुळे ते आपल्या उपयोगी पडत नाहीत. उलट शत्रूंस आपल्या घरात भेद पाडण्याला सुलभ साधन होतात आणि अंती बाटून आपले शत्रूच होऊन आपल्या अपरिमित हानीस कारणीभूत होतात! ह्यासाठी आणि विशेषतः न्यायासाठी त्यांस त्यांचे मनुष्यत्वाचे अधिकार आपण होऊन जर आपण देऊ तर आपल्या हिंदू समाजावर आघात करण्यासाठी विधर्मीयांनी उचललेल्या भ्रष्टीकरणाच्या तरवारीची धार कमी अधिक बोथट होऊन जाईल. मग अर्धे अस्पृश्य आम्ही घेतो म्हणून म्हणणारी अल्लींची जीभ आणि सगळे अस्पृश्य आमचेच आहेत म्हणून अधिकार सांगणारी निजामी आणि सिंधी मौलवींची धृष्टता ठिकच्या ठिकाणी लुळी पडेल. ख्रिस्त्यांची अर्धी अधिक मिशने ओस पडतील आणि हे सर्व अत्यंत दूरवर परिणाम करणारे महत्कार्य करण्यास काही तुरुंगात जावे लागेल काय? मुळीच नाही! फाशी! नाव नको! काही लाखो रुपयांचा निधी उभारावा लागणार आहे? नाही! कवडीचा खर्च नाही. एक दिवसही कारागृह पाहणे नको. केवळ इच्छा धरा म्हणजे ते महत्कार्य आपोआप झाले! केवळ मनांत निश्चय करा 'मी महारास शिवणार!' बस, या 'एका उच्चारासरशी श्रद्धानंदांचा भयंकर सूड तुम्ही अर्धा अधिक उगवू शकाल! कुत्र्यास शिवतोस, सापास दूध पाजतोस, उंदिराचे रक्त प्रत्यही पिणाऱ्या मांजरास ताटात तोंड घालू देतोस- तर मग हे हिंदू! सोड ती लाज. त्या लाजेचीच तुला वाटू दे लाज आणि या श्रद्धानंदाच्या हृदयातून त्या हत्याऱ्याच्या गोळीसरशी बाहेर पडलेल्या रक्ताच्या चिळकांडीची शपथ

घेऊन म्हण की शिवेन, मी महारास शिवेन, मी अस्पृश्यांस निदान सार्वजनिक कार्यात तरी माझ्याजवळ बसू देईन!'

बस्, इच्छा केलीस, इतका नुसते हात पुढे करून महारास शिवलास की, हा अस्पृश्यतेचा इतका अत्यंत महत्वाचा प्रश्न फटकन् सुटला! शाळेतून, नगरसंस्थेतून, सभांतून, सार्वजनिक मार्गावरून अस्पृश्य हिंदूस नुसते शिवायचे की श्रद्धानंदांचा सूड उगविला गेलाच! इतके महत्कार्य आणि ते साध्य करण्याचा हा इतका सोपा उपाय!
तर चला म्हणा, 'शिवेन? जो मी शत्रूच्यापुढे' या साहेब! या महाराज! म्हणून लाळ घोटण्यास लाजत नाही, तो मी माझ्या हिंदू बंधूंस शिवण्यास लाजणार नाही. आता या क्षणी उठेन आणि माझ्या महारचांभारादिक हीन दीन हिंदू बंधूंच्या पाठीवर प्रेमाने हात फिरवीन! मग आकाशातून वज्र जरी पडावयाचे असले तरी पडो!'

पुरे; इतका निश्चय करून तू बाहेर पड आणि त्या हीन दीन हिंदू बंधूंच्या पाठीवर प्रेमाचा हात फिरव की, त्या एका हात फिरण्याने तू या हिंदू जातीचे भाग्यचे भाग्य परिणामकारकपणे फिरवू शकशील आणि तुझ्यावर या सत्कृत्यासाठी आकाशातून वज्र नाहीच पण पारिजातकाच्या फुलांचा वर्षाव पडेल!

म्हण, 'स्वीकारिन' !!'

आणि तीच गोष्ट या संघटनात्मक कार्याच्या एका अत्यंत महत्वाच्या उपांगाची आहे. आपल्या पूर्वार्जित घरात, पूर्वी जे छलबलाने हिसडून नेले गेले, त्या आपल्या रक्ताच्या आणि राष्ट्राच्या बंधूंस ते आपल्या सामाइक समाजकुटुंबात सप्रायश्चित्त आले असता त्यांस ममत्वाने आपले म्हणणे हे ते दुसरे उपांग होय. हीच शुद्धी. जिच्यासाठी श्रद्धानंद मुख्यतः मारले गेले. जिचा आपण अंगीकार केला असता मुसलमान ख्रिश्चनादिक अशेष विधर्मीयांचा भ्रष्टीकरणाचा व्यवसाय ठार बुडालाच पाहिजे, तीच ही शुद्धी. ज्या चळवळीने आधीच आज दहावीस वर्षांत लाखो लोक हिंदुसमाजात आणि राष्ट्रात परत समाविष्ट करून घेतले, तीच ही शुद्धी. आजपर्यंत प्रतिवर्षी लाख लाख लोक हिंदु समाजातून हिसडून नेले जात असा क्रम. अव्याहत एक सहस्रांवर प्लेगास बळी पडत आली. पण त्यातून एकासही वाचवून परत घरी आणील अशी औषधी आजपर्यंत निघाली नव्हती. परंतु भ्रष्टीकरणाच्या प्रतिवर्षी लक्षावधी जीवांचा संहार करणाऱ्या घातक प्लेगावर एक अमोघ औषधी आता सापडली आहे. ती ही शुद्धी. ही संजीवनी या आपल्या हिंदुजातीच्या देवसेनेतील कोणी सैनिक सहसा भ्रष्टीकरणाच्या बाणाने विद्ध होऊ न देता पूर्वीप्रमाणे लाखांनी प्रतिवर्षी होणारे संहार टाळते. इतकेच नाही, तर पूर्वी संहार झालेल्या त्या आपल्या धर्ममृत सैनिकांच्या लाखो प्रेतास प्रतिवर्षी पुनः जिवंत करीत आहे, म्हणूनच या सवाई संजीवनीची विद्या श्रद्धानंदांनी देवगुरुपुत्र कचाप्रमाणे आपल्या देवशिबिरात

आणिल्यापासून विधर्मीयांच्या पोटात धस्स झाले आहे. ते गडबडले आहेत. श्रद्धानंद मारले गेले, का? की शुद्धी मरावी! श्रद्धानंद मारले जाण्याचा खरा सूड घ्यावयाचा असेल तर श्रद्धानंद मेले तरी शुद्धी मेली नाही हेच सिद्ध केले पाहिजे.

आणि हे सिद्ध करण्यास काही एक विशेष त्रास हिंदुबंधुहो! तुम्हांस घेणे नको. प्रामाणिकपणे जे हिंदू राष्ट्रात परावर्तीत होऊन येऊ इच्छित असतील त्यांची पुनः प्रस्थापना करून त्यांस ममत्वाने वागविणे, त्यास आपले म्हणणे, त्यांचा मनःपूर्वक स्वीकार करणे. इतके केले की पुरे. एक वेळ शुद्धी करण्यास पैसा आणि प्रयत्न यांचे पाठबळ लागेल. ते देण्यास संस्था झाल्या आहेत, होतील. ते काम तुमच्यांतील राष्ट्रनिष्ठ प्रचारक आणि धुरंधर पुरुष करीत आहेत. तुम्हा आम्हा सामान्य लोकांना प्रत्येक हिंदुमात्रा तुला, त्याची विशेष चिंता नको, तू केवळ इतके कर, केवळ इतके मनात आण की, मी शुद्धीकृत हिंदूचा स्वीकार करणार! पुरे, हे प्रत्येक हिंदुमात्रा, तू समाजात जिथे कुठे असशील त्याचे आजुबाजुला तुझी दृष्टी पोहोचेल, तोवर इतके बघ की, कोणी हिंदू अनाथ विधर्मीयांच्या पंजात तर फसत नाही ना? कोणी हिंदु स्त्री एक पाऊल चुकले म्हणून पापभीतीने भांबावून आपल्या हिंदु अपत्यासह अनंत पावलांच्या घसरणीवर बळाने कोसळून घेऊन धर्मांतराच्या नरकात पडत नाही ना? असे दिसेल तर त्वरीत हिंदू समाजास आणि हिंदूसभांस ती बातमी कळीव. तुझ्या भाग्यी त्या स्त्रीस धीर देऊन किंवा त्या अनाथास हात देऊन धर्मांतराच्या गर्तेपासून परत फिरवणे शक्य नसेल तर निदान नुसती बातमी तरी कळीव. जे शुद्ध झालेले असतील त्यांचा हात प्रेमाने हातात धर, 'बरे आहे ना' इतके ममत्वाने विचार; संक्रांतीस, दसऱ्यास, दिवाळीस त्यांना नुसते भेटून राम राम कर आणि फुकटचे सोने वाट! त्यास कोणी हिणविले तर त्यांचा पक्ष घेऊन नुसते इतके म्हण की, 'चुकी कोणाकडून घडत नाही? पापप्रवणता हा मनुष्यस्वभाव आहे. प्रायश्चित्त हा मनुष्यधर्म आहे. आमची पापे अजून लपलेली आहेत म्हणून ज्यांची उघडकीस आली त्यांची प्रमाणाबाहेर निंदा करणे हेच खरे पतितत्व! पतित? जो हिंदू पतितपावनाच्या मंदिरात पुनः शिरला तो पावन झालाच. तो माझ्या इतकाच रक्ताच्या बिंदूपर्यंत हिंदू झालाच!' पुरे, इतके जरी, हे प्रत्येक हिंदुमात्रा, तू करशील तरी शुद्धीचे कार्य तुझ्या पुरते तू केलेस असे होईल. याला पैसा नको, केवळ प्रेम हवे. बॉम्ब नकोत, 'मशीनगन्स' नकोत, सेना नको, कामगार नको, प्रयत्न नको, केवळ शुद्धीकृतास मी 'स्वीकारीन' इतके म्हण की, कार्य झाले.

आम्हांस एका अत्यंत प्रामाणिक शुद्धीकृताचे पत्र आले आहे. त्यात ते लिहितात, "संक्रातीचा मला मिशनरींनी हिंदुधर्मात प्रविष्ट झाला म्हणून राग न मानिता तिळगूळ धाडला. माझ्या मुलांस दहा दहा रुपयांचा खाऊ धाडला. दर आठवड्यास माझी

विचारपूस लांबलांबून ते करितात, यातील मर्म मी जाणून आहे. परंतु ते त्यांच्या धर्माच्या ध्वजाखाली आणण्यासाठी जर परकीयांशी इतके गोड बोलतात, तर आमच्या हिंदू धर्माच्या ध्वजाखाली आपण सर्व लोक उभे असता आमच्या स्वजनांनी परस्पर तरी किती गोड बोलले पाहिजे! पण! मी आणि माझी मुले मार्गाने चाललो की, माझे हिंदू बंधू तिरस्काराने हसतात आणि आडवाटेने निघून जातात. कोणाच्या ओटीवर आम्हांला अजून बसता येत नाही. सणावारी सुखाचा शब्ददेखील कोणी येऊन विचारत नाही. इतके जरी आहे तरी मी सुद्धा हिंदू पूर्वजांच्या वास्तूत येऊन राहिलो आहे, या एका आत्मिक समाधानापुढे मला ही विपक्षांची प्रलोभने आणि स्वपक्षाचा तिरस्कार यांचे काहीच वाटत नाही. 'मी हिंदू आहे' या भावनेने सुख मला उपभोगिता येते हे मला पुरे आहे."

आता शुद्धीकृतांच्या या सामाजिक यातना, दूर करण्याचे सर्वस्वी तुमच्या इच्छेवर, केवळ इच्छेवरच अवलंबून नाही काय? त्यांची विचारपूस करण्यास, सणावारी, आपल्या समाजात त्यांस ममत्व वाटावे अशा रीतीने त्यांस 'या बसा' म्हणण्यास, संक्रातीस चार तिळगुळाचे दाणे हातावर ठेवून 'गोड बोला म्हणून हसतमुखाने त्यास विनविण्यास तुमची कवडी तरी खर्च होणार आहे काय? यात एक क्षणभरदेखील तुरुंगात उभे राहण्याचे भय आहे काय? नाही! केवळ तुम्हास आम्ही स्वीकारलेय असे म्हणावयाचे की लाखो शुद्धीकृत तुमचे झाले, जे कोटी कोटी अजून पतित आहेत ते 'शुद्धीकृतांस तुम्ही स्वीकारता' असे पाहताच आपण होऊन तुमच्यात आलेच!

इतके तरी केवळ तुमच्या हातात आहे ना? यात इंग्रज आड येत नाही, दारिद्र्य आड येत नाही, मरणाचे भय आड येत नाही, फाशी आड येत नाही, काही नाही, तर नुसते म्हण, 'मी शिवेन, मी स्वीकारीन.' हे हिंदुमात्रा! तू एकेकटा जेथे असशील तेथे इतरांची वाट न पाहता म्हण की, मी माझ्या कोटी कोटी अस्पृश्यांस शिवेन, मी शुद्धीकृतांस स्वीकारीन की 'अस्पृश्योद्वार आणि शुद्धी' ही दोन्ही अत्यंत महत्वाची राष्ट्रकार्ये सिद्धीस गेली असे समज!

म्हण की, जो माझा हात मी कुत्र्याच्या पाठीवर प्रेमाने फिरवितो तो माझा हात मी भातृप्रेमाने माझ्या अस्पृश्य गणल्या गेलेल्या हिंदुधर्मीयांचे माझ्या रक्ताच्या, राष्ट्राच्या भावाचे पाठीवरून फिरवीन! म्हण शिवेन! की अस्पृश्यता मेली.

आणि निश्चय कर मी शुद्धीकृत हिंदूस ममत्वाने 'तू माझा' म्हणून म्हणेन. म्हण 'स्वीकारीन' की 'शुद्धी' दृढमूल झालीच!

इतके महाग कर्तव्य इतके स्वस्त कधीही झाले नव्हते. म्हणून इतके तरी कर. हे सर्वस्वी तुझ्या हातचे आहे! शिवेन! मी स्वीकारीन!

श्रद्धानंद, ३-२-२७.

प्रत्याघाताचे धैर्य हिंदूंत नाही असे समजू नका !

नाही! हिंदुधर्म क्लैब्याची गाथा नाही. हिंदुधर्म निःसंशय सात्त्विक आणि क्षमाशील आहे. हिंदुधर्म निःसंशय क्रोधशीलही आहे. 'क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ' ही हिंदुधर्माची गर्जना आहे. 'अहिंसा परमो धर्मः' ही ज्या हिंदुधर्माची व्याख्या आहे त्याच हिंदुधर्माची अगत्याची आणि तेजस्वी आज्ञा आहे की, 'आततायिनमायान्तं हन्यादेवाविचारयन्' आणि या दोन्ही आज्ञांचा समन्वय हिंदू धर्मच उत्तम प्रकारे लावू शकतो. हिंसेच्या आणि अहिंसेच्या अर्थाचा आजकालच्या गांधीजींसारख्या अर्धवट आचार्यांनी जो गोंधळ माजविला आहे, त्यामुळे ती वचने परस्पर विरोधी दिसतात. परंतु हिंदुधर्माचे मर्मज्ञ आचार्य, पूर्वीपासून या शब्दाचा जो अर्थ करीत आले तो ध्यानात धरिला असता, 'तस्मादुत्तिष्ठ कौंतेय, युद्धाय कृतनिश्चयः' हे गर्जत आपले सुदर्शन उंच उभविणारा कंसकंदन कृष्ण आणि त्याची ती गीता अशी दोन्ही हिंदुधर्माची आणि राष्ट्राची प्रमुखतम आराध्य दैवते का झाली हे सर्वांचे ध्यानात येण्यासारखे आहे.

प्रस्तुत इतकेच सांगणे पुरे आहे की, रावणाला वधून श्रीराम विजयी झाले असता सीतादेवी जेव्हा त्यांच्याकडे परत आली तेव्हा लोकरीतीप्रमाणे तिला स्वीकारावे की स्वीकारू नये, अशा विषण्ण शंकेने ग्रस्त होऊन रामचंद्र म्हणाले होते, 'सीते तू परत जा, तुझ्या प्राप्तीसाठी मी रावण मारिला नाही; तर रावणाने रघुकुलाचा जो घोर उपमर्द केला त्याचा सूड उगविण्यासाठी मारिला! सर्प जो डसतो तो सीते, रक्त पिण्यासाठी डसत नाही, तर पुच्छाघाताचे वैर उगविण्यासाठी होय!' हे सांगणाऱ्या श्रीरामास हिंदुधर्म आदर्श पुरुष म्हणून पूजीत असतो.

आणि ज्या युधिष्ठिराचे उदाहरण गांधीजींनी आपल्या नेहमीच्या गोंधळ्या प्रवृत्तीने हिंदू लोकांस या वेळेस उदाहरणीय म्हणून उपमान योजिले आहे त्या युधिष्ठिरानेच तर अठरा दिवस महाभारत लढविले! अर्जुनाला कर्णास मारावयाला उशीर झाला, तेव्हा हा 'क्षमेचा पुतळा' संतापाने लाल होऊन त्याच्या पौरुषास धिक्कारिता झाला! त्यांचे नावच 'क्षमास्थिर' नसून 'युधिष्ठिर' आहे- म्हणजे क्षमेच्या भागूबाई व्याख्येने विचल न होता युद्धामध्ये स्थिर राहणारा! त्या युधिष्ठिराची उपमा गांधीजींच्या लेखात दिली आहे! आत्यंतिक क्षमेचा पुतळा म्हणून युधिष्ठिराचे अपमान अशा प्रसंगी हिंदू लोकांपुढे ठेवणे म्हणजे स्वतःच्या वाक्याविरुद्ध स्वतःच अर्थ व्यक्त करणे होय. शंकराच्या उपमादेखील इतक्या अनर्थक आणि हास्यास्पद नसत!

हिंदू हा मुसलमानासारखा वेडगळ कडवा नाही; पण हिंदू कडवा आहे. हिंदू मुसलमानासारखा धर्मोन्मत्त वीर नाही; पण हिंदू धर्मवीर आहे. नाहीतर तो ह्या जीवनकलहात आजवर जगलाच नसता! जुन्या इतिहासाच्या गोष्टी सोडल्या तरी प्रत्यक्षात ह्या गेल्या दहावीस वर्षांतच एक नाही, दोन नाही, शेकडो हिंदू तरुण असे निघाले नाहीत काय की ज्यांनी हिंदुस्थानचे स्वातंत्र्यार्थ हसत हसत फासावर आरोहण केले? गव्हर्नर जनरलांना हजारो गोऱ्या सैनिकांच्या नागव्या तरवारीचे पहाऱ्यातून हत्तीवरील हौद्यात आहत केले? अठरा अठरा वर्षाच्या मुलांनी! ज्या डिंगराच्या देशभक्तीची आणि अतुल धैर्याची स्तुति चर्चिल आणि लॉइड जॉर्ज यांनी करून त्यास रोमच्या अत्यंत श्रेष्ठ हुतात्म्याशी तुलले, तो मदनलाल डिंगरा हिंदुच होता हे कोणी विसरू नये. हिंदुंमध्ये स्वातंत्र्याच्या ध्येयासाठी फासावर मरणारे किंवा अंदमानात मृत्यूच्या जबड्यात असता क्रांतिगीते आणि स्वातंत्र्यस्तोत्रे गाणारे शेकडो तरुण आणि वृद्ध लोक निघाले, आजकाल निघताहेत!

श्रद्धानंद - १०-२-२७.

* * *

संख्याबळ, हेही बळच आहे ! !

असाराणां हि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका!
तृणैराबध्यते रज्जुस्तेन नागोऽपि बध्यते।।

हिंदू संघटनावर येन केन प्रकारेन काही तरी आक्षेप काढून त्याला विरोध करण्याची चटक ज्या काही लोकांना लागली आहे, त्यापैकी काहीजण अस्पृश्यतानिवारण आणि शुद्धी या संघटनाच्या दोन महत्वाच्या उपांगांवर इतर सर्व आक्षेपांची तोंडे बंद झाली म्हणजे असा एक मेणघुणा आक्षेप काढीत असतात की, 'अहो अस्पृश्य बाटले आणि हिंदुसमाज कमी झाला किंवा पतितांना परावर्तीत करण्याचे शुद्धीकार्य अंगीकृत न केल्याने हिंदुसमाज वृद्धिंगत न झाला तरी काय बिघडले? नुसत्या संख्येत काय आहे? आपण जे थोडेबहुत अजून हिंदु आहोत, त्यांचीच उत्तम प्रकारची उन्नती करवू म्हणजे झाले. मूठभर इंग्रज आज जगावर राज्य करीत आहेत. तेव्हा संख्येत खरे बळ नसून समाजातील व्यक्तीच्या अंगातील तेजादिक गुणांतच सर्व बळ आहे. म्हणून हिंदू समाजातील परधर्मात जातात म्हणून निष्कारण आरडाओरड न करता जातील ते सुखेनैव जाऊ द्याल आणि राहतील तेवढ्यांचीच उन्नत्ती करीत रहा.

येथपर्यंत या आक्षेपकांची भाषा एकरूप असते, परंतु यापुढे त्यांच्यातील काही लोक आपली तोंडे थोडीशी फिरवून पुढे बोलू लागतात. जे आक्षेपक 'जुने ते सोने' असे समजणारे जुन्या रुढीचे अंध अनुयायी असतात, ते म्हणतात, 'अशा रीतीने हिंदू समाजाची संख्या घटते या भयाचा बागुलबोवा निरर्थक ठरत असल्याने आणि नुसत्या संख्येत काही अर्थ नसल्याने तुम्ही अस्पृश्यतानिवारणाच्या आणि शुद्धीच्या नव्या रुढी पाडण्याचा खटाटोप सोडून द्या. या लोकांच्या संख्येत काही अर्थ नाही, या सिद्धांतावरून काढिलेला उपसिद्धांत निदान विसंगत तरी नसतो. परंतु या आक्षेपात जे काही लोक आयुष्यात इतर सर्व प्रकरणी रुढीस धाब्यावर बसवावयास कमी करीत नसतात. इतकेच नव्हे तर रामायण किंवा महाभारत हे इतिहासात्मक ग्रंथ नसून केवळ आध्यामिक रूपक आहेत, शिवाजी, प्रताप इत्यादी आधुनिक राष्ट्रपुरुष तर काय, पण राम कृष्ण यांनाही जर मी त्यांचे काळात असतो तर (आणि जरी, त्या खरोखरच देहधारी व्यक्ती असतीलच तरीही) त्यांनाही तुम्ही रावण, कंस, अफजुल इत्यादिकांची हत्या केलीत आणि शस्त्र धारण केलेत ही गोष्ट हिंसात्मक आणि पापास्पद केलीत म्हणून दोष दिला असता असे म्हणण्याइतके जुन्याचे आणि शास्त्रांचे आणि रुढीचे कट्टर विरोधक असतात ते, संख्येत काही अर्थ नाही या सिद्धांतावरून, अस्पृश्यतानिवारणाविरुद्ध एक ब्रही न बोलता, केवळ शुद्धीविरुद्ध मात्र त्या आक्षेपाचा उपयोग करितात आणि म्हणतात, 'अहो, संख्येत काय आहे! जे हिंदू

परधर्मात गेले किंवा जात आहेत ते जाईनात, त्यांना परत घेण्याची नसती उठाठेव करून परधर्मीय आणि विशेषतः मुसलमान समाजाची मने का दुखविता? बाटवू द्यात ना त्यांना हिंदूंस. त्यांच्या बाटविण्याच्या तडाख्यातून जे आपण उरलो आहोत किंवा उरू, त्यांची शारीरिक, मानसिक, आत्मिक इत्यादी सर्व प्रकारची उन्नती आपण केली की, पुरे! नुसत्या संख्येत काय आहे? खरे बळ गुणांत आहे म्हणून सोडा ती शुद्धी आणि ते संघटन.

या आक्षेपकांतील वर वर्णिलेल्या दोन पोटजातींपैकी जो पक्ष रुढीचा अंधअनुयायी असल्याने अस्पृश्यता आणि शुद्धी या दोन्ही चळवळीविरुद्ध बोलतो. त्याचा तो आक्षेप कितीही भ्रामक असला तरी निदान सुसंगत असतो, परंतु या दुसऱ्या पक्षाचा संख्येच्या बळांत काही अर्थ नाही, हा आक्षेप जेव्हा केवळ शुद्धीविरुद्धच आणण्यांत येतो आणि तोही विशेषतः मुसलमानांना हिंदू करून घेण्याविषयी तीव्रतेने पुढे आणण्यात येतो तेव्हा तो केवळ भ्रामक असतो, इतकेच नव्हे तर अगदी मेणघुणा असतो. कारण या वर्गातील लोक अस्पृश्यतानिवारणासाठी आकांडतांडव करीत असतात. इतकेच नव्हे तर त्यांच्यातील काही लोक अस्पृश्यांबरोबर प्रकटपणे अन्नपानादिक व्यवहारही करतात. त्यांना सुधारणेचा बाऊ वाटत नसतो. ते प्रचलित राजकारणात मुरलेले असतात. मुसलमान, ख्रिश्चन, इतकेच काय पण जगातले प्रत्येक समाज आणि संस्कृति आपआपली संख्या वाढविण्याच्या खटपटीत आहेत हे त्यांस आवगत असते. परंतु इतके असूनही ते जेव्हा केवळ शुद्धीविरुद्धच काय ते 'संख्येत काय आहे' म्हणून रडगाणे गाऊ लागतात, त्यातही मुसलमान चिडतात म्हणून शुद्धी सोडा' या ध्रुवपदाच्या ठेक्यावर जेव्हा ते रडगाणे गातात, तेव्हा त्यांचा तो आक्षेप जवळजवळ अप्रामाणिकच असतो, मुसलमानास कसेबसे आपल्या पक्षात ओढून आणण्यासाठी योजलेली ही एक युक्ती असते. पण ती इतकी आत्मघातकी असते की, तिचे भयंकर परिणाम गेली सहा वर्षे हिंदुसमाजास भोगावे लागल्याने त्याची अपरिमित हानी झालेली आहे. आणि तरीही अजून जेव्हा 'नुसत्या संख्येत काय आहे' म्हणून हे लोक साळसूदपणे उपदेशीत शुद्धीविरुद्ध लोकांचा बुद्धिभेद करण्याचे अमंगल कार्य करण्यास मागे पुढे पाहात नाहीत, तेव्हा त्यांच्या या कोटिक्रमाचा एकदा पुरता समाचार घेऊन टाकणे आता अगदी अवश्य झाले आहे.

संख्येत काय आहे? सोडा ती शुद्धी या आक्षेपास आम्ही दर्शविलेल्या हिंदूतील दोन वर्गाप्रमाणेच हसन निझामी आदिकरून मुसलमानही उपदेश देत असतात. हे प्रथमतः ध्यानात ठेवण्यासारखे आहे. हसन निझामी आदि लबाड प्रचारक आपण स्वतः मुसलमानांची संख्या वाढविण्याचे काम अव्याहत आणि अनेक सुष्ट दुष्ट उपायांनी चालवीत असता केवळ हिंदुंस मात्र जेव्हा शिष्टपणाचा आव घालून उपदेश देतात की,

'हिंदुनो, शुद्ध करून घेण्याच्या भानगडीत पडून आम्हा मुसलमानांचे व्यर्थ वैर का संपादन करता? तुम्ही अजूनही बावीस कोटी आहात? आहात त्यांचीच उन्नती आणि गुणवर्धन करा म्हणजे झाले. आणखी शुद्धीच्या झंजाटास का मागे लावून घेता? संख्येत ते काय आहे?' तेव्हा या त्यांच्या मार्जारसाधुत्वातील मर्म इसापनीतीतल्या त्या कोंबडीसारख्या भाबड्या प्राण्याच्याही ध्यानात येण्यासारखे असते. पण तरीही ते ध्यानात आले नाही असे भासवून मुसलमानांच्या रोषास भिणारे आणि स्वकीयांच्याविरुद्ध जे तोंडास येईल ते बकणे म्हणजेच साधुपणा होय अशी घातक समजूत करून घेतलेले हिंदूतीलच काही लोक त्या विपक्षाच्या ढोंगी कोटिक्रमाचीच री ओढून हिंदूंस सांगतात, 'असे, खरेच संख्येत काय आहे? आपले गुणबळ वाढवा!'

परंतु नुसत्या संख्येत जर खरेच काही एक नसेल तर मग हे थोर पुरुष हे आपले नवाविष्कृत महान तत्व प्रथमतः त्यांच्या आवडत्या मुसलमान आणि ख्रिश्चन बंधूंस का शिकवीत नाहीत? एखाद्या वैद्यापाशी एखाद्या घातक रोगावर रामबाण औषध असेल तर ते औषध ज्यांस तो रोग झालेला नाही किंवा होतो आहे किंवा नाही याचे निदानही निश्चित ठरलेले नाही, त्यांचे गळी बळाबळाने ओतीत बसण्यापेक्षा त्या वैद्याने जे त्या रोगाने इतके पछाडले गेलेले आहेत की, त्यांस त्यातून वाचविण्यासाठी त्वरीत काही औषध न मिळाले तर त्या रोगास ते सर्वस्वी बळी पडण्याचे संकट ओढवणार हे निश्चितपणे दिसत आहे, त्यांचे घरी प्रथम जाऊन त्यांस त्या मात्रेचे वळसे देणे हे अधिक भूतदयेचे आणि समयोचित कृत्य होईल, नव्हे काय? हिंदूंच्या शुद्धीचे बिचारीचे काय? आठवड्यास कुठे दहा बारा लोक देखील साऱ्या हिंदुस्थानात संख्याबळासाठी शुद्ध केले जात नाहीत. हे लहानसे हिंदूंच्या डोळ्यांतील कुसळ आपल्या सूक्ष्म दृष्टीस दिसते आणि ते काढण्यास आपण डोळ्यांचे विच्छेदन (operation) करण्यासाठी ते तात्त्विक शल्य खुपसू लागले आहात हे आपले उपकार आहेतच. पण आमचे आपणांस सांगणे आहे की, त्या आमच्या मुसलमान बंधूंच्या आणि मिशनऱ्यांच्या डोळ्यांत ते संख्याबळ वाढविण्याच्या लालसेचे भले मोठे मुसळ ते पाहा. ते कसे अगदी कासावीस झालेले आहेत. तर त्यांस प्रथम त्या यातनेपासून मुक्त करण्याचा प्रयत्न आपल्यासारख्या भूतदयेच्या भोक्त्यांनी करावा. आमच्या डोळ्यांत शिरलेल्या या शुद्धीच्या कुसळाची कळ आम्ही थोडा वेळ सोसू. पण आमच्या मुसलमानादिक बंधूंच्या डोळ्यांतील त्या तंझीम आणि तबलिघ आणि मिशनांच्या बहालाएवढ्या मुसळांच्या कळेने ते पाहा अगदी विव्हळ होत आहेत. लवकर उपाय न झाल्यास त्यांचे बुद्धीचे डोळे अगदी धर्मांध होणारे आहेत. झालेच आहेत! तर उपकारी गृहस्थ हो, प्रथम आपण आपली रामबाण औषधी घेऊन तिकडे धावा आणि त्यास सांगा की, 'वेड्यांनो, संख्याबळ म्हणजे काय खरे बळ नव्हे, गुणबळ हेच खरे बळ

आहे. सोडा ती तंझीम आणि बंद करा ती मिशने!' ते पहा गुजराथेत आगाखानी मुसलमान हिंदूंना बाटवून आपले संख्याबळ वाढविण्याच्या रोगाने इतके पछाडले आहेत की हजारो, लाखो रुपये खर्चून हिंदू धर्मावर अवास्तव आणि दुष्ट आरोप करणारी चोपडी सहस्रांनी वाटीत आणि भाबड्या हिंदूंवरील शेकडो अर्भकांस मुसलमान करीत हिंडत आहेत. ते हसन निजामीचे जाळे पहा. वेश्यांकडून देखील नीच वासनांच्या साधनांचाही उपयोग करून हिंदूंस मुसलमान बनविण्यास कचरत नाही. त्या सिंध बंगाल्यातील मुसलमानांच्या टोळ्या पहा. तरवारीने, सुरीने, बलात्काराने हिंदु कुमारिका भ्रष्टवून, हिंदू मुले पळवून दर आठवड्यास केवढा उत्पात करीत आहेत. न्यायालयेदेखील त्यांस शिक्षा देऊन थकत आली. ती दिल्लीच्या मुसलमानी परिषदांतील भाषणे आणि ठराव पहा! महमदअल्लीपासून तो गावगुंडापर्यंत प्रत्येक मुसलमानाने निदान दहा बारा हिंदूंना तरी बाटविलेच पाहिजे, म्हणून आक्रोश करीत आहेत- कारण मुसलमानांची संख्या हिंदुस्थानात हिंदूहून अधिक केली पाहिजे! दोन वर्षांत सात कोटी मुसलमानांचे पंधरा कोटी करू, पंधराचे सतरा कोटी करू सतराचे वीस कोटी करू म्हणजे अधिक अधिकार हिंदुस्थानाचे स्वामित्व - राज्यच आपल्या मुसलमानी हातात येईल! ही स्पष्ट भाषा, या स्पष्ट प्रतिज्ञा, चालल्या आहेत'. ही मिशने पहा-मुंबई कलकत्त्यासारख्या मोठमोठ्या नागरांपासून तो आसाम, छोटानागपूरच्या जंगलांपर्यंत हिंदूंना ख्रिश्चन करण्याचा आणि ख्रिश्चनांची संख्या या वर्षी वाढली म्हणून इंग्लंड अमेरिकेत उत्सव करण्याचा धुमधडाका चालला आहे. प्रत्येक वर्षी कमीत कमी दहा लाख लोक ख्रिश्चनसमाज खाऊन पचवून सारखा वृद्धिंगत होत आहे. आणि ते दहा लाख काय सद्‌गुणांचे अगदी मुर्तीमंत पुतळे तेवढेच निवडून त्यांस आपल्या समाजात ते अंतर्भूत करून घेतात की काय? छट्! दुष्काळातील मरणाचे दारी बसलेल्या बायाबापड्यांपासून तो दहादहादा शिक्षा आणि सश्रम कारावास भोगून ज्यांच्या पायांस चोरीसाठी पडलेल्या बेड्यांचे घट्टे पडले आहेत अशा सज्जनांपर्यंत जो हाती सापडेल त्या हिंदूस धर की कर ख्रिश्चन, असा सपाटा त्यांचा चालला आहे.

हे काय आपणास दिसत नाही? हिंदूंच्या डोळयांतील आठवड्याकाठी दहा पांच परधर्मीय लोकांस शुद्ध करून घेण्याचे हे शुद्धीचे लहानसे कुसळ ज्या आपल्या दृष्टीच्या टापूत धूमकेतूसारखे विस्तार पावून दिसू शकते, त्या तुमच्या दृष्टीस हे मुसलमानांच्या आणि मिशनरींच्या संख्या वाढविणाऱ्या अट्टाहासाचे डोंगराएवढे मुसळ दिसत नाही, असे होणे शक्य नाही. मग आपण त्यांच्या तबलीघ परिषदांतून आणि मिशन हॉलमधून जाऊन का व्याख्याने देत नाही की 'संख्याबळ तुच्छ आहे, वेड्यांनो! तुम्ही नुसती संख्या कशाला वाढविता! घेऊ द्या हिंदूंना तुमच्यातले लोक शुद्ध करून.

तुमची संख्या कमी झाली तर उरतील त्यांचे गुणबळ वाढविण्याचे कार्य तुम्हांस अधिकच आटोपसर आणि सुखावह होईल!'

हे जिना पहा, ते अबदुल रहीम पहा, ते गझनवी पहा, हा कारागृहातून चोरीच्या दहा शिक्षा भोगून अकरावी चोरी करण्याची संधी साधिता येईतो खिलाफतचा स्वयंसेवक होऊन भटकणारा गावगुंड पहा- जो तो मुसलमान, 'संख्या! संख्या!' म्हणून गर्जत आहे. आमची संख्या अधिक आहे म्हणून पंजाबात वा बंगालात आम्हांस हक्काच्या अधिक जागा द्या! आमची संख्या कमी आहे म्हणून मुंबई मद्रासकडे विशिष्ट हितसंरक्षणार्थ अधिक जागा द्या! गावात आमची संख्या इतकी म्हणून लोकलबोर्डात जागा द्या, नगरात इतकी संख्या आहे म्हणून नगरसंख्येत, इलाख्यात संख्या इतकी म्हणून विधिमंडळात अधिक जागा द्या. गव्हर्नराच्या जागेपासून तो पट्टेवाल्यापर्यंत आमची संख्या इतकी म्हणून इतक्या आमच्या जागा राखून ठेवा! म्हणून जिकडे तिकडे मुसलमानी तोंडातून, डोक्यातून, मनातून 'संख्या!' संख्या वाढवा! संख्या! असा एकसारखा चाललेला गडगडाट, आपल्या शुद्धीची बारीक पिपाणी ऐकू येईल इतक्या सूक्ष्म तंतूनी गोठलेल्या कानास ऐकू येत नाही का? मग त्यांस आपण जाऊन आपले हे अमौलिक तत्व का उपदेशीत नाही? मुसलमान माझे बंधु आहेत, ख्रिश्चन माझे स्नेही आहे म्हणून म्हणणाऱ्या भूतदये! संख्याबळाच्या वेडाने पिसाळून गेलेल्या या भुतांकडे तुझ्या कृपेचा फेरा थोडा का वळवीत नाहीस. प्रत्यही संख्याबळाचे नावावर हिंदूंची मुले आणि कुमारिका त्यांच्यातील गुंडांकडून पळवून नेल्याच्या बातम्या प्रत्येक पत्रात आणि खटले कित्येक न्यायालयात येत असता तुझ्या पत्रातून किंवा तोंडातून त्याचा उल्लेखदेखील होत नाही हे कसे? हिंदूंवरच तुझी एवढी कृपा का! थोडी दया कर आणि हिंदूंच्या बोकांडीच असे येता जाता न बसता, त्या संख्याबळाच्या वेडाने जर्जर झालेल्या तंझीम-तबलीघकडे आपला थोडा कटाक्ष टाक! हे वैद्यराज, कृपा करून आमचा आपणास थोडासा विसर पडू द्या!

नुसत्या संख्याबळात काय आहे, असे म्हणणाऱ्या धूर्तांना एकदा खडसावून सांगणे भाग आहे की, तुमच्या म्हणण्याप्रमाणे शुद्धी ही नुसत्या संख्याबळाने वाढीसाठी आहे असे गृहीत धरले तरीही ती अवश्यच आहे. कारण संख्याबळ हेही बळच आहे. प्रथमतः हे ध्यानात ठेविले पाहिजे की, जर समाज असेल तरच त्याच्यात गुणबळ वाढविण्याचा प्रश्न उद्भवतो. परधर्मीयांच्या, सहस्र वर्ष चालत आलेल्या आणि प्रतिकार न केला तर आणखी अनेक वर्षे चालू पाहणाऱ्या प्रबळ दंडेलीने एकेक करून सर्व हिंदू परधर्मात लुटून नेले गेले, तर मग गुणबळ वाढविणार तरी कोणामध्ये? गुणाला अधिष्ठानच जर नाहीसे झाले, जर हिंदू समाजच उरला नाही. तर उन्नती तरी कोणाची करावयाची? जे उरतील त्यांची म्हणाल, तर उरले आहेत तेही गेले

त्यांच्याप्रमाणेच- प्रतिकार न केला तर - नष्ट किंवा भ्रष्ट होऊन गुणबळाच्या वाढीला मर्यादा आहे. मुंगीला शारीरिक आणि मानसिक वाटेल तितका खुराक चारला, तरी ती हत्ती होऊ शकणार नाही. गवताची काडी कितीही खत घातले तरी गवताची काडीच राहणार. तिला जर हत्तीला बांधावयाचे असेल तर गुणवर्धनाच्या नैसर्गिक कक्षेच्या बाहेर असल्याने अशक्य होते. ते संख्याबळाने पुरे करून घ्यावे लागते, गवताची काडी जरी काडीच राहिली तरी तशा अनेक काड्या, काथ्याची अनेक तुसे आणि दोऱ्यांची जुडगी एकत्र करून म्हणजे त्यांचे संख्याबळ वाढवूनच, त्याचा एक संघटित नाडा किंवा दोरखंड बनविता येतो आणि तो मात्र हत्तीला बांधू शकतो. भाताचे एकच रोपटे लावून त्याचे गुणवर्धन करण्याकरिता किती जरी प्रयत्न केला तरी त्याचेपासून एका कुटुंबाचे तर राहोच पण एका मनुष्याचे पोट भरण्याइतके दाणे उत्पन्न होणे दुर्घट आहे. पण तशी अनेक रोपटी लावून शेती केली तर तत्काल खंडीभर भात उत्पन्न करता येते त्यांच्या संख्याबळाचे वर्धनानेच उदरपोषणाची कामगिरी त्यांचेकडून करून घेता येते. जर एखादे सज्जन गृहस्थ म्हणाले की, ‘अरे, पोती भरभरून तांदूळ एकत्र करण्याच्या खटपटीत का पडतोस? खुळा आहेस. संख्याबळ तुच्छ आहे. हा एक तांदुळाचा दाणा मी घेतो, त्याचे गुणवर्धनाकडे लक्ष पुरवितो आणि त्याचा तपेलीभर भात करून तुला देतो, थांब - नेऊ देत ते बाकीचे पोती पोती दाणे चोरांना. नाहीतर ते चोर रागावतील,’ तर त्याचे गुणवर्धनाचे प्रयोग यशस्वी होऊन त्या तांदुळाच्या एका दाण्याचा तपेलीभर भात होणे जितके दुर्घट आहे, तितकेच बाटवू द्यात जे बाटविले जातील त्यांना, आपण आपले जे उरत राहतील त्यांच्या गुणवर्धनाकडेच सर्व लक्ष देऊ असे म्हणणाऱ्यांचे हे तत्वज्ञानही पोचट आणि वेडसर आहे.

आणि म्हणूनच मोठमोठ्या दसहत्यारी अवतारांनासुद्धा संख्याबळाचा पाठिंबा घेतल्यावाचून आपल्या विपक्षीय समाजाशी टक्कर देता आली नाही. एवढे एकबाणी, अवतारी रामचंद्र; पण वानरांचे संख्याबळ त्यांना पाठीशी घ्यावे लागले, तेव्हा लंकेवर स्वारी करता आली. वानरांसारख्या असंस्कृत योनीतील प्राण्यांचेही पाठबळ त्यांना घ्यावे लागले- ते स्वतः अवतारी असून नुसते गुणबळ संख्याबळावाचून इतके पंगु आहे, रावण तर शरीरगुणवर्धनाची पराकाष्ठा होता. वीस हात आणि दहा शिरे! पण हजारो राक्षसांचे संख्याबळावाचून लंका त्यास लढविता आली इतके दिवस देखील लढविता आली नसती. सुदर्शनधारी कृष्ण पण एकट्यांना महाभारत लढविता आले नाही. सव्यसाची अर्जुनापासून तो राक्षसी घटोत्कचापर्यंत शेकडो जणांचे आणि लक्षावधी सैनिकांचे संख्याबळ एकत्र करावे लागले. गुणोत्कर्ष पावलेल्या श्रीकृष्णासारख्या विभूतींनाही संख्याबळाची अगदीच उपेक्षा करविली नाही. तो महंमद पैगंबर पहा, मक्केत एकटा होता तरी तो पैगंबरच होता. पण संख्याबळापुढे इतका

दीन होता की निमाज चोरून पढावा लागे. पण दास, दरिद्री, जे गुणी, अवगुणी मिळतील ते अनुयायी जुळवीत जेव्हा तो मदिनेचे संख्याबळ पाठीशी घेऊ शकला, तेव्हा मक्केत प्रकट निमाज पढू शकला. त्यासही, संख्याबळाची जाणीव होती म्हणूनच वाटेल त्या अमिषाने मुसलमान समाजाचे, संख्याबळ वाढविण्यासाठी तो त्यांचे गुणबळ वाढविण्याइतकाच झटला. मुसलमानी इतिहास तर संख्याबळाच्या लालसेच्या लाल शाईतच लिहिलेला आहे. आफ्रिकेत कोणताही भाग जिंकिला गेला की, मुसलमान विजेता जी खंडणी मागे ती अर्धे पैसे आणि अर्ध्या त्या जित जातींच्या बायका घेऊन वसूल करण्यात येई. कारण त्या बायकात मोजून घेतलेल्या खंडणीची लूट त्या मुसलमानी संतती वाढे- संख्याबळ वाढे, चोर, पोर, अशांनाही बलात्काराने वा लालचीने जे अजून मुसलमान वा ख्रिश्चन करून घेण्यात येते, ते काही तत्काल त्या व्यक्तीचे गुणवर्धन करण्यासाठी किंवा तशा नीच माणसास समाजात घेतल्याने समाजाचे गुणवर्धन होते म्हणून नव्हे; तर मुख्यतः संख्यावर्धन होते म्हणूनच होय. आणि आज जे त्यांचे कोटी कोटी अनुयायी, जिथे त्यांचा एकही अनुयायी दिसत नव्हता तिथे दिसत आहेत आणि डोईजड झालेले आहेत, ते त्यांच्या संख्यावर्धनाकडेही पूर्ण लक्ष देणाऱ्या धोरणामुळे होत हे कोण नाकारू शकेल? जर हे संख्याबळ वाढविण्याचे चढाऊ धोरण न स्वीकारिता, तर महंमद पैगंबर मरेतों एकटा महंमदच राहिला असता. आज वीस कोटी मुसलमान जे जगभर विखुरलेले आहेत ते क्वचितच दिसले असते. गेल्या महायुद्धात जर्मन लोक काय सैनिकगुणबळात इतर विपक्षीय राष्ट्रांहून कमी होते? शास्त्र, शस्त्र, आणि शूरता यात व्यक्तिशः वा समाजशः ते काकणभर अधिकच होते. पण त्यांच्यावर जी त्याच्या विपक्षाने कुरघोडी केली ती मुख्यतः संख्याबळानेच नव्हती काय? अमेरिका युद्धात पडल्याने संयुक्तराष्ट्राचे संख्याबळ एकाएकी जर्मनीच्या एकाकी संख्याबळापेक्षा आवाक्याबाहेर अधिकता पावले हेच त्या पराजयाचे एक प्रमुख कारण आहे. अशी धडधडीत वस्तुस्थिती दिसत असता आणि विपक्षीय लोक संख्याबळ वाढविण्याचे आटोकाट प्रयत्न करीत असता, हिंदूस तेवढे सांगणे की, 'संख्येत काय आहे! बाटू द्या! लुटू द्या! तुम्ही आपले जे उरतील त्यांचे गुणबळ वाढवा म्हणजे झाले! त्या राक्षसावर विश्वास ठेवणाऱ्या अल्लड मुलालादेखील हे कळते की त्या राक्षसाच्या मुठीत सर्व काही मावणार नाही आणि त्याचा समाचार घेण्यास काही तरी उरुच! पण संख्याबळाच्या महत्वाची ही इतकी साधी गोष्टदेखील या प्रतिष्ठित आणि सूज्ञ अल्लडांस कळू नये ही केवढी आश्चर्याची गोष्ट आहे? किंवा आश्चर्याचीही नाही; मुसलमानांस संतुष्ट ठेवावयाचे तर शुद्धीविरुद्ध काही तरी बोललेच पाहिजे. शुद्धीविरुद्ध न्याय्य अधिकाराच्या दृष्टीने तर आता काहीच बोलणे शक्य नाही. तेव्हा या पुष्पित मेणघुणी विधाने केली जातात की, हिंदूंनो जाऊ

द्या ती शुद्धी! हे पहा, त्या संख्येत काय आहे? कोटी कोटी बाटले तर बाटू द्यात. आपण आपले मूठभर जे राहू तेच गुणबळाने वाढून वाढून वाढवून- जणू काय तोवर इतर लोक गुणबळांत कमी कमीच होत जाणार आहेत! तेही गुणबळात वाढतच जाणार आणि समान गुणांची झोंबी जुंपली म्हणजे अखेर संख्याबळाच्या प्रश्नावरच मुख्यत्वेकरून राष्ट्रांच्या नि समाजाच्या जीवनमरणाचा प्रश्न अवलंबून राहणार.

परंतु त्यातही जर कोणी असे म्हणत असता की, आम्हांस नुसते संख्याबळच वाढवावयाचे आहे तर एक वेळ हे उत्तर शोभते की, आम्हांस नुसत्या संख्याबळाने सर्वत्र काम भागणार नाही. गुणबळाकडेही दृष्टी दिलीच पाहिजे. परंतु, शुद्धीची चळवळ किंवा अस्पृश्यतानिवारणाची खटपट ही केवळ संख्याबळाचे वर्धनासाठीच चाललेली आहे हे या आक्षेपकांस कोणी सांगितले, संख्याबळ तेवढे आम्हांस पाहिजे आहे आणि गुणबळ नको आहे हे तुम्हांस कोणी सांगितले?

गुणबळाने बरीच श्रेष्ठ अशी एक शंभर लोकांची टोळी घेतली, ज्यात प्रत्येक मनुष्य श्रीकृष्णासारखा चतुर आणि भीमासारखा बलवान आहे असे गृहीत धरले तरीही जर त्यांच्यावर या गुणबळात व्यक्तिशः पुष्कळ कमी असणाऱ्या एक हजार लोकांची टोळी तुटून पडली तर त्यांचा फन्ना उडाल्यावाचून राहणार नाही. टोळ, मनुष्यापेक्षा गुणबळात किती कनिष्ठ-यःकश्चित कीट. परंतु जेव्हा तशा, 'असाराणां हि वस्तूनां संहितः' त्या टोळ्यांच्या अगणित, संख्येची संहत धाड मनुष्यांवर पडते तेव्हा गावेची गावे आणि प्रांतचे प्रांत ओसाड करून निघून जाते. शिवाजी, रामदास गुणबळाने दैवी गुणबळाचे पुतळे होते. पण अफजुल्लापासून तो औरंगजेबाच्या सेनेपर्यंत त्यास एकट्यास काही तोंड देववले नाही. पुंडपाळेगारापर्यंत हजारो साधारण माणसांचे संख्याबळ एकत्र करूनच ते कार्य संपादावे लागले. ही धडधडीत दिसणारी गोष्ट डोळ्याआड करण्याची एकच चलाखी, हे शुद्धिसंघटनावरील बकवादी आक्षेपक करीत नाहीत, तर त्यांच्या 'संख्याबळात काय आहे, 'गुणबळ वाढवा' या कावेबाज किंवा भाबड्या उपदेशात आणखी एक हेत्वाभास भरलेला आहे; केवळ संख्याबळ वाढविण्याच्या मागे लागूनच त्यांची खटपट चाललेली आहे! पण आक्षेपकांत जे कोणी ही गोष्ट खरीच आहे असे मानण्याइतके भोळे असतील त्यास आम्ही आश्वासन देतो की, संघटनाच्या चळवळीचे प्रमुखातील प्रमुख ध्येय म्हणजे वैयक्तिक आणि राष्ट्रीय गुणबळ वाढविणे हेच आहे. आम्हांस आपल्या हिंदू राष्ट्राचे संख्याबळ तर वाढवावयाचे आहेच, पण आम्हांस त्यांचे राष्ट्रीय गुणबळही वाढविणे आहे.

'संघटन' हा शब्द गुणबळवाचक नाही काय? राष्ट्रीय गुणांत श्रेष्ठातील श्रेष्ठ प्रवृत्तीत संघटनाची गणना केलीच पाहिजे. ज्या हिंदूंत हिंदुत्वाच्या भावनेने, स्वराष्ट्रभावनेने प्रेरित झालेले संघटन होत आहे त्यांचे राष्ट्रीय गुणबळ वाढत आहे.

दुसरी गोष्ट अस्पृश्योद्धाराची घ्या. नुसते संख्याबळ वाढवावे म्हणून काही अस्पृश्यतानिवारण केले पाहिजे म्हणून ठराव झाला, परंतु हजारो लोकांतील कितींनी त्याप्रमाणे अस्पृश्यता सोडली? खादीत मढलेल्या लोकांचा विरोध, जेव्हा प्रत्यक्ष अस्पृश्यांत मिसळण्याचा प्रसंग येई तेव्हा, मुकटा नेसलेल्या सोवळ्या भिक्षुकांहून कमी तीव्र नव्हता हे प्रत्येक अस्पृश्यतानिवारकास माहित आहे. पण तीच चळवळ हिंदुसंघटनाचे पुरस्कर्त्यांनी हाती घेताच केवढा फरक झाला हे पाहा. अनेक ठिकाणी संघटनाच्या वतीने अस्पृश्यांच्या शाळा चालल्या आहेत; त्यांची महारवाड्यात जाऊन भजने होत आहेत; त्यांच्यावर होणाऱ्या जमिनदारादिकांच्या छळापासून त्यांची सुटका करण्यासाठी न्यायालयात त्यांची दाद फुकट लावून दिली जात आहे; त्यांच्यासाठी प्रशस्त भूमी खरेदी करून सुंदर झोपड्या बांधून प्रत्येकीत आरोग्य आणि स्वच्छतावर्धक साधने ठेवून त्यांच्या स्वतंत्र वसाहती बसविण्यात येत आहेत. दुष्ट आहारापासून त्यांस निवृत्त करण्यात येत आहे. सार्वजनिक सभांतून, नगरसंस्थांतून त्यांचा प्रवेश करवून दिल्याने त्यांच्या राष्ट्रीय भावनेचा आणि अनुभवाचा विकास होत आहे. त्यांच्या हक्कांच्या स्थापनेसाठी जुटीने सत्याग्रह केले जात आहेत. या सर्व चळवळी जी हिंदुसंघटनाची पुरस्कर्ती माणसे करीत आहेत, ती काय त्या अस्पृश्यांचे गुणबळ आचरणात आणून अस्पृश्यांचे पूर्ण स्पृश्य करून सोडीत आहेत. आणि त्या मानाने शिक्षणाच्या, स्वाभिमानाच्या, राष्ट्रीय भावनेच्या, स्वच्छतेच्या, आरोग्याच्या, संघटितपणाच्या गुणांचा विकास त्या पुर्वास्पृश्यात होत आहे. तीच स्थिती हिंदू संघटनाचे हाती घेतलेल्या शारीरिक बळाच्या प्रयत्नांची होय. ही हिंदू जागृती झाल्यापासून ठिकठिकाणी नव्या व्यायामशाळा उघडल्या जात आहेत. आणि हजारांनी विद्यार्थी त्यात सांघिक आणि सैनिक शिक्षण घेत आहेत. ही काय शारीरिक गुणबळाची वाढ नव्हे? तीच स्थिती स्पृश्य वर्गांच्या अंतःसुधारणेची बालविवाह बंद करावयास हिंदू संघटन झटते; जातीजातीतील मूर्ख मत्सर आणि भेदभाव दूर करून हिंदुमात्र तितका एकतेच्या राष्ट्रीय भावनेने उत्स्फूर्त करण्यास झटले. गीताजयंती, शिवजयंती इत्यादी साजरे करून राष्ट्रीय वृत्ती आणि थोरपण हिंदू जनतेत संचरविते; देवालय सुधाराची चळवळ करते; कुंभमेळे आणि इतर यात्रोत्सव यात सुव्यवस्था ठेवून मोठमोठ्या विद्वानांकडून धर्माचे, तेजाचे, इतिहासाचे शिक्षण लाखो लोकांत प्रसृत करते हे सर्व काम हिंदू राष्ट्रात गुणबळ वाढविण्यासाठीच करण्यात येत नाही काय? शुद्धीची चळवळ म्हणजे तर संख्याबळ आणि गुणबळ हिंदू समाजात एकमसयावच्छेदे करून वृद्धिंगत करणारी परमौषधी होय. जेव्हा परधर्मात केवळ हिंदु समाजाच्या कूपमंडूक वृत्तीने, अहिंदूंच्या बलात्काराने राहिलेला एक मनुष्य परत हिंदु समाजात स्थापित करण्यात येतो, तेव्हा त्या एका झटक्यासरशी हिंदु समाजातील अनेक

दुर्गुणांवर एकसहा आघात करण्यात येतो आणि त्या मानाने तितके गुणबळ वाढते. शुद्धीकृत मनुष्यात त्या संस्कारानेच हिंदू पूर्वजांविषयी, हिंदुस्थान देशाविषयी, हिंदू संस्कृतिविषयी ममत्वबुद्धी आणि पूज्यबुद्धी उत्पन्न होते. हा त्याचा राष्ट्रीय गुणविकास होतो. हिंदु समाजातील पूर्वीची कूपमंडूक वृत्ती त्या मानाने नष्ट होते. अतिरेकी जातिभेदाची बंधने त्या मानाने सैल होतात, हिंदुमात्र तितका आपला बंधु आहे ही भावना उदय पावते, जुन्या रुढीचे पाश राष्ट्राला घातक होऊ लागताच ते तोडून टाकणारे धैर्य उत्पन्न होते, उभ्या समाजात खळबळ सुरू होऊन प्रस्तुतच्या जातीय संकटाची माहिती आणि जाणीव उत्पन्न होते. मागचे आणि आताचे यांची तुलना करण्याची विलक्षण बुद्धी जागृत होते, हिंदुत्वाचे रक्षणार्थ लढण्याची वीरवृत्ती वाढते. त्या प्रत्येक परिणामाने हिंदू समाजातील अनेक दुर्गुणांचा अस्त होण्यास आणि राष्ट्रीय गुणांचा विकास होण्यास अमौलिक साहाय्य होत असते. गावात किंवा नगरात एखादा नवीन शुद्धिसमारंभ झाल्याबरोबर जी खळबळ उडते ती ज्यांनी पाहिली असेल, त्यांना हे तत्काळ पटेल की, राजकारणाच्या दहा सभांनी समाजातील वरच्या थरांतही जी चळवळ आणि राष्ट्रीय जागृती उत्पन्न होत नाही, ती एका शुद्धीसमारंभाने उत्पन्न होऊन शेवटच्या थरापर्यंत कुळवाडी, कुणबी, महारमांगापर्यंत सामाजिक भावनेचा धक्का पोचविला जात असतो. हे सर्व राष्ट्रीय गुणवर्धनाचे कार्यच नव्हे काय? हिंदुसंघटना अनाथालय काढते, त्यात आजपर्यंत जी दुर्दैवी अर्भके मृत्यूच्या जबड्यात जन्मतःच ढकलली गेली असती किंवा भूक करीत भटकत फिरली असती, त्यांची शारीरिक, सैनिक, मानसिक आणि आत्मिक जोपासना केली जाते. त्यांस शिक्षण देण्यात येते. हिंदुत्वाच्या आमच्या अभिमानाची जाणीव त्यांच्यात उत्पन्न केली जाते. हे सर्व हिंदु समाजाचे गुणबळ वाढविण्यास कारणीभूत होते की घालविण्यास? अशा अनेक राष्ट्रीय गुणवर्धक चळवळी ज्या हिंदु संघटनाच्या पुरस्कर्त्यांनी चालविलेल्या आहेत आणि परदेशगमनापासून तो शुद्धीपर्यंत ज्या शेकडो सुधारणा त्यांनी हिंदु समाजास आज नुसत्या ठराव करून नव्हे, तर प्रत्यक्ष आचारात आणून प्रस्तुत केलेल्या आहेत, त्या त्यास हिंदू राष्ट्राचे गुणबळ हेही वाढविले पाहिजे हे कळते आहे म्हणूनच होय. त्यास ती गोष्ट शिकविण्यासाठी कोणा अर्धवट गुरुची आवश्यकता नाही.

आम्हांस गुणबळ तर हवेच आहे; पण आम्हांस संख्याबळही हवे आहे. आमचे हिंदू राष्ट्र आम्ही संख्येनेही घटू देणार नाही. गुणांनेही घटू देणार नाही. अस्पृश्यतानिवारण आणि शुद्धी या दुहेरी साधनांनी आम्ही आमचे संख्याबळही वाढवू आणि गुणबळही वाढवू. आणि केवळ गुणबळ पंगु आहे. केवळ संख्याबळ अंध आहे, हे सामाजिक सत्य तुमच्यापेक्षा आम्हांस पक्केपणी कळले आहे. 'नुसत्या संख्याबळात काय आहे' हे

शहाणपण आम्हांस शिकविण्याची तसदी आपण घेऊ नये. अगदी राहवतच नसेल तर ते शहाणपण मुसलमानादिक आपल्या भाईबंदांना जुम्मा-मशिदीत जाऊन शिकवा. त्यास त्याची खरोखर फार आवश्यकता आहे. अर्थातच जुम्मा मशिदीची पायरी, हे शहाणपण शिकविण्यासाठी, चढण्याचे धैर्य तुम्हांस असेल तर !!!

-श्रद्धानंद १७-२-२७.

* * *

स्वराज्यासाठीच संघटन हवे (१)

ज्यात स्वत्व राहते, तेच स्व-राज्य होय!

हिंदुसंघटनाविषयी पुष्कळ प्रामाणिक लोकदेखील ही शंका घेतात की, ‘जातिविषयक भावना प्रबळ करविणारी ही संघटनाची चळवळ राष्ट्रीय भावनेस हानिकारक तर होणार नाही ना? हिंदुमुसलमानादिक सर्व धर्माचे आणि जातीचे लोक जोवर एकत्र होऊन राष्ट्रीय जीवन जगविण्यास किंवा त्या जीवनाचे प्राप्तीसाठी झगडत मरण्यास सिद्ध झालेले नाहीत तोवर स्वराज्य मिळणे अशक्य असल्यास मुसलमानांस ज्यायोगे दुःख होते अशा कोणत्याही हिंदवी (हिंदुजातीविशिष्ट) चळवळी काढून हिंदुस्थानातील निरनिराळ्या जातीत वैमनस्य उत्पन्न करण्याचे प्रयत्न राष्ट्रघातकीच आहेत. स्वराज्यासाठी ही संघटनाविषयक चळवळ सोडणे हे राजनीतीचे दृष्टीनेही अत्यंत शहाणपणाचे आहे. कारण काही दिवस जर आपण मुसलमानांच्या वाटेल त्या मागण्या मान्य केल्या आणि त्या रुचतील त्याच अटीप्रमाणे वागलो तर हिंदुमुसलमानांची एकी साध्य होऊन स्वराज्य प्रस्थापित करता येईल. ते महान ध्येय आपल्या राष्ट्रास इतके लाभकारक आहे की, त्याच्या प्राप्तीसाठी वाटेल त्या तडजोडीचे आणि पडेल त्या स्वार्थत्यागाचे मूल्य हे स्वस्तच होणारे आहे. तेव्हा स्वराज्य हिंदुमुसलमानांच्या एकीवर अवलंबून असल्याने आणि हिंदू मुसलमानांची एकी हिंदू संघटनाने बिघडण्याचा निश्चित डाव असल्याने स्वराज्यासाठी आपण हिंदुसंघटन सोडून दिले पाहिजे. राजनीतीच्या दृष्टीनेही हे आपल्या राष्ट्रास हितावह होणारे आहे.

वरील शंकेने विचलित झालेले जे लोक प्रामाणिकपणे हिंदुसंघटनांवर उपर्युक्त आक्षेप आणतात, त्यास हिंदुसंघटनाचे पक्षपाती तितक्याच प्रामाणिकपणे चटकन उत्तर देतात की, तुम्ही स्वराज्यप्राप्तीचे मार्गात येते म्हणून संघटन त्याज्य म्हणता, पण ही तुमची समजूत मुळातच लटकी आहे. आम्हांस एक वेळ स्वराज्य न मिळाले तरी चालेल पण आम्हांस संघटन हवे आहे!’ हिंदुसंघटनाचे अभिमानी पुढारी हे वारंवार लिहिताना, बोलताना आढळून येतात की, स्वराज्य हे हिंदुमुसलमानांच्या एकीवर अवलंबून आहे हे अगदी खरे आहे. परंतु त्या एकीसाठी ज्या हिंदुत्वविघातक अटी मुसलमान घालीत आहेत, त्या आम्ही कधीही मानणार नाही. मग त्यापायी आम्हांस स्वराज्य आणखी सहस्र वर्ष न मिळाले तरी चालेल.

केव्हा केव्हा एखादा प्रश्नच असा चकवून घातलेला असतो की, त्याचे उत्तर त्या प्रश्नातील हेत्वाभासामुळेच हटकून चुकलेलेच यावे. पठाण लोकांस कारागारात असाच एक प्रश्न विचारून फसविताना आम्ही कित्येक विनोदी लोकांस पाहिले आहे. नवीन पठाण बंदिवान येताच त्यास इतर बंदिवानाप्रमाणे नाव गाव विचारून झटकन

विचारले जाई की, 'तू कोण? पठाण की मुसलमान!' अर्थात तो नवागत बंदी झटकन सांगे, 'मी पठाण!' 'तर मग तू मुसलमान नाहीस तर?' असे विचारताच तो मनुष्य सहज गोंधळे आणि आजूबाजूस हंशा पिके. पठाणपण आणि मुसलमानीपण हे सहसा परस्परविरुद्ध नसल्याने, 'मी दोन्हीही आहे' हे खरे उत्तर, त्या प्रश्नातील हेत्वाभासामुळे सहसा सुचेनासे हटकून चुकीचे उत्तर येई. मुलातही असा एक खेळ असतोच. प्रथम त्यास दहा पाच प्रश्न तू शहाणा की वेडा, पुरुष की बायको, इत्यादी पूर्वाधिष्ट असलेल्या उत्तराचे विचारीत चटकन विचारले की तू गाढव की गद्धा, की तो चटकन सांगतो की मी गाढव! आणि अगदी चाणाक्षपणे पूर्वार्ध टाळण्याचे ध्यानात आले तर उत्तरार्ध तरी तोंडातून निघून जातोच की, 'गाढव नाही, गद्धा!

'स्वराज्य हवे की संघटन?' हा प्रश्नही अशाच प्रकारच्या हेत्वाभासाने दूषित झालेला आहे. आणि म्हणूनच त्याचे उत्तर बहुतेक संघटनावादी लोक चटकन देऊन बसतात की 'संघटन!' स्वराज्य मिळाले नाही तरी चालेल पण आम्ही संघटन सोडणार नाही!' अर्थात स्वराज्य हवे की संघटन या प्रश्नातील हेत्वाभासामुळेच 'स्वराज्य नको, संघटन हवे,' हे चुकीचे उत्तर सहज देण्यात येते आणि त्या उत्तरांतील चुकीही अप्रिय वाटत असताही, ध्यानात येत असताही, ती टाळावी कशी हे ज्यांचे स्वराज्यावरही आणि संघटनावरही उत्कट प्रेम आहे अशा पुष्कळ प्रामाणिक माणसांना सहसा उमगत नाही.

परंतु 'स्वराज्य हवे की संघटन' या प्रश्नावरील हेत्वाभास स्पष्टपणे विवृत केला असता वरील उत्तरातील हा विचारविभ्रम सहज टाळता येतो. 'स्वराज्य हवे की संघटन' या प्रश्नाचे सरळ उत्तर हे आहे की, या दोन्हीमध्ये 'हे की ते' असला मूलतः विरोधच नाही. संघटन हे साधन आणि स्वराज्य हे साध्य आहे. 'स्वराज्य की संघटन' हा प्रश्न नसून सध्याच्या परिस्थितीत संघटन केले तरच स्वराज्य मिळणे शक्य आहे. आम्हांस स्वराज्य आणि संघटन ही दोन्हीही हवी आहेत. कारण आम्हां हिंदूंस अभिप्रेत असलेले स्वराज्य, हिंदू संघटनावाचून मिळणे शक्यच नाही. हे पूर्वीही काही विचारवंत देशभक्तांच्या ध्यानात आलेलेच होते. आज ते मध्यान्हीच्या दिवसाइतके सुस्पष्टपणे प्रत्येक हिंदूच्या प्रत्ययास येत आहे.

कारण ज्या स्वराज्याकरिता आम्ही धडपडत आहो, ज्या स्वराज्याकरिता सत्तावनच्या क्रांतियुद्धा-पासून शेकडो, सहस्रो क्रांतिकारक हिंदू वीर सशस्त्र प्रतिकार करीत रणात मेले, फाशीवर लटकले, अंदमानात सडले, कारागारात पडले, देशोधडी लागले, ज्या स्वराज्याकरिता राष्ट्रीय सभेच्या स्थापनेपासून तो असहयोगाच्या आंदोलनापर्यंत शेकडो नेमस्त आणि हिंदु पुढारी निःशस्त्र प्रतिकार करीत आणि लोकमान्यांपासून गांधीजीपर्यंत खटपटत आले ते स्वराज्य म्हणजे हिंदुस्थान देशाचे

एकराष्ट्रीय, स्वायत्त, लोकसत्ताक आणि स्वतंत्र राज्य हेच होय. या स्वराज्यात हिंदी नागरिक असलेल्या प्रत्येक स्त्रीपुरुषाचे जातिपंथनिर्विशेष असलेले स्वत्व राखिले जाईल, प्रत्येक धर्मास आणि जातीस, आपआपल्या संख्येप्रमाणे जे न्याय्य अधिकार उपभोगिता येतात ते समानत्वे बजावता येतील. हे स्वराज्य केवळ हिंदूंचेही नसेल, ते अहिंदुंचेही नसेल; तर ते प्रत्येक हिंदी मनुष्याचे असेल आणि त्यात प्रत्येकास आपले न्याय्य स्वत्व न गमावता नांदता येईल.

या स्वरूपाचेच स्वराज्य तुम्हांस अभिप्रेत आहे ना? मग हिंदू संघटनाचे ध्येयही ह्याच स्वरुपाचे स्वराज्य हे आहे. यामुळे 'संघटन की स्वराज्य' हा वैकल्पिक प्रश्नच चुकीचा ठरत नसून, स्वराज्यासाठीच संघटन हवे हे सिद्ध होत आहे.

स्वराज्याचे स्वरुप असे असले पाहिजे असे तुम्ही म्हणता ना की, त्यात हिंदु किंवा मुसलमान अशी कोणतीही धार्मिक भेदाभेदाची कल्पना न शिवता त्याचे स्वरूप स्वत्व समप्रमाणाने आणि यथान्याय राखिले जावे? ठीक तर, जर या स्वराज्यात प्रत्येक धर्मपंथाचे स्वत्व राखिले जाणार आहे, तर मग त्यात हिंदुधर्माचेही स्वत्व योग्य प्रमाणाने आणि यथान्याय राखिले गेले पाहिजे, नाही काय? इतकेच नव्हे तर हिंदुस्थानातील लोकसंख्येचा दोन तृतीयांश भाग ज्या हिंदूंचा आहे, त्यांचे स्वत्व ज्या स्वराज्यात इतर अत्यल्प किंवा अल्प अशा अहिंदु समाजाच्या स्वत्वाच्या अतिरेकी मागण्यास बळी दिले जाते, ते स्वराज्यच नव्हे; तुम्ही म्हणता त्या व्याख्येप्रमाणेदेखील ते स्वराज्यच नव्हे हे मानलेच पाहिजे, नाही, काय? तर मग या प्रमेयावरून दुसरे प्रमेयही आपोआपच अनुमानिले जाते की नाही, की, अशा रीतीने हिंदूंचे स्वत्व इतर अहिंदु समाजाच्या अवास्तव आणि अवाच्या सवा, मागण्यांस आम्ही बळी देऊ देणार नाही आणि उलटपक्षी त्या आमच्या अहिंदु राष्ट्रीयबंधूंच्या न्याय्य मागण्यांचा प्रतिकार न करिता जे पंथस्वातंत्र्याचे अधिकार आम्ही भोगू इच्छितो तेच इतरांसही उपभोगू दिल्यावाचून आम्ही राहणार नाही म्हणून प्रतिज्ञाबद्ध असलेले हिंदुसंघटन हे त्या स्वराज्याच्या विरुद्ध जात नाही; इतकेच नव्हे तर त्याच्या सिद्धीसाठी प्राणपणाने झटत आहे. 'संघटन स्वराज्यास हानिकारक आहे काय' हा प्रश्न हेत्वाभासाने इतका दुष्ट झालेला आहे की, संघटनावाचून स्वराज्य शक्य नाही हे उलट विधानच काय ते त्याचे यथार्थ उत्तर होऊ शकावे. कारण वर विवरण केल्याप्रमाणे ज्यात हिंदुंचे स्वत्व हे निदान इतरांच्या स्वत्वाइतके तरी अबाधित राहू शकेल तेच स्वराज्य अभिप्रेत असल्याने त्याच हेतूसाठी यत्न करीत असलेले संघटन त्याच स्वराज्याचे एक अत्यंत उपकारक साधन आहे, हे सिद्ध होत आहे. संघटनाचा हेतु साध्य झाला की स्वराज्याची प्राप्ति झालीच. कारण तो हेतु इतर कोणताही नसून स्वयमेव स्वराज्य हाच होय.

परंतु ज्याअर्थी स्वराज्य हे ज्यात आमचे हिंदूंचे स्वत्व स्थिर आणि अभंग राहून इतर राष्ट्रीय बंधुंशी आम्हांस सहनागरिकत्व भोगता येईल ते स्वराज्य होय. ज्याअर्थी स्वराज्याच्या प्राप्तीसाठी मुसलमानांशी वाटेल त्या अटींवरही का होईना पण एकी करावी या नेभळट धोरणाचा हिंदू संघटन तिरस्कार करिते; खिलाफतीसारख्या त्यांच्या निर्भेळ धार्मिक असणाऱ्या, इतकेच नव्हे तर ज्यातील मूलतत्व हिंदी राष्ट्रीय भावास अत्यंत हानिकारक आहे अशा चळवळीही केवळ मुसलमानांस प्रसन्न ठेवण्याकरिता अंगीकारिल्या जाव्या हे हिंदुसंघटनास आत्मघातकी वाटते ते यासाठीच. आमच्या खिलाफतीच्या बुडाशी होते उद्या स्वराज्यप्राप्तीनंतर हिंदुस्थानची तुर्कस्थानशी किंवा अजूनही खलिफा असलेल्या मोरोक्कोशी लढाई जुंपली तर याच तत्वाने प्रस्फुरित झालेले हिंदी मुसलमान ह्या तत्वाची हीच कट्यार याच हिंदुस्थानच्या पोटात खुपसून तुर्कस्थानच्या किंवा मोरोक्कोच्या पक्षास मिळून हिंदुस्थानात स्वराज्याशी बंड करून उठण्यास सज्ज होणार! असल्या राष्ट्रघातक आणि धर्मवेडाच्या चळवळीसही हिंदूंनी लाखो रुपये देऊन आणि शेकडो जणांना कारावासात धाडून साह्य करावे का तर म्हणे त्यायोगे मुसलमान संतुष्ट होतील, त्यामुळे एकी होईल आणि त्या एकीने स्वराज्य प्राप्त करिता येईल! आज जुन्या मशिदीवरून प्रार्थनेच्या वेळेस वाद्ये बंद करा, उद्या सदोदित बंद करा, परवा नव्या मशिदीवरूनही बंद करा, आणि तेरवा गावांतील बहुतेक राजमार्गावर नवीन मशिदी झाल्याने, वाद्ये वाजविण्याचा तुमचा हक्क आमूलतःच मृतप्राय होऊ द्या. इतकेच नव्हे, वाद्ये, ज्याअर्थी आमच्या निमाजास अडथळा करितात म्हणून बंद करावयाची त्याचप्रमाणे आणि त्याच अर्थी तुम्ही तुमच्या घरातही शंख, तास, टाळ आणि घंटा मोठ्याने वाजवू नका, भजने देखील संघाने करू नका; कारण आमच्या शेजारच्या घरी किंवा मशिदीत नमाज पढताना त्या गोंगाटाने चित्त व्यग्र होते! आम्हां मुसलमानांची एकी ही तर, ही अट आहे- काल्पनिक नव्हे तर उत्तर हिंदुस्थानात प्रत्यही अशा अटी मुसलमानांनी घातल्याविषयीच्या आणि हिंदुंच्या घरात दंडेलीने घुसून त्या पाळविल्याच्या वास्तविक वार्ता येत आहेत. बंगालमध्ये तर खेडेगावातून हिंदू वस्तीत तुमच्या अमुक अमुक कन्यका, मुसलमानांस देत असाल तर एकी होईल, नाही तर तुम्हांस लुटून कुटून नष्ट करण्यात येईल म्हणून मुसलमानांकडून उघड उघड सूचना दिल्या जात आहेत आणि त्यांची भयंकर पूर्तताही कित्येक ठिकाणी झालेली असून, त्या त्या हिंदू कन्यकांस बळाने ओढून नेण्यात आले आणि ती ती हिंदूंची वस्ती मारहाणीने आणि जाळपोळ करून त्रस्त करण्यात आली, हे 'श्रद्धानंदा'तून वेळोवेळी प्रसिद्ध झालेलेच आहे. आणि हा अत्याचार आम्ही काय म्हणून सोसावा? तर म्हणे त्यायोगे 'एकी' होईल आणि त्या एकीने स्वराज्य मिळेल! मलबारच्या कत्तलीविषयी आम्ही मूग गिळून बसावे, लारखाना, बंगाल, कोहाट येथे

प्रत्यही घडणाऱ्या राक्षसी दंग्यांच्या आणि धर्मवेड्या आततायीपणाच्या छळाविषयी नुसत्या शब्दानेही प्रतिकार किंवा स्पष्ट निंदा न करता हिंदुही दोषी आहेत म्हणून अत्यंत असत्य आणि भ्याडपणाची विधाने गांधीजीसारख्यांनी करावी, का तर त्यायोगे एकी होईल आणि तीमुळे स्वराज्य मिळेल! मुसलमानांनी हिंदूंना भ्रष्ट करणे हा त्यांचा धर्मच आहे, करू द्या त्यांना भ्रष्ट. पण तुम्ही हिंदूंनी मात्र शुद्धी करता कामा नये. तसे केलेत तर आणि तुमच्या वतीने न्यायालयात जरी तुमचा हक्क प्रस्थापित झाला, तरी आम्ही लारखान्याप्रमाणे तुमची डोकी सडकून जाळपोळ करीत दंगे करू ते सर्व तुम्ही हिंदूंनी 'एकी' हवी तर सहन केले पाहिजे. आम्हास आज पाच जागा विधिमंडळात अधिक द्या. उद्या पन्नास द्या, परवा सिंधसारखे प्रांतचे प्रांत आम्हास स्वतंत्रपणे तोडून, द्या- कारण आम्ही 'मुसलमान' आहोत. आम्हास हिंदुंहून विशिष्ट अधिकार दिले पाहिजेत. नाही तर! एकी होणार नाही -एकी नाही झाली तर स्वराज्य मिळणार नाही' त्याच्याही पुढे जाऊन, जे शब्द ऐकताच कोणाही अस्सल हिंदूंचे रक्त संतापाने भडकून जावे, किंवा लज्जेने गारठून जावे असे स्पष्टपणे म्हणताना आम्ही ऐकले आहेत की, फार काय एकीसाठी हिंदुंनी मुसलमान देखील व्हावे! आणि स्वराज्य मिळवावे!'

स्वराज्य अशा अटीवरच जर मिळत असेल तर त्याला आग लागो आणि स्वराज्य मिळविण्यासाठी हिंदूंनी मुसलमान देखील व्हावे म्हणून म्हणणारी जिव्हा झडून पडो! ज्या स्वराज्यासाठी हिंदुंना मुसलमान व्हावे लागते त्या स्वराज्याचे हिंदुसंघटन तोंडदेखील पाहू इच्छित नाही. कारण हिंदुंनी मुसलमान होऊनच जे मिळते किंवा ज्यांत वर वर्णिलेल्या अटी हिंदुंना पाळाव्या लागल्याने, हिंदूंस मुसलमानांच्या ताटाखालील मांजरे बनून राहावे लागते, ते स्वराज्यच नव्हे, ते मुसलमानी राज्य आहे. ज्यात स्वत्व अबाधित राहू शकेल ते स्वराज्य. ज्यात प्राणापलिकडे प्रिय असलेले आमचे स्वत्व - आमचे हिंदुत्व आम्हास सोडावे लागते किंवा त्यांच्या सन्मानाचा ध्वज अहिंदुचे पायावर नमवावा लागतो, ते आम्हा हिंदूंचे स्वराज्यच नाही! ते मुसलमानी राज्यच होय, आमच्या स्वत्वाप्रमाणे मुसलमानांसही न्याय्य अधिकार मिळून त्याचे स्वत्वही- न्याय्य स्वत्वही -ज्याने राखले जाईल, अशा स्वराज्यास आम्ही आपली निष्ठा अर्पण करू. किंबहुना हिंदू संघटनांचे हेच ध्येय आहे. हे पूर्वीच आम्ही सांगितले आहे. परंतु पदोपदी जातीय अपमानाने माना खाली घालावयास लावणाऱ्या वर वर्णन केलेल्या मुर्दाड आततायी अटींवरच जी एकी आणि जे स्वराज्य मिळू शकते, त्याचा आम्ही हिंदू शतवार धिक्कार करितो. या मुर्दाड आणि आततायी अटी आजच्या त्यांच्या परतंत्र आणि पतित स्थितीतही घालण्यास जे मुसलमान कमी करीत नाहीत, ते त्या अटीप्रमाणे आम्ही वागलो तरी स्वराज्य मिळाल्यानंतर तेच

मुसलमान सबळ आणि स्वतंत्र झाले असता याहूनही भयंकर अटी घालीत आणि हिंदूस दडपीत, त्या स्वराज्यास औरंगजेबी बादशाहीचे स्वरूप देण्यास थोडेच कचरणार आहेत? मुसलमान होऊन जे मिळते तेच तर स्वराज्य म्हणावयाचे तर मग एवढा उपद्व्याप तरी का करा? आज ख्रिश्चन होताच आणि विना अट दास्यत्व स्वीकारतच इंग्रजी राज्यही स्वराज्य-स्वधर्मी राज्य होणारे आहे,

छेः छेः अशा अटींवर मिळणारे हिंदुस्थानचे राज्यच काय पण इंद्राचे राज्य देखील आम्हांस नको आहे. हिंदू राहून आम्हांस स्वतंत्र व्हावयाचे आहे आणि हिंदुत्वपणही राखावयाचे आहे. ज्यांत आमचे हिंदु स्वत्व राहील ते स्वराज्य!

ते हिंदुत्व आम्ही विकू? शिवाजी आणि प्रताप, संग आणि पृथ्वीराज, ह्यांचे जन्म जसे काही झालेच नाहीत! पानिपतला मराठ्यांची दोन लाख बांगडी जशी काही फुटलीच नाही! भाऊसाहेबांच्या घणाने दिल्लीचे सिंहासन जसे काही चूर्ण केले गेलेच नाही! गुरू गोविंदसिंगाचे वीरतनय जसे काही भिंतीत चिणून मारले गेलेच नाहीत आणि वीरबंदाने सूड उगविलाच नाही! जसे काही मुसलमानाची होती ती प्रचंड साम्राज्ये हिंदूंच्या पराक्रमाचा घोडा आपल्या टापाखाली तुडवीत त्याचा चक्काचूर झालेल्या धुळीवर रामेश्वरापासून अटकेपर्यंत आणि अटकेपासून काबूल नदीपर्यंत अप्रतिहतपणे नाचत गेलाच नाही! त्या इतिहासाचे एक पान, एक ओळ, एक आठवण तरी जोपर्यंत आमच्या रक्तात रुजलेली आहे तोवर तरी, हिंदू लोकांस असल्या अपमानास्पद आणि निलर्ज्ज अटी स्वीकारण्याचे कारण नाही. मुसलमानहो, एकी हवी असेल -तुम्हास हवी असेल, तर या. स्वत्व रक्षण ज्यात होऊ शकेल -तुमचे आणि आमचे दोघांचेही -त्या स्वराज्यास स्थापू या आणि एकी करू या. पण तसे नसेल तर जा, काय वाटेल ते करा जा. आम्ही हिंदू तुमच्या एकीवाचूनही जिवंत राहू शकतो. जसा शिवाजी तुमच्या एकीवाचून जिवंत राहू शकला. आम्ही हिंदू एकटे स्वतःच्या सामर्थ्याने तुमच्याच नव्हे तर इंग्रजांच्याही पारतंत्र्यातून मुक्त होऊन स्वराज्य स्थापू शकू - जसे ग्रीकांच्या हातून मुक्त होऊन यशोवर्मन् स्थापू शकला. तो काही जिनांच्या सहानुभूतीसाठी थांबला नव्हता. हसन निजामीच्या नीच जाळ्यात फसला नव्हता. मोपल्यांच्या गुंडशाहीस भ्याला नव्हता किंवा आपल्या कन्यका विकून, एकी खरेदी करणाऱ्या मुली घेतल्या. आपल्या दिल्या नाहीत! त्या चंद्रगुप्ताचे, यशोवर्म्याचे आणि भाऊचे आम्ही हिंदू वंशज आहोत. आम्ही तसेच संघटित होऊ आणि वेळ पडली तर एकटे झुंजून, एकटे मरून एकटे मुक्त होऊ -स्वतंत्र होऊ! कारण आम्हा संघटन वाद्यांचा हा सिद्धांत आहे की, ज्यांत स्वत्व अबाधित राहते तेच स्वराज्य इष्ट आहे आणि असे स्वराज्य हिंदू मुसलमानांची एकी झाली नाही तर मिळणारच नाही हा षंढपणाचा महामंत्र आमूलाग्र भ्रामक आहे!!! श्रद्धानंद, ५-५-२७.

स्वराज्यासाठी संघटन हवे (२)

वेळच पडली तर एकटे हिंदू देखील स्वराज्य मिळवू शकतील!

स्वराज्यासाठीच संघटन हवे या लेखाच्या पूर्वार्धात आम्ही हे सिद्ध करून दाखविले आहे की, स्वराज्याची खरी व्याख्या केवळ भौगोलिक नसून सांस्कृतिक असली पाहिजे. स्वराज्य म्हणजे या हिंदुस्थान देशाचे राज्य इतकाच अर्थ घेऊन चालावयाचे नाही. हिंदुस्थानची भूमी ही तर आमची पितृभूमी आणि पुण्यभूमी आहेच. म्हणजे आमच्या हिंदुसंस्कृतीचे ते सनातन अधिष्ठान आणि आमच्या हिंदुराष्ट्राची ती जननी आणि धात्री आहे, म्हणून ती प्रिय आणि पूज्य आहे. अर्थात जर हिंदुस्थानच्या स्वातंत्र्यात आणि स्वराज्यात आमच्या हिंदुसंस्कृतीचे आणि हिंदु राष्ट्राचे स्वातंत्र्य आणि स्वराज्य समाविष्ट होणे शक्य असेल, तरच ते हिंदुस्थानचे स्वातंत्र्य म्हणजे आमचे स्वातंत्र्य आणि हिंदुस्थानचे स्वराज्य ते आमचे स्वराज्य होऊ शकेल, नाहीतर केवळ हिंदुस्थान देशाचे स्वातंत्र्य म्हणजे आमचे स्वातंत्र्य किंवा स्वराज्य होऊ शकत नाही. पूर्वी मोगल बादशाहीच्या वेळीही हिंदुस्थान देश हा मुसलमानी दृष्टीने स्वतंत्रच होता आणि जागतिक राष्ट्रमंडळाने त्याचे स्वराज्यही मानिलेलेच होते. पण ते स्वराज्य 'आमचे स्वराज्य' नसून ते मुसलमानी राज्य होते. आज इंग्रजही हिंदुस्थानास ब्रिटिश साम्राज्याचा अंतर्गत, भूभाग म्हणून त्या साम्राज्याच्या स्वतंत्रतेच्या भाषेत तो स्वतंत्र आहे असे म्हणू शकतील - म्हणू पाहतात देखील. पण म्हणून ते स्वातंत्र्य आमचे स्वातंत्र्य होऊ शकते की काय? तेव्हा उद्या हिंदुस्थान देश इंग्रजांचे हातून सुटून योगायोगाने, येथील मुसलमानांचे हाती आला, तर भौगोलिक अर्थाने त्यास स्वतंत्र किंवा स्वराज्यशाली म्हणून जरी म्हणता आले; तरी आम्हास तो औरंगजेबाचे हाती असताना जितका परतंत्र आणि परराज्यदलित वाटत असे तितकाच वाटणार कारण त्यात आम्हा हिंदुंचे स्वत्व सुरक्षित राहणारे नसल्याने आम्हा हिंदुंची संस्कृती परसंस्कृतीच्या राक्षसी अत्याचाराखाली क्वचित आजच्याहूनही अधिक चिरडली जाणारी असल्याने परराज्य वाटणारे आहे. एतदर्थ खरे नव्हे तर सांस्कृतिक अर्थीही स्वतंत्र आणि स्वराज्यशाली होऊ शकेल, तेच स्वराज्य की, ज्यात हिंदुंचे स्वत्व संरक्षित आणि वृद्धिंगत होऊ शकते. ज्या स्वराज्यासाठी आमच्या पिढ्यानपिढ्या आम्ही हिंदू लोक झटत आणि झुंजत आलो ते स्वराज्य म्हणजे या हिंदुस्थानात हिंदुना आपले हिंदुत्व न गमविता आपल्या हिंदू संस्कृतिचा ध्वज विजयानंदाने फडकावीत ठेवता येईल असले भारतीय साम्राज्य होय. त्या साम्राज्यात भारतामधील इतर संस्कृतीसही न्याय्य अधिकार उपभोगिता येतीलच. त्यांचेही स्वत्व

त्यात न्याय्य त्या प्रमाणाने अबाधित राहीलच. पण आम्हा हिंदूंचेही स्वत्व त्या इतरांप्रमाणेच निर्भयपणे आपले मस्तक कोणापुढेही न वाकविता या भारतभूमीत नांदेल. स्वराज्याची ही सांस्कृतिक व्याख्या आम्हास अभिप्रेत असल्याने त्या, स्वराज्यासाठी जेव्हा कोणी मुसलमानदिकांशी एकी करण्याचे वेडात त्या, स्वत्वाचाही बळी देऊन लागतो, तेव्हा आम्ही त्याचा तीव्र प्रतिवाद आणि प्रतिकार करून सांगतो की, 'ज्यात स्वत्व राहील ते स्वराज्य, जे स्वराज्य हिंदूंच्या स्वत्वाचा मुसलमानी अरेरावीपुढे बळी देऊन असल्या एकीने साधले जाते ते स्वराज्य नसून ते मुसलमानी राज्य आहे! ते आम्हास इंग्रजी राज्याहून हानिकारक आणि धृण्य वाटते. अशा एकीचा आणि स्वराज्याचा आम्ही शतवार धिक्कार करतो!'

पण पुष्कळ प्रामाणिक माणसांना याविषयी विचार करीत असता असे भय पडते की, जर आपण आपल्या हिंदू स्वत्वास्तव मुसलमानांची अरेरावी सहन केली नाही, जर आम्ही शुद्धी, संघटन इत्यादी चळवळी मुसलमानांना त्यांचा राग येत असताही चालविल्या तर एकी बिघडेल आणि हिंदुमुसलमानांची एकी झाली नाही तर स्वराज्य - कोणत्याही प्रकारचे स्वराज्य- मिळणे अशक्य होईल! तेव्हा आता या दुहेरी संकटातून मार्ग कसा काढावा? एकी केली तर मुसलमानांच्या आकांक्षा हिंदुस्थानात मुसलमानी राज्य स्थापन झाल्यावाचून तृप्त होणाऱ्या नसल्याने मुसलमानांच्या ताटाखाली मांजरे होऊन राहावे लागणार! एकी न केली तर स्वराज्य मिळणे असंभव होऊन इंग्रजांचे पायाखालील पादपीठ होऊन राहावे लागणार याला तोड काय?

तीच तोड सुचविण्याचा हेतू ह्या लेखाचा आहे. तर वर वर्णिलेल्याप्रमाणे ज्या आमच्या हिंदू बांधवांना हे दुहेरी संकट भेडसावते, त्यांच्या विचारसरणीत एक जो मोठा हेत्वाभास गर्भित झालेला असतो, तोच त्यांस हे संकट दुहेरी आहे असे भासवितो. तो हेत्वाभास हाच होय की हिंदुमुसलमानांची एकी झाली नाही तर स्वराज्य किंवा स्वातंत्र्य मिळणेच अशक्य आहे. ही गोष्ट ते उपजतच गृहीत धरितात. त्या हेत्वाभासाच्या पाशातून आपल्या बुद्धिची मुक्तता करण्यातच या दुहेरी संकटातून सोडविणारी तोड सापडणार आहे.

ही गोष्ट काही खोटी नाही की जर मुसलमानांच्या मनातही राष्ट्रीय भावाचा प्रबळ उदय होता आणि तेही समसमान अधिकारांवर संतुष्ट राहून, आपल्या आणि आमच्या, दोघांचेही स्वत्वास न गमविता, केवळ हिंदुस्थानी, केवळ राष्ट्रीय अशा स्वराज्यास स्थापन करण्याचे कार्यी आम्हांसह झटते, एक होते, तर स्वराज्य लवकर मिळू शकते. तर फार उत्तम होते. परंतु इंग्रज लोकही जर आपण होऊन हिंदुस्थानातून चालते होते किंवा हिंदुस्थानास परतंत्र करण्यास येतेच ना. तर त्याहूनही उत्तम होते! परंतु आता प्रश्न 'काय झाले असते तर उत्तम होते' हा नाही.

आता प्रश्न काय होते याचा नसून काय आहे, ज्या परिस्थितीचा पेच पडू नये, पण येथून पडला आहे, त्या परिस्थितीस तोंड कसे द्यावे हा प्रश्न आहे. '

आता ही गोष्ट अगदी स्वयंसिद्ध झाल्यासारखीच आहे की, हिंदुस्थानचे राज्य सोडून इंग्रज लोक आपण होऊन काही परत जात नाहीत, तसेच मुसलमानही त्यांच्या हिंदुस्थानात इस्लामी राज्य स्थापन करण्याच्या राक्षसी उपायांनीही हिंदुस मुसलमान करून, हिंदुस्थानास मुसलमानमय बनविण्याच्या आकांक्षा आपण होऊन काही त्यागीत नाहीत. व्यक्तीचा प्रश्न नाही. समाजाचा प्रश्न आहे. मुसलमानी समाज कितीही 'हाजी हाजी' केली तरी इंधनाबरोबरच वाढणाऱ्या आगीप्रमाणे, जो जो मऊ द्याल तो तो कोपराने खणण्यास मागे घेत नाही. हत्या, स्त्रिया पळविणे, दंगे करणे, गावेंची गावे उद्ध्वस्त करणे, बलात्काराने बाटवीत चालणे, त्याचप्रमाणे हिंदुंच्या सर्वमान्य पुढाऱ्यांच्या प्राणांभोवती यमदूत होऊन घिरट्या घालणे, धमक्या देणे, या साधनांनी हिंदू संस्कृती उद्ध्वस्त करण्याचे रानटी अत्याचार या विसाव्या शतकात हिंदुस्थानात मुसलमानाकरवी प्रत्यही आणि प्रत्यक्ष घडत असता मुसलमानी समाजाने किंवा संस्थेने त्यांचा निष्कपट निषेध केला नाही. तसा निषेध करणे त्यास त्यांच्या विपर्यस्त धर्मवेडाच्या धुंदीत शक्य नाही, ही वस्तुस्थिती आहे. तेव्हा हिंदु मुसलमान एक होते तर किती बरे झाले असते ही वेडगळ लालसा 'इंग्रज हिंदुस्थानात आलेच नसते तर किती बरे झाले असते या लाळघोट्या लहाडीपणासारखीच आम्ही हिंदूनी लाथाडून दूर फेकून दिली पाहिजे.

मुसलमान हे ज्यात हिंदुंचेही स्वत्व अक्षुण्ण राहू शकेल अशा स्वराज्याच्या स्थापनेच्या कार्यात एक होत नाहीत, पण हिंदूंस स्वराज्य तर स्थापावयाचे आहे. एक हिंदु जोवर जिवंत आहे तोवर ही पितृपरंपरागत आकांक्षा, हे राष्ट्रीय ध्येय मरत नाही. मग ह्यास एकच उपाय आहे की हिंदूंनी आपल्या स्वतःचे बळावर आपल्या स्वतःच्या हाताने ते स्वराज्य हिसकावून घेतले पाहिजे. तसे ते हिसकावून घेणे अशक्य आहे? होय, सध्याच्या हिंदू समाजाच्या आत्मविस्मृत असंघटित स्थितीत ते अशक्य नसले, तरी फार दुर्घट आहे. परंतु जर हा हिंदु समाज, हे महान हिंदू राष्ट्र थोडेफार संघटित आणि आत्मावलंबी झाले तर ते दुर्घट कार्यही साध्य होईल. यासाठीच आम्ही म्हणतो की, स्वराज्यासाठीच संघटन हवे, कारण संघटित हिंदू राष्ट्र वेळच पडली तर -आणि ती वेळ पडलीच आहे! एकटे झुंजूनही स्वराज्य मिळवू शकेल.

ते कसे याचे विवेचन करण्यापूर्वी प्रथम थोडक्यात हे पाहू की जगतात ज्या ज्या देशानी स्वातंत्र्य किंवा स्वराज्य प्रस्थापित केले त्यांनी ते आपले राष्ट्रीय स्वातंत्र्य कोणाच्या बळावर संपादन केले?

इटली, अमेरिका, जर्मनी किंवा अगदी आपल्या इकडचे शिवाजीच्या वेळचे महाराष्ट्र, यांनी स्वातंत्र्ययुद्धे केली ती काय त्या त्या देशातील अगदी एकूण एक मनुष्य देशभक्त आणि स्वातंत्र्येच्छु होऊन असे राष्ट्राचे राष्ट्र एकमुखाने आणि एक हस्ताने समरात उतरून केली? मुळीच नाही.

पारतंत्र्य आहे तोवर कोणत्याही राष्ट्रात अगदी संपूर्ण एकी नांदणे शक्यच नाही. एकूणएक मनुष्य जेथे स्वातंत्र्येच्छु आणि स्वातंत्र्यास्तव स्वार्थत्याग करणारा होतो ते राष्ट्र परतंत्रच नसते. खरी राष्ट्रीय एकी स्वातंत्र्यसंपादनानंतरच घडली तर घडते. पारतंत्र्य आहे तोवर राष्ट्रात बेकी असणारच. दास्यसुलभ कापुरुषता, राष्ट्रद्रोह, बजबजपुरी या दुर्गुणांचा पूर्ण उच्छेद, पारतंत्र्य आहे तोवर कोणत्याही राष्ट्रात झालेला नाही. होणे शक्य नाही. मग ही राष्ट्रे जी स्वतंत्र झाली ती कशाच्या बळावर?

अखंड एकीच्या नव्हे, बहुमताच्या बळावरही नव्हे तर त्या त्या राष्ट्रातील परिणामकारक अल्पमताच्या बळावर. जे काही संघटनेच्या आणि उत्कट स्वातंत्र्यवीरत्वाच्या बळावर कर्तव्यसमरात उतरले आणि कृतिनिश्चयाने झुंजले, त्या मूठभर लोकांनी आपापली राष्ट्रे स्वतंत्र केली आहेत. पुष्कळ उदासीन होते. पुष्कळ विरुद्ध होते, पुष्कळ शत्रुपक्षास मिळत होते, तरीही त्या सहस्रामागे एक जो, शिर हातावर घेऊन उठे, तो तशा आणखी काही निश्चयी वीरासह लढून राष्ट्रस्वातंत्र्य मिळवीत आला. अमेरिकेत शेकडो लोक इंग्रजांचे बाजूचे होते. इटलीत तर प्रांत प्रातांशी उघडपणे लढत आणि नेपल्सची पिडमाँट, पिडमाँटची रोम, कत्तल करीत चालले होते. तरीही ही यादवी आता आणि परशत्रु पुढे अशा दुहेरी सामन्यात त्या राष्ट्रातील मूठभर स्वातंत्र्यवीरांनी ती राष्ट्रे स्वतंत्र नि संयुक्त राष्ट्रे केली. शिवाजी उठला तेव्हा काय महाराष्ट्र माणसा-माणसांपर्यंत एक होता? मुसलमान तर तेव्हा शत्रु होतेच; पण हिंदुंत, मराठ्यांत, शेकडो त्यांच्या विरुद्ध होते. सहस्रो उदासीन होते. प्रत्यक्ष मामे आणि काके देखील एक नव्हते. मग इतरांची कथा काय? परंतु बहुमताच्या मृगजळाला न भुलता अल्पमत संघटित करिता आले, त्या बळावर त्याने काम करून दाखविले. हा सिद्धांत आहे की, सर्वचे सर्व राष्ट्र दास्यत्वाचे विषय अंगात पिढ्यान पिढ्या मुरलेले असता अकस्मात स्वातंत्र्यप्रवण होत नाही, यादवीस आणि परशत्रूस एकसमयावच्छेदे तोंड देऊन 'अर्थं वा साधयेत्' देहं या पातयेत्,' अशा निष्ठेचा एक यथाप्रमाण अल्पसंख्याक संघ स्वतंत्र्य-समरात उडी घेऊन राष्ट्र स्वतंत्र करतो.

बहुसंख्य मग अनुकूल होते. अर्थातच ती अल्पसंख्या अत्यल्प असून उपयोगी नाही. म्हणूनच आम्ही यथाप्रमाण-म्हणजे ज्या मानाने शत्रुसंख्या असेल त्या मानाने असली म्हणजे झाले असे म्हटले आहे.

हिंदुस्थानाच्या स्वातंत्र्याच्या. लढ्यातही हाच नियम ध्यानात ठेविला पाहिजे, तीन कोटी एक होतील आणि मग आपण स्वातंत्र्य मिळवू, असे म्हणणे म्हणजे घरोघर चरखा फिरविला गेला की, एका वर्षात स्वातंत्र्य मिळवू, असे म्हणण्याइतकेच अशक्य आणि म्हणूनच हास्यास्पद आहे. जेव्हा केव्हा हिंदुस्थान स्वतंत्र होईल तेव्हा तो, बहुसंख्या त्याच्या स्वातंत्र्यार्थ स्वार्थत्याग करण्यास सिद्ध झालेली आहे म्हणून होणार नाही. कारण परतंत्र देशात बहुसंख्या सदोदित अशीच दरिद्री म्हणूनच राष्ट्रीय दृष्टीने निर्बळ, पापी, दास्यप्रवण, असंघटित आणि भ्याड असणारच. कोणचा तरी संघटित, निर्भय आणि कृतनिश्चयी स्वातंत्र्य-वीरांचा अल्पसंख्याक संघच- यथाप्रमाण अल्पसंख्याक संघच, हिंदुस्थानचे स्वातंत्र्य, इतरांची वाट न पाहता आणि इतरांशी सामना देत जेव्हा हिंदुस्वातंत्र्यार्थ कर्तव्यसंगरात उतरेल, तेव्हाच हिंदुस्थान स्वतंत्र होईल.

आता अशी अल्पसंख्या हिंदुस्थानातील कोणत्या जातीत नि पंथात संघटित करणे अधिक सुलभ आहे? मुसलमानात का हिंदूत? एखाद दुसरा मुसलमान राष्ट्रीय वृत्तीचा असेल; पण सहस्र मुसलमानांत अरेबियास पुण्यभूमी मानणारे मुसलमान अधिक असलेच पाहिजेत. खलिफाविरुद्ध हिंदुस्थान लढले तर आम्ही खलिफाच्या वतीने हिंदुस्थानाशीच लढू, कारण तो आमचा धर्म आहे; अफगाणिस्थानच्या नेतृत्वाखाली मुसलमानी सत्ता हिंदुस्थानात स्थापन झाली तर ती गोष्ट इस्लामी गौरवाचीच असल्याने आम्ही आमच्या मुसलमानी झेंड्यावर हिंदुंचे वतीने आघात करणार नाही. हिंदुंच्या मुली जर कोणी मुसलमानाने- मोपल्यांनी पळविल्या, तशा पळवून आणि गांजवून मुसलमान केल्या तरी आम्ही त्या मुसलमानांचा गौरवच करू आणि त्यातील जर एखादी हिंदू मुलगी पुनः हिंदू नेऊ लागले तर तिला आम्ही जाऊ न देता लारखान्याप्रमाणे हिंदुंची उभी वस्तीची वस्ती बेचिराख करू, असे म्हणणारे मुसलमान नउशे नव्याण्णव निघतील. ही अनुभवाची गोष्ट आहे. मुसलमानी शास्त्राप्रमाणेच जगताच्या अमुसलमानी तुकड्यात हिंदुस्थान पडत आहे. त्यात जोवर हिंदु लोक आहेत तोवर, किंवा त्यावर मुसलमानी राजसत्ता चालू झाली नाही तोवर, तो हिंदुस्थान मुसलमानास राहण्यास पवित्र भूमी होऊ शकत नाही. तो त्यांचा देश होऊ शकत नाही. जर या सर्व हिंदुंना ते मुसलमानाची सत्ता स्थापू शकेल तरच, या हिंदुस्थानावर ते स्वराष्ट्राप्रमाणे प्रेम करू शकतील, ही वस्तुस्थिती आहे.

आता हिंदूंची स्थिती पहा. हिंदुस्थान हीच त्यांची पितृभूमी, हीच पुण्यभूमी, त्यांच्या सहस्रात नउशे नव्याण्णव उपजतच तिच्यावरच प्रेम करण्यास शिकण्यासारखे असणारच. राष्ट्राची कल्पना येताच ते स्वयमेवच सांगतील की, 'हेच आमचे राष्ट्र! हाच आमचा देश!' हीही वस्तुस्थिती आहे. येथे कल्पनेचे काही नाही.

तर मग हिंदुस्थानच्या राष्ट्र-स्वातंत्र्य-संपादनार्थ जे कृतनिश्चयी, विश्वासू आणि सुसंघटित अल्पसंख्याक राष्ट्रवीरांचे दळ उत्पन्न करावयाचे, ते अल्पसायासांत, सापेक्षतः थोड्या परिश्रमात कोठे उत्पन्न करता येणे अधिक संभवनीय आहे? मुसलमानांची धर्मान्धता दूर करण्यास कितीही झटले तरी ते जोवर मुसलमान आहेत तोवर, हिंदुभू त्यांची पुण्यभू होऊ शकत नाही. त्यांची प्रिती नेहमीच द्विधा राहणार. हिंदू, जोवर तो हिंदू आहे तोवर, तिलाच पितृभू आणि पुण्यभू म्हणणार. त्याची धर्मांधता ही त्याची राष्ट्रप्रिती उत्कट करण्यासच कारणीभूत होणार! हिंदुस्थानचा हिंदू राष्ट्र हा मुख्य पाया आहे. हिंदुस्थानचाच नव्हे पण हिंदी राष्ट्राच्याही जीवनगंगेचा. अँग्लो सॅक्सन, मुसलमान, पारशी, ज्यू इत्यादी आमच्या देशबंधूंच्या संस्कृतीचे ओघ पुढे मागे तिला मिळतात, पण ती त्या जीवनगंगेची उपांगे आहेत. त्यांच्या मिळण्यापूर्वी आणि ते सुकल्यानंतरही, हिंदू जाती हीच हिंदुस्थानी राष्ट्रगंगेचे मुख्य जीवन होते -आहे- राहील. तेव्हा या हिंदुराष्ट्राचे स्वातंत्र्यार्थ आणि स्वराज्यार्थ अढळ निर्धाराने आणि अनन्य निष्ठेने झुंजणारी ती यथाप्रमाण अल्पसंख्या या हिंदु जातीतच उत्पन्न होणे अधिक संभवनीय आणि अधिक द्रुततर साध्य आहे, हे सत्य सूर्यपकाशाइतके स्पष्ट आहे.

एतदर्थ अशी कृतनिश्चयी अल्पसंख्या उत्पन्न करण्यासाठी जे प्रयत्न करावयाचे ते हिंदुजातीतच विशेषतः केले पाहिजेत. इतर कोणत्याही जातीस, हिंदी राष्ट्राच्या कोणत्याही अहिंदू घटकास निष्कारण धिक्कारून नव्हे, त्याची अन्यायाने मृगया करण्याकरिता नव्हे, तर हिंदी राष्ट्राच्या हितार्थ ज्या कोण्या जातीतून अधिकात अधिक सैनिक, शीघ्रात शीघ्र अशा अवधीत भरती करता येतील त्या त्या जातीतून ते भरती करून घेणे, हे राष्ट्रीय दृष्ट्याही अपरिहार्य कर्तव्यच ठरत असल्याने सर्वप्रथम हिंदू जातीतच स्वातंत्र्य-वीरांची सेना उत्पन्न करण्यासाठी प्रचंड जागृती आणि प्रबळ संघटना करणे अवश्य आहे, असे न्यायाचे राजनीतीचे आणि व्यवहारपटुत्वाचेही आग्रहाचे सांगणे आहे.

प्रत्येक देशास पारतंत्र्यातून सोडवून स्वतंत्र करण्याचे कार्य अंती तेथील निर्धारी आणि वीर्यशाली अशा यथाप्रमाण अल्पसंख्येलाच करावे लागते. अशी स्वातंत्र्यावीरांची अल्पसंख्या हिंदी राष्ट्राच्या विशिष्ट परिस्थितीत हिंदू जातीतच सापेक्षतः कमी प्रयत्नात आणि अधिकृत द्रुततेने उत्पन्न आणि सुसज्ज होऊ शकणार आहे आणि ती तशी उत्पन्न व्हावी म्हणूनच संघटन हिंदुराष्ट्रातील सुप्त शक्तीस जागृत करून त्यास सबळ, संघटित आणि अन्यायाचा प्रतिकार करण्यास सक्षम करण्याचे यत्न करू निघाले. एतदर्थच आम्ही म्हणतो की, ज्या अर्थी वेळ पडली तर हिंदू एकटे लढून देखील आपले स्वातंत्र्य आणि स्वराज्य स्थापू शकतील हे सत्य आहे, त्या अर्थी

हिंदुसंघटन हे स्वराज्याचेच एक अत्यंत परिणामकारक साधन आहे. स्वराज्यासाठीच संघटन हवे आहे.

- श्रद्धानंद २-६-२७

* * *

धर्माचे स्थान हृदय आहे, पोट नव्हे

वास्तविक पाहता कोण्याही हिंदूने मुसलमानाचे किंवा ख्रिस्त्याचे अन्न खाल्ले किंवा पाणी घेतले म्हणजे तो बाटतो ही कल्पनाच खुळी आहे. कारण धर्माचे स्थान पोट नसून हृदय हे आहे. ज्या मनुष्याच्या हृदयात हिंदू धर्माची भक्ती कधीच मावळलेली नसेल तो मुसलमानाचे घरी एकदा सोडून एक सहस्र वेळा जरी जेवला तरी तो बाटला असे होत नाही. मुसलमानादी लोक हिंदूंचे अन्न चुकूनच नव्हे तर लुबाडून घेऊन देखील खातात आणि पुन्हा मुसलमानचे मुसलमान राहतात. किंबहुना हिंदूंच्या अन्नावर परस्पर उपजिविका करून पुन्हा वेळ पडताच त्याच हिंदूंस 'काफर' म्हणून म्हणणे हा त्यांच्यात एक कुलाचारच पडत चाललेला आहे. मग मुसलमानाच्या अन्नाने हिंदुंचा धर्म नष्ट व्हावा इतकी हिंदुसमाजाची पचनशक्ती क्षीण का असावी? आता ती पचनशक्ती आपण अगस्तीसारखी सर्व जगत् पचविण्याइतकी तेजस्वी आणि प्रदीप्त केली पाहिजे. ह्या दृष्टीने पाहता केवळ अन्नोदकासाठीच बाटलेला म्हणून समजल्या गेलेल्या मनुष्यास शुद्ध करण्याचेच काहीएक कारण नाही पण आज जरी आपणांस ही गोष्ट क्षुल्लक वाटते- आणि तशीच ती वाटावी हेच आपल्या वाढत्या बळाचे निदर्शक आहे - तरी जोवर समाजातील हजारो लोकांच्या मनातून त्या खुळ्या कल्पनेचे बी उखडले गेलेले नाही तोवर काही दिवस हे शुद्धीसमारंभही केले पाहिजेत. या कारणापेक्षाही एका अधिक महत्वाच्या कारणासाठीही समारंभ केले पाहिजेत. इतकेच नव्हे तर त्यांची चांगली प्रसिद्धीही करीत राहिले पाहिजे. कारण हिंदूंच्या मनात आजपर्यंत कोणाच्या पाण्याचा थेंब तोंडात पडला की, मनुष्य जन्मभरच नव्हे तर पिढ्यानपिढ्या बाटतो ही खुळी समजूत जशी बद्धमूल झालेली आहे. तशीच मुसलमानादिक अहिंदु समाजातही हिंदूस वेडसरपणात किंवा उपासमारीत गाठून त्यास दोन घास अन्न मुसलमानी हाताने खावविले की, तो मनुष्य, हिंदु लोक आपण होऊनच मुसलमान झाला असे समजून त्यास आपल्या मुसलमानी वा ख्रिश्चन समाजाच्या हाती सोपवून देतात.

आता आपल्या अन्नोदक व्यवहाराचे काही महत्व वाटत नाही. हेच आपल्या ह्या विषयांत झालेल्या समाजहितकारक विचारक्रांतीचे निदर्शक आहे. आणि म्हणूनच अन्नव्यवहाराने धर्म बाटतो ही समजूत खुळी आहे म्हणून समजणारी ही विचारक्रांती मुसलमानादिक सर्व अहिंदूस घोषित करण्यासाठी तरी काही दिवस शुद्धीकरणाचे संस्कार चालू ठेवले पाहिजेत. ह्या शुद्धीकरणाने मुसलमानदिकांस लवकरच कळून येईल की, ते हिंदूस बाटविण्यासाठी म्हणून जे अन्न वाटीत बसतात ते आता व्यर्थ जाणार आहे. असा अनुभव दोन तीन वर्षे त्या अहिंदु समाजास येत गेला की, ते

पुन्हा हिंदूंस दुष्काळ, उपासमार, वेड अशा आपत्तीत गाठून त्यास बाटविण्याचे दुष्ट हेतूने पोषीत बसण्याचे विफल श्रम आपोआप करीतनासे होतील. आता ते दिवस गेले की, एक दिवस हिंदूंस दोन तुकडे चारले की तो आणि त्याची संतती मुसलमान होई! आता हिंदुस इतक्या स्वस्त मूल्यावर विकत घेता येणे शक्य नाही हे एकदा मुसलमानादिकांच्या पूर्ण प्रत्ययास आले, म्हणजे मिशनरीच्या धंद्यास देखील पार उतरती कळा लागलीच म्हणून समजा. अमेरिकनादी लोक मग अशा विफल साधनावर कोट्यावधी रुपये खर्च करणार नाहीत. आज हिंदू पोसला. दहा वर्षे पोसला. तरी संधी सापडताच तो आपला एक तुळशीपात्र खाल्ले की, पुन्हा हिंदुचा हिंदु होतो, असे पक्केपणी कळते की, तो पाद्री आणि पीर आपली भ्रष्टाकाराची दुकाने भराभर आटोपू लागतील. आम्ही तर प्रत्येक हिंदूला उघडपणे सांगतो की, जर निरुपाय होईल तर चापून मुसलमानांचे घरी खा, पाणी प्या, इंग्रजांचे घरी खा, पाणी प्या; सर्व जगाच्या घरी खा, पाणी प्या आणि जेवण झाल्यावर लगेच मुखशुद्धीसाठी एक तुळशीचे पान तोंडात टाका की, तुमची मुखशुद्धीच नव्हे तर आत्मशुद्धीही होऊन आणि अन्न पार पचवून टाकून तुम्ही पुन्हा हिंदुचे हिंदुच राहाल. आजवर सर्व जगाने हिंदूंचे खाल्ले, हिंदूंना लुटले, आता तुम्ही सर्व जगाकडून ती फेड करून घ्या, सर्व जगाचे अन्न खा आणि पुन्हा हिंदुंचे हिंदू रहा! खाण्यापिण्याने हिंदुधर्मीय बाटणार तरी कसा? कारण हिंदू धर्माचे वसतिस्थान तुमच्या पोटात नसून रक्तात आहे, बीजात आहे, हृदयात आहे, आत्म्यांत आहे आणि ते हिंदु रक्त, हृदय, बीज आणि आत्मा मुसलमानादिकांच्या पाण्याच्या एका पेल्यांत तर काय पण उभ्या समुद्रातही बुडून जाणे अशक्य आहे. ज्या रामनामाच्या आधाराने भरसमुद्रावर शिळा तरल्या त्या रामनामाचे उच्चारासरशी जर तो उच्चार पंश्चातप्त अंतःकरणाचा असेल तर, महत्पापे देखील भस्म होतील तिथे मुसलमानी भाताच्या एका घासाची कथा काय!

- श्रद्धानंद, २५-८-२७

जो दर्शनाने बाटतो तो देवच कसला !

मुंबईच्या ब्राह्मणसभेने आपल्या गणपतीपुढे अस्पृश्य हिंदुबंधुंचा मेळा येऊ द्यावा म्हणून जो दि. २८ ऑगस्टच्या सभेत ठराव केला, त्यायोगे उभ्या महाराष्ट्रात प्रत्येक संघटनाच्या पुरस्कर्त्यांस मनःपूर्वक आनंद झालेला आहे. वास्तविक पाहता सभेने हा ठराव केला यात इतके काहीच आश्चर्य नाही. कारण कोकणासारख्या ज्या प्रदेशास, नेक टाय कॉलरीने मढविलेले, हे मुंबईचे कित्येक बी. ए. आणि एम्. ए; कित्येक शिक्षित आणि अशिक्षित ब्राह्मण इराणी उपहारगृहात चहा पीत पीत 'मागासलेला आणि पुराणवेडा प्रदेश' म्हणून तुच्छवीत असतात. त्याच कोकणातील रत्नागिरीसारख्या ठिकाणी आता संघटन चळवळीमुळे अस्पृश्यांचे मेळे सार्वजनिक गणपतीचे दर्शनास तर काय, पण पालखीभोवती लगटून पहारा देण्यासही येऊ शकतात आणि नाशिकसारख्या धर्माचे आगार मानलेल्या तीर्थक्षेत्री आज तीन वर्षे ब्राह्मणादिक स्पृश्यांच्या सर्व गणपतीच्या पुढे अस्पृश्यांचा गणपती, हजारो लोकांच्या मिरवणुकीत प्रेमभराने चालविलेला असतो. अशा स्थितीत इराणी उपहारगृहांतून चहा पिणाऱ्या- ट्रामवे आणि आगगाड्या यातून रात्रंदिवस बिऱ्हाड पडलेल्या आणि मुकाट्यास किंवा संध्येच्या पळीस, जुने ब्राह्मण अस्पृश्यास समजतात त्याहूनही अधिक अस्पृश्य समजणाऱ्या, शेकडो अर्धवट ब्राह्मणांनी आणि अनेक प्रामाणिक सुधारकांनी गजबजलेल्या मुंबईस अस्पृश्यांचा मेळा गणपतीच्या नुसत्या दर्शनासही येऊ द्यावा की नाही, ह्या प्रश्नाचा विचार करावा लागला हेच लज्जास्पद होते! अस्पृश्यांस देवदर्शन करू दिले तर म्हणे देव विटाळतो! हे विधान तत्वज्ञानाचा ज्या जातीत उदय झाला म्हणून जगात यशोदुंदुभी निनादत आहे, त्या ब्राह्मण जातीत चर्चेस घेणे भाग पडावे हीच खरी लज्जेची गोष्ट आहे! ब्रह्मज्ञान झाले, तो ब्राह्म ना? मग ज्यास ब्रह्मज्ञान झाले, त्यानेच भक्ताच्या दर्शनाने देव विटाळतो असे म्हणणे म्हणजे डोळसाने दिवस असून रात्र आहे, असे म्हणण्याइतकेच हास्यास्पद नाही काय? आणि जर ब्रह्मज्ञानावाचूनही ब्राह्मणत्व येऊ शकते असे म्हणाल, तर मग ह्या नामधारी ब्राह्मणांत आणि अस्पृश्यांत देहेंद्रियादिक मनुष्यत्वाची इतर गमके, साधारणच असल्याने महत्वाचा फरक असा कोणचा राहिला? ब्रह्मज्ञान किंवा शील किंवा उत्कट लोकहिततत्परत्व अंगी नसताही, ब्राह्मण म्हणवून घेऊ इच्छिणार्यांत आणि साधारणतः अस्पृश्यांत मग जो एकच फरक उरतो, तो हा की, पहिल्याचे हृदय अहंकाराने दगडाहून कठीण झालेले असते आणि दुसऱ्याचे तितक्या प्रमाणांत तरी तसे कठीण झालेले नसते. अस्पृश्य हिंदू पापी नसला तरी, आपण पतित आहोत म्हणून भावीत असल्याने स्वभावतःच लीन होतोच तर वरील नावांचा ब्राह्मण पतित असूनही

आपण मोठे पावक आहोत म्हणून भावीत असल्याने स्वभावतःच उद्धट आणि म्हणूनच अस्पृश्यांहूनही अस्पृश्य झालेला असतो!

तसे नसते तर दर्शनाने देव वाटतो हा प्रश्न ब्राह्मणात उपस्थित झाला नसता, देव तो बाटेल तरी कसा? अहो अस्पृश्यांच्या स्पर्शाने देव जर बाटला, तर ज्या दिवशी त्याने अस्पृश्यांस उत्पन्न केले त्याच दिवशी त्यांच्या स्पर्शाने तो बाटला आहे! देवाचे सर्वांत आवडते नाव पतितपावन हे आहे. मग त्याच्या स्पर्शाने पतितच पावन होतील, का पतितांच्या स्पर्शाने तो पावनच पतित होईल! आपला देव खराच का असा शेणामेणाचा आहे की, पाप्याच्या उत्तप्त तामसी हाताच्या स्पर्शाची उष्णता लागताच तो वितळून जावा! महाराज, ही आपल्या देवाची आपण निर्भर्त्सना करीत आहा की, ती ऐकताच नास्तिकासही लाज वाटावी! नाही; आपल्या हिंदूंचा देव असा शेणामेणाचा केलेला नाही. त्याची मूर्ती, त्याचे चित्र शेणामेणाचे असेल, पण तो भगवान, पतिताच्या स्पर्शाने पतित होणारा नसून, आपल्या दिव्य स्पर्शाने पतितांसच पावन करणारा आहे. म्हणूनच त्यास देव म्हणतात. 'तो इच्छेद्योऽयम्, अहाह्मोऽयम्, अक्लेद्योऽशोष्य एव च!' असा आहे. 'तो शस्त्राने छाटला जात नाही, तसाच तो स्पर्शाने बाटला जात नाही.'

आपण ब्राम्हण स्वतः भूदेव म्हणविता आणि त्याच तोंडाने पुनः म्हणता की, महाराच्या स्पर्शानेच नव्हे, तर नुसत्या दर्शनाने तुम्ही आणि तुम्हा भूदेवांचा देवही बाटेल म्हणून? देव पतितपावन; तुम्हीही पतितपावन असावयास पाहिजे, पतित तुम्हांस स्पर्श करताच, तोच पावन झाला पाहिजे. मग उलट तुम्ही त्याच्या स्पर्शास कसे भिता, दर्शनाने स्वतःच पतित व्हाल ही भीती कशी बाळगता? अग्नीला थंडी शिवली म्हणजे अग्नि का थंड होतो? होत असेल तर तो अग्निच नव्हे! दिव्याला स्पर्शताच अंधकार दिव्य होतो का दिवा अंधळा होतो? होत असेल तर तो दिवाच नव्हे! गंगेस ओहोळ शिवला तर गंगा का अपवित्र होते? होत असेल तर 'गंगा गंगेती यो ब्रूयात् योजनाना शतैरपी मुच्यते सर्वपापेभ्यो' ही स्मृती खोटी ठरली पाहिजे! ओहळाला पावन करील तीच भागीरथी, तसा पतितांच्या दर्शनाने जो पतितासच पवित्र करतो तोच भगवान् ! तोच आपल्या ब्राह्मण ज्ञातीच्या पितृपितामहांनी, 'वेदैसांगपदक्रमोपनिषदैस्सां' गायिला आहे! श्रीहरीचा स्पर्श होताच गजेंद्रासारखे पशुही उद्धरले, ही कथा प्रमाण मानणाऱ्यांनी महारमांगदिका-सारखे प्रतिलोम विवाहापासून ज्यांची उत्पत्ती स्मृतीत दिली आहे असे आपल्या रक्ताचे, आपल्या बीजाचे आपल्या हिंदू धर्माचे आणि आपल्या हिंदू देशाचे बांधव आपले सख्खेभाउ ह्यांना देवाच्या दर्शनासही - स्पर्शही दूरच, पण दर्शनासही - प्रतिबंध करावा ही केवढी खेदाची आणि अज्ञ दंभाची गोष्ट आहे!

नुसता शुद्धतेचा प्रश्न असेल तर मग ब्राह्मणादिक स्पृश्यांत जे पापी आहेत त्यांनाही मंदिरात मज्जाव असावा. महारादिकांतील पाप्यांसही असावा आणि ब्राह्मणदिकांतील सुज्ञात, सुशील आणि सज्जन गृहस्थांस दर्शन जसे घडते तसे महारादिकांतील सज्जनांसही घडू द्यावे. कारण महारांदिकांतरी असे धर्मभीरू लोक आणि सच्छील आणि वारकरी आणि धारकरी शूर आहेत की, ज्यांच्या पायाची धूळ स्पृश्यांतील अनेक सूर्याजी पिसाळांनी आपल्या मस्तकी धारण करावी. तेव्हा महार किंवा मांग किंवा चांभार म्हणून जातीवर अस्पृश्यतेचा छाप अशुद्धतेच्या निमित्ताने मारता येणार नाही. अशुद्धतेचाच प्रश्न असेल तर त्या मेळ्यांतील प्रत्येक महार मुलगा प्रातःकाळी सर्वांसमक्ष अगदी उत्तमांतील उत्तम साबण लावून स्नान करील, धुऊन वस्त्रे नेसेल आणि ज्यांच्या प्रभावाने 'शतजन्मकृत पाप विनश्यती न संशयः' ते रामनाम जपून तो तुमच्या गणपती मंदिरात प्रवेश करील; मग तर झाले ना? ज्या गणपती मंदिरात पारोशा चोरापोरांनाही ब्राह्मण म्हणवून घेताच प्रवेश मिळतो आणि त्यांच्या दर्शनाने गणपती बाटत नाही. त्या गणपती मंडपात असा सुस्नात महार बंधूंचे प्रेमळ भजन करविले तर आकाशातून वज्राघात कोसळणार नाही किंवा भूकंपही उसळणार नाही, हे प्रतिज्ञेवर सांगण्यास काही प्रत्यवाय वाटत नाही.

महारांची तर गोष्टच राहो; पण अगदी ज्यांची माता प्रत्यही सकाळी सार्वजनिक मलक्षालनाचे अत्यंत लोकोपकारक कृत्य करीत असते असा भंग्याचा एक मुलगा रत्नागिरीच्या 'पूर्वास्पृश्यांच्या' मेळ्याचा धुरीण आहे. त्याचा उच्चार, त्याचा आचार, त्याचा विचार आणि त्याची बुद्धिमत्ता पाहून, सांगितले तरी, तो भंग्याचा असावा म्हणून विचारण्यास लोक कचरतात, तो भंगी बालक परवाच्या गणेश चतुर्थीस रत्नागिरीच्या सार्वजनिक गणपतीच्याच नव्हे तर ब्राह्मणांच्या विशिष्ट गणपतीसही मिरवीत आणणाऱ्या मिरवणुकीत पालखीस लागून त्या मेळ्यात भजन करीत होता! रात्री उत्सवात सर्व समाजात, मुख्य देवालयाचे अंगणात आणि ओट्यात हिंदुत्वाचे जयजयकार हजारो स्पृश्यांचे खांद्याशी खांदा लावून करीत होता. दिंड्यातून सरमिसळ भजनांत दंग होता; पण 'भंग्यांस' दर्शन घेऊ दिले म्हणून गणपती अजून रागावलेले दिसत नाही किंवा रत्नागिरीवर आकाशातून एखादी वीज कोसळली नाही किंवा भूमी फाटून दुभंग होऊन रत्नागिरीला गिळती झाली नाही!

वास्तविक पाहता अस्पृश्यतेच्या हानिकारकपणाचा इतका खल गेल्या दोन तीन वर्षात झाला आहे की, तिचे समर्थन करण्यास समर्थ असा एकही कोटिक्रम कोणापाशीही उरलेला नाही. अजून कित्येक प्रामाणिक हिंदूंनाही जर अस्पृश्यास शिवणे कठीण वाटत असेल तर ते युक्तिसंगत वा तात्विक उपपत्तीचे आधाराने नसून, केवळ सवयीच्या प्रभावानेच होय. जशी विडीची सवय लागली म्हणजे ती वाईट म्हणून

पटते, तरी ती सोडवत नाही! केवळ रूढी म्हणून ती अस्पृश्यता असावी असे वाटते, स्मृती म्हणून नव्हे.

पण कोणी म्हणेलच की स्मृती तशा आहेत की नाही, तर त्यास इतकेच उत्तर पुरे की, अशाही आहेत की, 'न वदेद्यावनी भाषां प्राणैः कंठगतैरपि!' मग किती ब्राह्मणांच्या मुलांनी आणि मराठ्यांनी इंग्रजी शिकणे सोडले आहे? म्लेंच्छाच्या दास्यांत राहणाऱ्या, मुसलमानांस आपल्या मुलीबाळी पळवू देणाऱ्या आपली देवळे आणि सिंहासने परकी उन्माद पायाखाली तुडवीत असता कुत्र्यासारख्या शेपट्या हालवीत नि तुकडे चघळीत जिवंत राहणाऱ्या अशा प्रत्यही साहेबांच्या कचेरीत शालजोडीतले खाणाऱ्या कारकुनापासून तो शालजोडी पांघरून कॉलेजातून युरोपियनास वेदविक्रय करणाऱ्या महामहोपाध्यायापर्यंत या पिढीतल्या कोणाही हिंदूस स्मृतीचे नाव काढण्याचा लवलेश तरी अधिकार आहे काय? अस्पृशांच्याविषयी स्मृतीची आठवण होताच आपण प्रांजलपणे आपल्या आत्म्यास विचारावे की, आज सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत मी किती कर्म स्मृतीला भिऊन केली! म्हणजे प्रत्येक स्मृतिभक्ताच्या हे ही निदर्शनास येईल की, अस्पृश्यता पाळा म्हणून म्हणणाऱ्या प्रत्येक स्मृतिश्लोकामागे अस्पृश्यता सोडा म्हणून सांगणाऱ्या स्मृतिश्लोकांचे आधार हात धुऊन पाठीस लागलेले आहेत.

ब्राह्मण हो, क्षत्रिय हो, हे सात कोटी आपल्या धर्माचे आणि रक्ताचे भाऊ आज देवाची पूजा करावयास म्हणून आत येऊ द्या, अशी करूण प्रार्थना करीत आहेत! न्यायासाठी, प्रेमासाठी त्यांना आत घ्या! कुत्र्यास आपण शिवतो, तोंडाशी तोंड लावितो - ही आमच्यासारखीच मनुष्ये आहेत, आपल्या हिंदुधर्माच्या विठ्ठलाचे वारकरी आहेत! पण जर प्रेमाने नसेल तर निदान भयाने तरी त्यांस देवदर्शन घेऊ द्या! आज ते तुमच्या देवाचे भजन करावयाचा सत्याग्रह करू पाहत आहेत, पण उद्या दुष्ट म्लेच्छांच्या पाखंडास बळी पडून, ते देवाचे भंजन करण्याचा शस्त्राग्रह करण्यास सिद्ध होतील, हे ध्यानात धरा! परधर्मीय त्याचा बुद्धिभेद करीत आहेत. आठ कोटी मुसलमान आणि ख्रिश्चन झाले, तसे अठरा कोटी मूर्तीभंजक उत्पन्न करावयाचे आहेत काय? जो अस्पृश्य ह्या छळाने बाटेल तो, त्याच्या आणि आपल्या हिंदू राष्ट्राच्या आत्म्याचाही घात करावयास चुकणार नाही? हे किती सांगावे. किती प्रकारांनी सांगावे! ज्यास तुम्हीही आपला देव समजता त्याची भक्ती वाढविण्याचे तुमचे कर्तव्य आहे, की घटविण्याचे!

केनियात परधर्मी आणि परदेशी युरोपियन तुम्हांस अस्पृश्य समजतात; त्यांचेवरही तुम्ही जळफळता! ते न्याय्यच आहे. पण मग त्याच तोंडाने त्याच कोटिक्रमास उलटवून, ह्या तुमच्या स्वधर्मियांस स्वदेशातच अस्पृश्य म्हणून तुम्ही जेव्हा

धिक्कारता, तेव्हा परमेश्वर तुमच्या या अहंकारी भोंदूपणाचे संतुष्टच होत असेल नाही का? हा अन्याय श्रुतिस्मृतीला संमतच आहे नाही? याचा काही विचार करा. आता कसल्या स्मृती आणि श्रुती! स्मृतींचे आणि श्रुतींचे अस्तित्वच लुप्त करण्याचा, हिंदुराष्ट्र नामशेष होण्याचा प्रसंग येथे आला आहे. तेथे ज्या ज्या उपायाने त्यांचे रक्षण करता येईल, हे हिंदुराष्ट्र जिवंत आणि विवर्धमान ठेवता येईल. ते ते साधन स्मार्त आणि श्रौत आहेतच आहे. जुन्या स्मृति अनुकूल आहेतच. पण नसल्या तरी नवीन करावयास पाहिजे होत्या. राष्ट्रासाठी स्मृती आहेत; ज्यांनी राष्ट्रनाश होतो त्या स्मृतिच नव्हेत. तो स्मृतिभ्रम होय! धारणा करीत नाही तो धर्मच नव्हे, तो विधर्म होय.

देव पतितपावन आहे, म्हणून पतिताला त्याचे दर्शन घेऊ द्या, न्यायासाठी घेऊ द्या, अस्पृश्य आपल्या हिंदुधर्माचे भाऊ म्हणून घेऊ द्या. परधर्माच्या पंजात फसून, त्यांनी नरकात पडू नये म्हणून तरी त्यांस देवदर्शन घडू द्या. देवाचे नुसते दुरून दर्शन! अस्पृश्यांची ही मागणीही ज्यास अधिक वाटते तो मनुष्यच खरा अस्पृश्य होय आणि पतित होय! मग त्याला चारी वेद मुखोद्गत का असेनात!

माणसात एक वेळ अस्पृश्यत्व असू शकेल! देवास दर्शनाची अस्पृश्यता! भक्ताच्या दर्शनाने देव बाटतो! थोतांड! हिंदुमात्र हिंदु देवतेच्या दर्शनाचा अधिकारी आहे! कारण जो दर्शनाने बाटतो तो देवच नव्हे!

श्रद्धानंद, ८-९-२७

* * *

राष्ट्रीयत्व हिंदुत्वाची व्याख्या आणि हिंदु शब्दाचा सत्प्रयोग नि अपप्रयोग

आसिंधुसिंधुपर्यंता यस्य भारतभूमिका।
पितृभूः पुण्यभूश्चैव स वै 'हिंदु'रिति स्मृतः।।

हिंदु हा शब्द हिंदुसंघटनाचा केवळ पायाच होय. त्यामुळेच त्या शब्दाचा अर्थ ज्यामानाने व्यापक वा आकुंचित, बळकट वा ढिला, चिरंतन वा चंचल, त्या प्रमाणातच त्या पायावर उभारलेले हे हिंदुसंघटनाचे प्रचंड बांधकाम, व्यापक, भक्कम, टिकाऊ ठरणारे आहे. हिंदुमहासभा काय नि तिने हाती घेतलेले हिंदुसंघटनांचे महत्कार्य काय; त्यांचे हिंदु कोण? ह्या प्रश्नाचे निश्चित उत्तर दिल्यावाचून, एक पाऊलही दिशाभूल न होता, पुढे पडणे अशक्य आहे; अनर्थावह होणारे आहे.

ह्यास्तव हिंदुसंघटनाचे कार्य ज्यांनी हाती घेतलेले आहे. त्यांच्याच उपयोगासाठी ह्या अत्यंत महत्वाच्या हिंदु शब्दाविषयी जी काही माहिती आमच्या मते प्रत्येक हिंदूला अगदी मुखोद्‌गत असणे अवश्य आहे असे वाटते ती सूत्ररूपाने या लेखात देण्याचा आमचा उद्देश आहे. ती देताना कराव्या लागणाऱ्या त्या सूत्रमय विधानांचे स्पष्टीकरण नि समर्थन देण्याची सोयही अशा एका स्फुट लेखात करता येणे, दुर्घट असल्यामुळे आम्ही आरंभीच वाचकांनी विनवितो की, ज्यांना ते स्पष्टीकरण नि समर्थनही पहावेसे वाटेल; त्यांनी ते आमच्या Hindutva ह्या इंग्रजीतील मूळ ग्रंथात किंवा निदान मराठी भाषांतराच्या तिसऱ्या आवृत्तीत अवश्य पहावे. किंबहुना तो मूळ ग्रंथ वाचल्याविना या लेखातील, सूत्रमय विधानांना घाईने आक्षेपू नये. कारण त्या पुस्तकाच्या वाचनाने त्या आक्षेपांतील कित्येक आक्षेप अनायासेच निरसले जातील असे आम्हांस वाटते.

हिंदु शब्दाचे पुरातनत्व

१) हिंदू शब्द, मुसलमानांनी काढलेला नाही किंवा आमच्या राष्ट्रास तो प्रथमतः मुसलमानांनी लावलेला नाही. ज्या काळी, हिंदु शब्दाच्या उत्पत्तीचे नीटसे संशोधन झाले नव्हते त्या काळची ही दुष्ट दंतकथा! ती कशी ते खाली दिलेल्या 'हिंदू' शब्दाच्या ऐतिहासिक, उपपत्तीवरून दिसून येईल.

२) हिंदू, हिंदुस्थान हिंद या प्राकृत शब्दांचा मूळ उगम ऋग्वेदकालीन सप्तसिंधु या आपल्या स्वतःच्या प्राचीनतम, राष्ट्रीय अभिधेतच आहे.

ऋग्वेदात 'सप्तसिंधवः' हा शब्द दैशिक नि राष्ट्रीय अर्थ आपल्या वैदिक कालच्या पूर्वजांनी राष्ट्रीय अभिधा म्हणून स्वतःस लावलेला आहे.

त्या प्राचीन काळी आपल्या शेजारची इराण, बाबिलोन, प्राचीन अरब प्रभृति राष्ट्रे ही आपणास त्या आपल्या 'सप्तसिंधु' याच राष्ट्रीय अभिधेने ओळखीत. पारसिकांनी अडीच हजार वर्षापूर्वीच्या त्यांच्या धर्मग्रंथात आपल्या राष्ट्रास 'हप्तहिंदु' असेच म्हटलेले आहे. त्या काळच्या प्राचीन बाबिलोनिअन ग्रंथातून आपल्या इकडून गेलेल्या, झिरझिरीत नि सुरेख वस्त्रांना सिंधु' किंवा सिंधच' म्हटलेले आहे.

अलेक्झांडरचेही पूर्वी दोनशे वर्षे होऊन गेलेला; ग्रीक इतिहासकार हेकाटे ऑस हाही आपल्या प्राचीन राष्ट्रास आपल्या स्वतःच्याच सिंधु शब्दांचे ग्रीक रूप जे Indu, India त्या नावानेच उल्लेखीत आहे. बौद्धकाली हिंदुस्थानात येऊन गेलेला चिनी प्रवासी ह्युएन्संग हाही आपल्या राष्ट्रास सिंधु ह्या शब्दाचा चिनी अपभ्रंश जो 'शिंदु' त्याच अभिधेने संबोधिता झाला. फार काय, महमद पैगंबर जन्मास येण्यापूर्वी अरब लोक जेव्हा शैव नि शाक्त पंथाशी सदृश असलेल्या एका धर्माचे अनुयायी असत आणि जेव्हा मुसलमानी धर्माचे ठावठिकाणदेखील अरबांना ठाऊक नव्हते तेव्हाच्या दोन हजार वर्षापूर्वीच्या एका अरब ग्रंथात आपल्या राष्ट्राविषयी बोलताना हिंद नि हिंदू ही नावे गौरवाने उच्चारलेली आहेत. उदाहरणार्थ लवीबीने अखतकबीने तुर्कीच्या खालील ओळी पहा :-

अया मुबारकल अर्जे यो
शैयेनोहा मिनल हिंदे।
या अरा दक्कला हो
मईयो नज्जेला जिक्रतुन ।१।
व हल्ल तज्जली यतुन ऐनक
सहवि अरब अतुन जिक्रा।
व हाजे हियोन लज्जेलुर
रसूला मिनजा अनल 'हिंदजुन'।२।

दुसरा अरब कवी, अरबांच्या मुसलमानपूर्व धर्माचा अभिमानी असा उमरबीने हाशीम अबुल हकम, महादेवाच्या स्तुतीपर कवितेत लिहितोः

व अह लोलहा अजरु अरमीमन 'महादेउ' व मनाजेला अल मुद्दीने मिनहुम व सेयतरू।१।
म अस्सेर अखलका न असानन कल्ल हुम यन हुवा नजू मुन अजाअत सुम्मा गाबुल 'हिंदु' ।२।
व सहबी कया माफिल मका मिल 'हिंदे' यौमना यकुलूना लात हज्ज न फअन्नक्टो वज्जरू।3।

भविष्य पुराणाचा आधार

येणेप्रमाणे सिंधुकाठी निवसणाऱ्या आपल्या वैदिक काळाच्या राष्ट्राची आपली स्वतःची जी अभिधा 'सप्तसिंधु' तीपासूनच आपली हप्तहिंदु, हिंदु, शिंदु, सिंधु Indus ही प्राचीन विशेष नावे पडलेली आहेत. उच्चार भिन्न, पण मूळ शब्द सप्तसिंधु हाच. त्याची एक साक्ष अद्यापही जी जशीच्या तशी उरलेली आहे ती म्हणजे सिंधुकाठच्या आपल्या राष्ट्राच्या एका प्रांतात तरी आपले स्वतःचे प्राचीनतम सिंधुप्रदेश हेच नाव अद्यापही जसेच्या तसेच राहून गेलेले आहे.

३) हिंदु, हिंदुस्थान ही प्राकृत रुपे सप्तसिंधु, सिंधु, सिंधुस्थान ह्या संस्कृत नि स्वकीय अशा आपल्या अभिधांचीच प्राकृत रूपे होत ही गोष्ट आपल्या पुरातन पंडितवर्गालाही ठाऊक होती. ती नावे काही आजच बादरायणसंबंधाने जोडलेली नाहीत. ह्याविषयी भविष्यपुराणांतील खालील उल्लेख जितके कौतुकावह तितकेच उद्बोधक आहेत. सप्तसिंधूचेच प्राकृत रूप 'हप्तहिंदु' हे होय असे त्या पुराणातील खालील श्लोकांत सांगितले आहे :-

जानुस्थाने जैनुशब्दः सप्तसिंधुस्तथैव च।
हप्तहिंदुर्यावनीति पुनर्ज्ञेया गुरुण्डिका ।१।

पुढे शालिवाहन कुलांतील राजांच्या कथा सांगताना ते पुराण म्हणतेः

जित्वा शकान् दुराधर्षान् चीनतार्तरिदेशजान्।
वाल्हीकान् कामरूपांश्च रोमजान् खुरजान शठान्।।
तेषां कोशान्गृहीत्वा च दंडयोग्यानकारयत्।।
स्थापिता तेन मर्यादा म्लेंच्छार्याणाम् पृथक्पृथक।।
सिंधुस्थानमिती प्राहू राष्ट्रमार्यस्य चोत्तमम्।।
म्लेंच्छस्थान परम् सिंधोः कृतं तेन महात्मना।।

- (भविष्यपुराण प्रतिसर्गपर्व अ. २)

(भावार्थ : वाल्हीक, चीन, तार्तारादिक म्लेंच्छ शत्रूंचे पारिपत्य केल्यानंतर त्या भूपतीने आपल्या उत्तम अशा आर्य राष्ट्राची सिंध ही सीमा ठरवली. सिंधूच्या अलीकडील ते आमचे सिंधुस्थान नि सिंधूपलीकडील ते म्लेंच्छस्थान होय अशी मर्यादा स्थापिली) अटक उल्लंघू नये असा नियम जो प्रचलित झाला तोही याच काळापासून 'नागन्तव्यं त्वया भूप पैशाचे देशधूर्तके' या भविष्यपुराणातील श्लोकांत ही सिंधु ओलांडण्याची बंदी सांगितली आहे.

तिकडे ती सिंधु आणि इकडे हा सिंधु हे दोनही उल्लंघू नयेत, ते उल्लंधिताच परदेशगमनाचे निषिद्ध कृत्य घडते. ही सिंधुबंदीची सहस्र-दीड सहस्र वर्षांची पुरातन

शास्त्राज्ञाही हेच दर्शविते की, त्या प्राचीन काळापासूनच आपल्या ह्या 'सिंधुस्थानाची मर्यादा 'आसिंधुसिंधुपर्यंता' हीच समजली जात होती.

4) सप्तसिंध, सिंधुप्रदेश, सिंधुस्थान प्रभृति शब्दांचे हिंदु' हे प्राकृत रूपही आपल्याच प्राकृतीकरणाच्या नियमानुरूप आपल्या प्राकृतात रुढावले. संस्कृत शब्दांतील 'स' चा आपल्या प्राकृतात विकल्प 'ह' होतो. मारवाडीप्रभृती बोलीत ह्यांची भरपूर उदाहरणे आहेत. जसे केसरी = केहरी; सप्ताह = हप्ता; सत्तर = हत्तर; दशा= दहा. अस्मि, असि, स्मः प्रभृतीची प्राकृत रुपे ही याचीच प्रत्यंतरे होत, आपल्या प्राकृताप्रमाणेच पुरातन पारसी हीही संस्कृताचीच एक प्राकृत भाषा असल्यामुळे अनेक रूपे आपल्याप्रमाणेच तीतही साधलेली सापडतात. एवढ्याचसाठी ती रूपे तिकडूनच आली असे नाही किंवा तेवढ्याचमुळे परकीय ठरत नाहीत. हिंदीमधील आज जी अगदी चांदभाटापूर्वीची जुन्यातली जुनी कविता समजली जाते तीतसुद्धा हिंदुस्थान हा शब्द गौरवाने वापरला आहे.

अटल थाट महिपाट अटल तारा गढ थानम्।
अटल नगर अजमेर अटल 'हिंदव अस्थानम्'।।

'पृथ्वीराज रासो'त पृथ्वीराजाचे समकालीन चांदभाट ह्यांच्या काव्यात तर आपल्या राष्ट्राचे 'हिंदु' हे अभिधान अत्यंत अभिमानाने आपले सारे राष्ट्र मस्तकी मिरवू लागले असल्याचे दृश्य पानोपान आढळते! हिंदुत्वाच्या अभिमानाने रसरसलेली ही चरणे पाहाः-

धनि (धन्य) हिंदु पृथिराज! जिने रजवट्ट उजारिया।। धनि हिंदु पृथ्वीराज!
बोल कलिमझ्झ उगारिय।।१।।
धनि हिंदु पृथीराज! जेन सुविहानह संध्यो।। बारबारह गृहिमुक्की अंतःकाल सरबंध्यो।।२।।
आज भाग चहुबान घर आज भाग हिंदवान ।। अन जीवित दिल्लीश्वर गंज न सक्के आन।।3।।

'हिंदु' हा शब्द राष्ट्रीयच

यानंतरच्या काळाविषयी तर बोलणेच नको! आर्यावर्त, भारत प्रभृती यच्चयावत् अभिधानांहूनही 'हिंदू नि 'हिंदुस्थान' हेच शब्द आमच्या राष्ट्राचे नि राष्ट्रीय जीवनाचे मूर्धाभिषिक्त आदर्श, अभिमान नि अभिधान होऊन बसले. प्रासादापासून पर्णकुटीपर्यंत 'मी हिंदु' ही जाणीव रसरसू लागली. मी आर्य, मी भारतीय हे न जाणणारे लाखो लोक सापडले असते, पण मी 'हिंदु' ही जाणीव झोपडीझोपडीपर्यंत कोट्यानुकोटी हिंदूत मुरून गेली. श्रीगुरू गोविंदसिंगांनी तिकडे पंजाबात आपले जीवनकार्य स्वतःच्याच शब्दात जे सांगितले ते हेच की, सकल जगतमें खालसा पंथ गाजे।। जागे धर्म 'हिंदु' सकल भंड भाजे।। 'इकडे महाराष्ट्रीय समर्थांची तळमळ होती तीही हीच की 'या

भूमंडळाचे ठायी 'हिंदु' ऐसा उरला नाही।।' तेजबहादुरसारख्या सहस्रावधी हुतात्म्यांनी 'हिंदू' शब्द सोड, नाही तर प्राण तरी सोड! अशी शत्रूची धमकी ऐकताच प्राण सोडले, पण हा हिंदू शब्द सोडला नाही! लाखो वीरपुरुष अटक ते रामेश्वरापर्यंत या 'हिंदुत्वा'चे मानास्तव पिढ्यानुपिढ्या समरोसमरी झुंजले, झगडले, रणी राहिले. पण शेवटी अहिंदूंची पादशाही न पादशाही पायाखाली तुडवून जेव्हा ते हिंदुपदपादशाही स्थापिते झाले तेव्हा साऱ्या राष्ट्रभर विजयदुंदुभींनी जी द्वाही फिरविली तीही हीच की, 'बुडाला औरंग्या पापी, हिंदुस्थान' बळावळे।। अभक्तांचा क्षयो झाला आनंदवनभूवनी।।'

5) वर रेखाटलेल्या हिंदु शब्दाच्या इतिहासावरून हे स्पष्ट होते की, हिंदु शब्द हा मूलतः नि मुख्यतः दैशिक नि राष्ट्रीय आहे. कोणत्याही विशिष्ट धर्ममताचाच काय तो निदर्शक नव्हे. मूळ सप्तसिंधु हा वेदकालीन शब्दच त्या देशाचा नि त्यात निवसणाऱ्या राष्ट्राचाच मुख्यतः द्योतक होता. सिंधु देश आपले त्या बाजूच्या एका प्रांताचे नावही मुख्यतः दैशिक नि राष्ट्रीयच आहे. परकीयांनी आपले तेच नाव त्याच अर्थी आपणास लावले.

हिंदुत्व म्हणजे एक धर्ममत नव्हे

वेद ह्या धर्मग्रंथापासून त्याचे अनुयायांचे नाव वैदिक हे जसे पडले, बुद्ध ह्या नावावरून त्या धार्मिक अनुयायांचे नाव जसे बौद्ध, जिनमताच्या अनुयायांचे जैन; नानकाच्या धर्मशिष्यांचे नाव जसे शिख; विष्णू देवतेचे उपासक वैष्णव; लिंगपूजक ते जसे लिंगायत; तसे हिंदु हे नाव कोणत्याही धर्मग्रंथावरून, धर्मसंस्थापकावरून वा धर्ममतावरून मुख्यतः वा मूलतः निघालेले नसून आसिंधुसिंधु विस्तारलेल्या देशास नि त्यात निवसणाऱ्या राष्ट्रासच मुख्यतः निर्देशणारे आहे. आणि अनुषंगाने त्याच्या धर्मसंस्कृतीनाही.

यासाठीच हिंदु शब्दाची व्याख्या कोणत्याही धर्मग्रंथाशी वा धर्ममताशीच तेवढी बांधून टाकण्याचे यत्न दिशाभूल करणारे ठरतात. हिंदु शब्दाच्या व्याख्येचा मूल ऐतिहासिक पाया आसिंधुसिंधु भारतभूमिका हाच असला पाहिजे. तो देश नि त्यात निपजलेल्या धर्माच्या नि संस्कृतिच्या बंधनांनी अनुप्रणित झालेले राष्ट्र हेच हिंदुत्वाचे दोन प्रमुख घटक होत. म्हणूनच हिंदुत्वाची इतिहासाला शक्यतो धरून असलेली व्याख्या अशीच केली पाहिजे की, आसिंधुसिंधु भारतभूमिका ही ज्याची पितृभू नि पुण्यभू आहे तो हिंदु.

यातील पितृभू नि पुण्यभू या शब्दांचा, कोणत्याही व्याख्येत योजलेल्या शब्दांना असतो तसा, थोडासा पारिभाषिक अर्थ आहे.

'पितृभू' म्हणजे जीत आपले आअबाप तेवढेच निपजले ती, असा अर्थ नव्हे; तर प्राचीन कालापासून ज्या भूमीत परंपरेने आपले जातीय नि राष्ट्रीय पूर्वज निवसत आले ती, असा अर्थ आहे. काही जण पटकन शंका घेतात की, आम्ही दोन पिढ्या आफ्रिकेत आहोत. मग आम्ही हिंदु नाही की काय? ती शंका यामुळेच अगदी उथळ ठरते. आमच्या हिंदुंनी साऱ्या पृथ्वीवर जरी उद्या वसाहती स्थापिल्या तरी त्यांच्या प्राचीन परंपरागत, जातीय नि राष्ट्रीय पूर्वजांची पितृभू अशी ही भारतभूमिच असणार!
'पुण्यभू'चा अर्थ इंग्लिश Holy Land ह्या शब्दातील अर्थ होय. ज्या भूमीत एखाद्या धर्माचा संस्थापक ऋषी, अवतार वा प्रेषित (पैगंबर) प्रकटला, त्या धर्मास उपदेशिता झाला. त्याच्या निवासाने त्या भूमीस धर्मक्षेत्राचे पुण्यत्व, आले, ती त्या धर्माची पुण्यभू, जशी ज्यूंची वा ख्रिश्चनांची पॅलेस्टाअन मुसलमानांची अरेबिया, अशा अर्थीच हा पुण्यभू शब्द वापरलेला आहे. नुसत्या पवित्रभूमि या अर्थी नव्हे.
पितृभू नि पुण्यभू शब्दांच्या ह्या पारिभाषिक अर्थी, ही आसिंधुसिंधु भारतभूमिका ज्याची ज्याची पितृभूमी आणि पुण्यभूमी आहे तो तो हिंदु!
हिंदुत्वाची ही व्याख्या जितकी ऐतिहासिक तितकीच आजच्या वस्तुस्थितीला अगदी धरून आहे, ती जितकी सत्य तितकीच इष्ट आहे; जितकी व्यापक तितकीच व्यावर्तकही आहे.

अपसमाजाचे मूळ

हिंदुत्वाची ही व्याख्या जर अगदी आरंभीच सापडली असती तर शीख, जैन, फार काय आर्यसमाजी सुद्धा, जे स्वतःला हिंदु म्हणवून घेण्यास मधून मधून बिचकत आले ते कधीही मुळातच बिचकते ना. इंग्लिशांच्या राजवटीपूर्वी आपल्या साऱ्या पंथोपंथांना नि धर्मसंघाना हिंदुत्वाचा कक्षेतच एकवटावे लागले होते आणि बहुधा तेच अभिधान आपले अत्यंत गौरवास्पद कुलभूषण म्हणून आपले सारे राष्ट्र मिरवीत आले. किरकोळ अपवाद सोडले असता मुसलमानांच्या परधर्मद्वेषाने, त्यांना नकळत आपले सारे हिंदु राष्ट्र एकजीव करण्यात हिंदुत्वाची जाणीव यच्चयावत् हिंदूंत रसरसवून त्यांना एकवटण्यात फारच मोठे साहय केलेले आहे. हिंदुस्थानातील कोटी कोटी लोकांचे त्या मुसलमान राजवटीने स्वतःच्याच सोयीसाठी धर्मवेडाच्या निशेत दोनच तुकडे काय ते पाडले, 'हिंदु आणि मुसलमान. जो जो मुसलमान नाही तो तो हिंदु! ही त्यांची आडदांड व्याख्या! पण योगायोगाने तीच अचूक ठरत गेली, आम्हांस हितकारक झाली. कारण त्यायोगे (अपवाद वजा जाता) जो जो मुसलमान नव्हता तो तो हिंदुत्वाच्या ध्वजाखाली येऊन एकवटला. परंतु इंग्रजी राजवटीपासून ह्या

बहुसंख्यत्वाने डोइजड झालेल्या हिंदुराष्ट्राच्या एकवटलेल्या गटातच फाटाफूट ज्यायोगे होईल असे बुद्धिपुरस्पर यत्न विपक्षाकडून होऊ लागले आणि तेव्हापासून हिंदु कोण ही व्याख्या करण्याचेही यत्न बुद्धिपुरस्पर आमच्याही लोकनायकांना करावे लागले. त्या वेळी दुर्दैवाने आरंभापासून एक मोठी दिशाभूल झाली. ती ही की, हिंदु शब्दाचा संबंध हिंदुधर्माशीच काय तो जोडला जाऊन हिंदुत्वाची व्याख्या न करता हिंदुधर्माची व्याख्या आम्ही करू लागलो. हिंदुत्वाची सर्वांगीण व्याख्या राष्ट्रीय नि सांस्कृतिक न करता, त्याच्या त्या मुख्य अंगाकडे दुलर्क्ष होऊन त्याची धार्मिक व्याख्याच जो तो करू लागला आणि हिंदुसमाजातील बहुसंख्य लोक अद्यापदेखील वेदानुयायीच असल्यामुळे ती व्याख्या साहजिकपणेच, वेदानुयायी तो हिंदु अशी करण्यात आली. इतकेच नव्हे तर, बहुजन समाजात मूर्तिपूजा, शेंडी राखणे, गोपूजन प्रभृति हिंदूंचे जे अनेक आचार आहेत त्यातून ज्याला जे पटेल तेच हिंदू धर्माचे वैशिष्ट्य असे समजून ते मानील तो हिंदू अशा अनेकांच्या अनेक व्याख्या पुढे आल्या. पण तो धर्मग्रंथ धर्ममत न मानणारे पण हिंदु राष्ट्राचे पूर्वापार अंगभूत असणारे एकेक भाग त्या व्याख्येमुळेच हिंदुत्वाबाहेर पडू लागले! हिंदुत्व हे मुळात हिंदुमध्ये प्रचलित असलेल्या कोणत्याही धर्ममताहून व्यापकतर असल्यामुळे त्याला बहुसंख्याकांच्या धर्ममताशी समानार्थक समजताच अल्पसंख्याकांना तो हिंदु शब्द अप्रिय आणि अनिष्टही वाटू लागला.

विपक्षाचा डाव कसा सफल झाला?

'हिंदू' शब्दाची व्याख्या कोणी 'श्रुतिस्मृति-पुराणोक्त सनातन धर्म' मानणारा तो 'हिंदू' अशी केली की, स्मृतिपुराणादिकांना सर्वस्वी न मानणारे किंवा मुळीच न मानणारे आर्यसमाजीप्रभृती निव्वळ वैदिक, त्या 'हिंदु' शब्दास त्यागू पाहत. बरे, हिंदु म्हणजे जो वेदान्त तेवढे प्रमाण मानतो तो, अशी व्याख्या केली तर आर्यसमाजीयप्रभृति वैदिक तितका त्यायोगे हिंदु ठरे, पण म्हणूनच जैन, शीख, बौद्धप्रभृति वेदप्रामाण्य न मानणारे पण हिंदु राष्ट्राच्या रक्तबीजाचे सख्खे भाऊ भाऊ तर मग आम्ही मुळी हिंदु नाहीच' म्हणून निषेधून उठत! शीख, जैन, बौद्ध, आर्यसमाज, ब्रह्मोसमाज, देवसमाज प्रभृति अनेकानेक धर्म वा पंथ मधूनमधून हिंदु शब्दास जे नाकारून उठले त्याचे मुख्य कारण हेच होते की, हिंदुत्वाची व्याख्या धार्मिक दृष्टीकोनातूनच काय ती घडविण्याची दिशाभूल झाली. हिंदुत्व आणि हिंदुधर्म हे दोन्ही शब्द एकच असे समजले गेले. या फाटाफुटीच्या मुख्य कारणात विपक्षीयांच्या राजकीय कारस्थानांचीही भर पडली. परिणाम असा होत चालला की, हिंदु शब्दाची बुद्धिपुरस्पर व्याख्या जोवर घडविण्याचा यत्न होत नव्हता, तोवर जे केवळ परंपरागत भावनेनेच हिंदुराष्ट्रात प्राचीन कालपासून सर्वस्वी सामावलेले होते ते

हिंदुत्वाची धर्मनिष्ठ व्याख्या करू जाताच एकेक बुद्धिपुरस्पर रागाने फुटू लागले. त्यांना फोडण्याचा विपक्षाचा डाव सफलू लागला.

बहुसंख्याक अशा वैदिक धर्मासच हिंदुधर्म समजणाऱ्यांनी हिंदु शब्दाची व्याख्या कोणत्याही कुटिल हेतूने केली नव्हती. समाजातील बहुसंख्याकांच्या लक्षणासच त्या संघाचे लक्षण स्वाभाविकपणे बहुधा सर्वत्र समजले जाते. इतकेच नव्हे तर हिंदु राष्ट्रातून एकही फुटू नये, उलट ते राष्ट्र अधिक अधिक संघटित व्हावे असाच त्या पूर्वाचार्यांचा, हिंदु शब्दाची धर्मनिष्ठ व्याख्या करण्यात सद्‌हेतू होता. पण दिशाभूल न कळत झाली. इच्छेविरुद्ध दुष्परिणाम झाला.

परंतु हिंदुत्वाच्या लेखाच्या या मथळ्यावर दिलेल्या व्याख्येमुळे आता त्या गैरसमजांचे मुळावरच कुऱ्हाड घातल्यासारखी होते. व्याख्या म्हटली की अखंडात खंड पाडणे. अगदी भौगोलिक प्रदेशाच्या सीमादेखील उभयपक्षी सामान्यच राहातात. मुसलमानी धर्मातही असे अनेक पंथ आहेत की जे मुस्लिम की गैरमुस्लिम हा वाद व्याख्येने मिटत नाही. उदाहरणार्थ, सध्याच पंजाबमध्ये फणफणलेला कादियानी पंथाचा वाद पाहा! मुस्लिमपणाच्या व्याख्येत ते समावत नाहीत म्हणून एक पक्ष म्हणतो, समावतात म्हणून दुसरा म्हणतो, मारहाण होण्यापर्यंत पाळी आली आहे. ख्रिस्त्यांतही तीच स्थिती मार्मोन पंथीयांचे उदाहरण पाहा. त्याचप्रमाणे प्रत्येक व्याख्येचा सीमान्त हा विवादास्पद असतो तसा ह्या व्याख्येचाही असला तथापि अधिकात अधिक सत्य, हितकर नि सुलभ अशी आज तरी हिंदुत्वाची तीच एक व्याख्या उपलब्ध आहे. तिच्या योगे धर्मविषयक प्रश्नांच्या दुलर्ंघ्य दलदलीला साफ बगल देऊन हिंदुमात्र तितुका एकाच हिंदुध्वजाखाली एकवटण्याचा राजमार्ग मोकळा करून दिला गेला.

हिंदू कोण नि अहिंदु कोण?

श्रुतिस्मतिपुराणोक्त प्रमाण मानतात ते ‘सनातनी’. केवळ श्रुति प्रमाण मानतात ते ‘वैदिक’, स्वतःच्या धर्मास वैदिक धर्माची शाखा वा विकासही न मानता अगदी स्वतंत्र धर्म मानणारे जैन, शीख, बौद्ध (भारतीय बौद्ध) प्रभृतीपैंकी कोणालाही त्याची धर्मनिष्ठा लवलेशही न सोडता हिंदुत्वाच्या व्याख्येप्रमाणे आपण हिंदू आहोत हे सुखासमाधानाने मानता येते. किंबहुना नाकारताच येत नाही. त्याचप्रमाणे मुसलमान, ख्रिस्ती, ज्यू प्रभृति जे अहिंदु आहेत ते तसे का हेही निर्विवादपणे सांगता येते. कसे ते पाहा.

जैन हिंदू का? - तर अगदी वैदिक कालापासून त्यांच्या पितरांची परंपरागत पितृभू ही भारतभूमिका आहे. आणि त्यांच्या तीर्थंकरादिक धर्मगुरूंनी त्यांचा धर्म ह्याच

भारतभूमीत प्रकटविल्यामुळे ती त्यांची पुण्यभू Holy Land ही आहेच आहे. ह्या अर्थी नि ह्या अर्थीच काय ते आपण हिंदु आहोत हे आमचे बहुसंख्य जैन बांधव समाधानपूर्वक मानतील. कारण ते ऐतिहासिक सत्य आहे. आणि त्यांच्यापैकी ज्यांचा असा विश्वास आहे की त्यांचा धर्म हा वैदिक धर्माची शाखा नसून अगदी स्वतंत्र वा अवैदिक आहे त्यांच्या त्या निष्ठेला ह्या व्याख्येमुळे मुळीच धक्का लागत नाही. हिंदु म्हणजेच वैदिक असा त्या शब्दाचा चुकीचा अर्थ सहजी होत होता तेव्हा मात्र तशा स्वतंत्र धर्ममतवादी जैनांना त्या अर्थी स्वतःस हिंदु म्हणवणे हे विषम वाटणे अपरिहार्य होते.

शीख हिंदू का? - कारण अगदी वैदिक सप्तसिंधूपैकीच सिंधु ते सरस्वतीपर्यंतच्या आर्यांच्या मूलस्थानात त्यांचा परंपरागत निवास आजही असल्यामुळे त्यांची पितृभूमी भारतभूमी आहे आणि त्यांच्या नानकादिक धर्मगुरूंनी जो शीखधर्म प्रथम ह्याच भूमीत प्रगटल्यामुळे त्यांच्या धर्मांचे मूळच ह्या भूमीत धरलेले असल्यामुळे ही भारतभूमी त्यांची पुण्यभूमी आहे. Holy Land आहे! म्हणून शीख हिंदू आहेतच आहेत. मग ते वेद मानोत वा न मानोत. मूर्तीपूजा करोत वा न करोत.

आर्यसमाजीय हिंदु का? - ते तर कोणासही या पितृभूमीच्या अभिमानात ममत्वात हार जाणारे नाहीत आणि या भारतभूमीला पुण्यभूमित्वाचा मान सर्वाआधी देतात. ते हिंदु आहेतच आहेत, मग ते पुराणे नि स्मृत्या मानोत वा न मानोत!

तीच गोष्ट लिंगायत, राधास्वामीय प्रभृति आमच्या यच्चावत धर्मांची वा धर्मपंथींची होय. फार काय भिल्ल, संताळ, कोलेरियन प्रभृतीपैकी जे कोणी भूत, प्रेत वा पदार्थपूजक (Animists) असतील त्यांचीदेखील परंपरागत पितृभू भारतच आणि त्यांचे पूजापंथही मुळापासून माहिती मिळते त्या अवधीत तरी याच भारतभूमीस पुण्यभूमी मानीत आलेले यास्तव तेही हिंदूच होत. अशा प्रकारे हिंदु तितका या व्याख्येत सहजी सामावला जातो.

पण मुसलमान-ख्रिस्ती-ज्यू हे हिंदु का नाहीत? तर यद्यपि त्यांपैकी कित्येक बाटलेल्यांची परंपरागत पितृभूमी ही भारतभूमीच असली तथापि त्यांचे धर्म अरबस्थान, पॅलेस्टाअन प्रभृती भारतबाह्य देशात उपजल्यामुळे, ते त्या भारतबाह्य देशांनाच आपली Holy Land पुण्यभू मानणार. ही भूमी त्यांची पुण्यभू नाही म्हणून ते हिंदु नाहीत.

तसेच चिनी-जपान सयामी प्रभृतिही पूर्णपणे हिंदु का नाहीत? - तर ते धर्माने जरी हिंदु (बौद्ध) असले म्हणजे भारतभूमी ही जरी त्यांची पुण्यभू असली तरी भारतभूमी ही त्यांची पितृभू नाही. त्यांचे आमचे धर्माचे नाते पण राष्ट्रभाषा वंश, इतिहास प्रभृती सर्वथा भिन्न, त्यांचे आमचे राष्ट्राचे नाते मुळापासूनच नाही म्हणूनच ते हिंदुधर्माचे

अंतर्गत असले तरी संपूर्ण हिंदुत्वाचे अधिकारी होऊ शकत नाहीत. वस्तुस्थिती अगदी तशीच आहे. जपानी चिनी हे स्वतःस हिंदुधर्माचे अनुयायी बौद्ध या नात्याने म्हणवतील. पण हिंदुराष्ट्राचे अंगभूत राहणार नाहीत, अंकित तर म्हणवणार नाहीतच नाहीत. हिंदुधर्मपरिषदेत ते समानतेने समावले जाऊ शकतील - पण हिंदुमहासभेत म्हणजेच आमच्या हिंदुराष्ट्रसभेत ते सामावू शकणार नाहीत. त्यांच्या राष्ट्रसभेत आम्ही सामावू शकणार नाही. पण वैदिक, शीख, भारतीय बौद्ध, जैन, सनातनी प्रभृति आम्ही हिंदुत्वाचे पूर्णपणे अधिकारी असलेले आम्ही एकराष्ट्रीय आहोतच आहोत. कारण भारतभूमी आमची नुसती पुण्यभूच नसून पितृभूही आहे.

शुद्धिकृतांचा प्रश्नही ह्या व्याख्येने तसाच सोडवला जातो; जे पूर्वी हिंदुच होते ते शुद्ध होताच पूर्णपणे हिंदुत्वाचे अधिकारी होतात. कारण त्यांची पितृभू नि पुण्यभू भारतभूमीच होते. परंतु जे अमेरिकन, इंग्लिशप्रभृति परराष्ट्रीय, ज्यांची पितृभू भारतभूमी नाही, ते हिंदुधर्म स्वीकारताच धर्माने हिंदु होतील पण राष्ट्रीय दृष्ट्या निराळेच राहणारे असल्यामुळे संपूर्ण हिंदुत्वाचे अधिकारी होणार नाहीत. कारण त्यांची पुण्यभू भारतभूमी झाली तरी पितृभू दुसरी असणार. त्यांच्यातील जे कोणी शरीरसंबंधाने आमच्याशी विवाहबद्ध होतील - म्हणजेच वंश, जाती, राष्ट्र ह्या दृष्टीने आमच्यात रक्तबीजांनी एकवटून जातील किंवा हिंदुस्थानचे नागरिकत्व संपादून त्याला पितृभू मानतील ते मात्र पूर्णपणे हिंदुत्वाचे अधिकारी होतील. साऱ्या जगभर हिंदूधर्माचा प्रचार करण्यास ही व्याख्या कोणतीही आडकाठी घालीत नाही.

उपसंहार

एका लेखाच्या मर्यादेत शक्य तितक्या विस्ताराने हिंदू शब्दाची फोड करून त्याच्या प्रस्तुतच्या व्याख्येने हिंदु कोण नि अहिंदु कोण हा प्रश्न बहुतांशी निर्विवादपणे कसा सोडविता येतो हे दाखविले. अर्थातच आता तो हिंदु शब्द त्या सुनिश्चितार्थीच आपण वापरण्याची अतोनात काळजी घेतली पाहिजे. त्याचा प्रयोग योग्य अर्थी कसा नि का करावा हे वर विशदिल्यामुळे त्याचे अपप्रयोग कसे टाळावे तेही अनायासाचेच त्यात दिग्दर्शिले जात आहे. परंतु तथापिही त्याचा एक अत्यंत आत्मघातक अपप्रयोग जो आपणास अगदी कसोशीने टाळला पाहिजे तो तेवढा स्वतंत्रपणे उल्लेखिणे भाग आहे. ज्यांना हिंदुसंघटनेची अत्यंत तळमळ आहे अशा पुढाऱ्यांचे तोंडी, वृत्तपत्रांतून, इतकेच नव्हे तर प्रत्यक्ष हिंदुमहासभेतील वाक्पीठावरूनही 'हिंदु आणि जैन', 'हिंदु आणि शिख', 'हिंदुंची अस्पृश्यांना सहानुभूती' असे शब्दप्रयोग केवळ पूर्वापार सवयीमुळे झटकन योजलेले आढळतात. वाक्ये अशी असावयास पाहिजेत की 'स्पृश्यांनी

अस्पृशांना देवळे उघडावी. ' हिंदुनी अस्पृशांना उघडावी हा अपप्रयोग होय. कारण दोघेही हिंदूच! शिखांना शीखेतर हिंदुंची सहानुभूती आहे. पंजाबात वैदिक नि शीख यांनी एकजुटीने मुसलमानी आक्रमणास प्रतिकारावे' अशी वाक्ये पाहिजेत. शीखांना हिंदूंची सहानुभूती आहे. शीखांनी आणि हिंदुंनी मुसलमानांस प्रतिकारावे हे घातक अपप्रयोग होत. कारण त्यात जे सिद्ध करावयाचे तेच असिद्ध होते; शीख नि हिंदु हे पृथक होत, शीख हिंदु नाहीत. हे नको तेच सूचित होते. फार काय, वृत्तपत्रांतून अशी वाक्येदेखील येतात की, "जैनांना आम्हां हिंदुंची अशी विनंती आहे की, त्यांनी आपण हिंदु नाही असा दुराग्रह धरू नये!" ह्या वाक्याहून वदतो व्याघाताचे उदाहरण ते दुसरे काय द्यावे! जुन्या सवयीने गंजलेल्या लेखण्या आता आम्ही फेकून दिल्या पाहिजेत. हिंदु हा शब्द वैदिक वा सनातनी अशा कोणत्याही पाक्षिक अर्थी न वापरता तो त्याच्या स्वतंत्र, व्यापक नि निश्चितार्थीच वापरावा. कालच्याच दैनिकांत पाहा; हिंदु नि शीख हे दोनही समाज जिनांशी चर्चा करीत आहेत.' अशी वाक्ये किती घातक आहेत बरे? पण ती प्रत्यही वापरण्यात येतात! धार्मिक दृष्टीच्या पोटभेदांस व्यक्तवणे तर जैन, शीख, वैदिक, आर्य, सनातनी हे तदर्थक विशिष्ट शब्द योजावेत. हिंदु नि आर्यसमाजी असे न म्हणता सनातनी नि आर्यसमाजी म्हणावे.

हिंदुत्वाची व्याख्या सरकारातही नोंदवून घ्यावी

त्याचप्रमाणे आपल्या लहरीसरशी शिरगणतीमध्ये वाटेल त्यास हिंदु विभागांतून फोडून वाटेल त्यास निराळे नोंदण्यास सरकारी प्रघात, हिंदुत्वाची आपली कोणतीही निश्चित व्याख्या नव्हती म्हणून जो इतका बळावला त्याला आळा घालण्यासाठी ही सत्य, सोपी आणि आता पुष्कळ संस्थांनी मानलेली हिंदुत्वाची व्याख्याच आम्ही एकमुखाने पुढे करावी आणि येत्या शिरगणतीचे आधी ती नोंदवून घ्यावी, म्हणजे तुमची व्याख्याच नाही हे निमित्त तरी कोणास सांगता येणार नाही.

प्रत्येक हिंदूला हे तोंडपाठ झाले पाहिजे की, असिंधुसिंधु भारतभूमिका ही ज्याची ज्याची पितृभू नि पुण्यभू आहे तो तो हिंदु!! संध्येसारखा हा मंत्र आमच्या मुलांकडून प्रातःस्मरणात जपवला पाहिजे कीः

आसिंधु-सिंधुपर्यंता यस्य भारतभूमिका।
पितृभूः पुण्यभूश्चैव स वै हिंदुरिती स्मृतः।।१।।

-'सह्याद्री', मे सन १९३६

* * *

आमची राष्ट्रभाषा - संस्कृतनिष्ठ हिंदी

हिंदस्थानी नव्हे! उर्दू तर नव्हेच नव्हे

ऐक्यलंपट लोकांनी कितीही माघार घेतली तरी मुसलमानांचे समाधान होणे शक्य नाही. तेव्हा राष्ट्रीय भाषेचा नि राष्ट्रीय लिपीचा प्रश्न सोडविण्याचा इष्टतम नि एकच मार्ग म्हणजे हा की प्रत्येक हिंदूने अशी उघड उघड नि बेधडक प्रतिज्ञा करावी :

'आम्हा हिंदूंची राष्ट्रभाषा संस्कृतनिष्ठ हिंदी हीच ! आणि संस्कृतनिष्ठ अशी ती नागरी लिपी हीच आम्हा हिंदूंची राष्ट्रलिपी!!'

हिंदुस्थानची राष्ट्रभाषा हिंदी हीच करावयाची अशी चळवळ जेव्हापासून निघाली आणि ती साऱ्या हिंदुस्थानातील हिंदूत जो जो फैलावत चालली, तेव्हापासून नि तो तो भारतीय मुसलमानांनी तिला हाणून पाडण्याचा बळकट प्रयत्न चालविलेला आहे. त्यांचे उद्दिष्ट एकच की सात कोटी मुसलमानांच्या लहरीसाठी तेवीस कोटी हिंदूंनीही उर्दू हीच राष्ट्रभाषा करावी. उर्दू हिंदीहून वस्तुतःच श्रेष्ठ आहे म्हणून नव्हे ते नाव काढणेच कठीण! उर्दू आपले दारिद्र्य ज्या अरबीच्या जिवावर निवारू इच्छिते ती अरबी हिंदीला असीम शब्दसंपत्तीचा पुरवठा करण्यास सज्ज असलेल्या संस्कृत भाषेपेक्षा किंवा संस्कृत भाषेइतकी संपन्न आहे म्हणून नव्हे; राणीची नि भिकारीणीची श्रीमंती मुळातच तोलनीय नाही. इतर कोणतेही विशेष गुण हिंदीपेक्षा उर्दूत अधिक आहेत म्हणूनही नव्हे; तर उर्दू ही मुसलमानी अल्पसंख्याकांची आवडती आहे म्हणूनच काय ती, या एकाच कारणासाठी, बावीस कोटी हिंदूंच्या बहुसंख्य राष्ट्रानेही उर्दूहून श्रेष्ठ असली तरी आपली हिंदी भाषा सोडून, ह्या उर्दूलाच स्वतःचीही राष्ट्रभाषा मानावी हा मुसलमानांचा हट्ट! आणि तो न पुरवता तर? 'उर्दुला तुम्ही राष्ट्रभाषा न मानाल तर? आम्ही हिंदीला वा इतर कोणत्याही भाषेला राष्ट्रभाषा होऊ देणार नाही! आमच्या घरीदारी कित्येक प्रांतात ती हिंदी जरी आज मातृभाषाच असती तरीसुद्धा विसरून, बदलून, उर्दूच चालू करू, नागरी लिपीला हात लावणे पाप मानू, इतकेच काय राष्ट्रभाषा म्हणून जी भाषा करणे असेल तिला नावापुरतेसुद्धा 'हिंदी' हे नाव ठेवू देणार नाही. उर्दू हेच नाव राष्ट्रभाषेचे असले पाहिजे' ही मुसलमानांची ह्या प्रकरणी एकमुखी मागणी प्रथमपासून चालू आहे!

जीत ना तड ना जोड अशी 'तडजोड'!

आमच्या हिंदु लोकांत एक वर्ग असा आहे की, कोणतीही 'राष्ट्रीय' चळवळ म्हटली की जोवर कोणीतरी मुसलमान कसाबसा तरी धरून आणून बसविला नाही तोवर ती 'राष्ट्रीय' होऊच शकत नाही, अशी त्यांची एक विक्षिप्त समजूत झालेली असते. या वर्गापैकी अनेक जणांना जेव्हा हे आढळून आले की, हिंदीला राष्ट्रभाषा नि नागरीला

राष्ट्रलिपी करण्याच्या कार्यी मुसलमानांचा वर वर्णिलेला कट्टर विरोध आहे. तेव्हा त्यांना अगदी चैन पडेनासे झाले. हिंदीला राष्ट्रभाषा करण्याच्या कार्यी ज्या वर्गांपैकी कित्येकांनी फार परिश्रम घेतलेले आहेत त्या वर्गाचे पुढारी महात्मा गांधीजी आहेत हे न सांगताही समजण्यासारखे आहे. हिंदी नि नागरी यांचा प्रसार करण्यात ज्या काही राष्ट्रभक्त महोदयांनी मनःपूर्वक यत्न चालविले त्यात गांधीजींचाही परिश्रम नावाजण्यासारखाच आहे. परंतु 'राष्ट्रीय' पणासंबंधी त्यांच्या वरील विक्षिप्त समजूत असल्यामुळे आणि जे राष्ट्राच्या हिताचे, ते 'राष्ट्रीय' अशी राष्ट्रीयपणाची व्याख्या त्यांच्या गावीही नसल्यामुळे, अल्पसंख्य मुसलमान जो जो आततायी हट्ट धरतील तो सुद्धा पुरवून त्यांची हाजी-हाजी केल्यावाचून त्यांना राहवतच नाही. त्यांनी ह्या हिंदीच्या प्रश्नाविषयीही मुसलमानांना आंजारण्याचा नि गोंजारण्याचा, मुसलमानांचा धर्मवेडा हट्टही पुरविण्याचा सपाटा चालवला आणि एक तडजोड आपण होऊन सुचविली.

ऐक्यलंपट वर्ग

वास्तविक पाहता ज्या दोन पक्षांना काहीएक कार्य तर संमत असते. पण उपांगाविषयी मतभेद होतो त्यामध्येच तडजोडीचा प्रश्न येतो. काही आम्ही सोडतो काही तुम्ही सोडा. काही जोडून काही तोडून जी देवाण-घेवाण होते तिला तडजोड म्हणतात. पण राष्ट्रभाषाप्रकरणी मुसलमानांना तडजोड अशी नकोच आहे. असा स्थितीत त्यांच्या मताप्रमाणे उर्दुलाच राष्ट्रभाषा नि राष्ट्रलिपी मानणे ही एकच तडजोड शक्य! पण ही धडधडीत वस्तुस्थिती डोळ्याआड करून जी हिंदूंनाच काय ती अनिष्ट अशी एक तडजोड गांधीजी प्रभूतींनी हिंदी साहित्यसंमेलनात सुचविली आणि ती मुसलमानांनी फेटाळली तरीही जणू ती उभयपक्षी मान्यच झाली असा बहाणा करून तिच्या अनुरोधे हिंदीची मोडतोड करण्याचे कार्य ह्या ऐक्यलंपट वर्गाने धुमधडाक्याने चालू केले आहे. त्यामुळे हिंदीच्या अभिमानात एकच धुसफूस माजावी हे साहजिकच होते. राष्ट्रीय भाषेचा प्रश्न हा प्रत्येक प्रांतातील जनतेचा जिव्हाळ्याचा प्रश्न, तिचे बरेवाईट परिणाम प्रत्येक प्रांतीय भाषेला आणि संस्कृतीलाही भोगावे लागणार यासाठी महाराष्ट्र जनतेलाही ह्या हिंदींची मोडतोड करून हिंदूंच्या भाषेवर मुस्लिम संस्कृतीची कुरघोडी करू पाहणाऱ्या ऐक्यलंपट तडजोडीच्या वादाची काही माहिती असणे अगदी आवश्यक आहे.

बरं बुवा 'हिंदी' नको 'हिंदुस्थानी' म्हणा !

राष्ट्रभाषा एक करण्यासाठी मुसलमानांचे मन वळविण्यास्तव जी तडजोड गांधीजी प्रभृति ऐक्यलोलुप मंडळींनी सुचविली आहे आणि मुसलमानांनी ती झिडकारली असताही जणू काय ती त्यांनी संमतिलीच आहे. अशा भोळ्या भावनेने तिच्या अनुरोधे हिंदीची मोडतोड चालविली आहे ती तडजोड अशी : ज्या अर्थी काही केल्या मुसलमान नागरी लिपी मानण्यास सिद्ध नाहीत त्या अर्थी एक लिपीचा नाद सोडून द्यावा. हिंदी ही राष्ट्रभाषा हिंदूंनी नागरीत लिहावी आणि मुसलमानांनी अलेफबेच्या उर्दू लिपीत लिहावी. आणि दोन्ही लिप्यांना राष्ट्रीय लिपीची पदवी अर्पावी, सर्व राष्ट्रीय सरकारी लिखाण दोनही लिपीत प्रकाशले जावे. दुहेरी आतबट्ट्याची गोष्ट म्हणजे हिंदी भाषेला संस्कृतोत्पन्नतेची नि संस्कृत निष्ठतेची जी घाण मुसलमान लोकांना येते ती शक्य तो न्यूनवावी. यास्तव हिंदी भाषेत संस्कृतोत्पन्न शब्दांप्रमाणेच शतावधी अरबी, फारशी प्रभृती उर्दू शब्दांचीही भर घालावी, आणि तिसरी गोष्ट म्हणजे हिंदीचे नावसुद्धा 'हिंदी' असे न ठेवता 'हिंदी याने हिंदुस्थानी' असे ठेवावे!!

या तडजोडीवरून हे स्पष्टच दिसून येईल की, तीत जी काय माघार घेतली ती हिंदी भाषेचीच तोडमोड करणारी होय नि ती हिंदूंनीच काय ती घेतलेली आहे. तडजोड म्हटली की दोनही पक्षांनी देवाण-घेवाण करावयाची. पण त्याप्रमाणे मुसलमानांनी कोणतीही माघार घेतली नाही. मुसलमानांनी हिंदीच्या या मोडतोडीच्या प्रतिमूल्यात जो काय उपकार आमच्यावर करावा अशी अपेक्षा हिंदूंनी धरावयाची ती इतकीच की, इतकी मोडतोड केल्यावर तरी मुस्लिमांनी त्या 'हिंदी याने हिंदुस्थानीला' राष्ट्रभाषा मानावी! पण ही अपेक्षा तरी मुसलमान पुरवू इच्छितो आहे काय? नाही! कदापि नाही! त्याची फोड अशी-

नावातही उर्दू शब्द!

हिंदीच्या नावाची मुसलमानांना फार दिवसांची भयंकर चीड. यासाठी आमच्या भोळसर मंडळींनी तिचे नाव बदलून तडजोडीचे नाव ठेवले 'हिंदी याने हिंदुस्थानी.' ध्यानात घ्या, हिंदी अर्थात हिंदुस्थानी. हिंदी अथवा हिंदुस्थानी असे नाव नव्हे तर हिंदी याने हिंदुस्थानी!' हा 'याने' म्हणजे काय पदार्थ आहे याची महाराष्ट्रातील वा मद्रासेतील लक्षावधी हिंदूंना नि शतावधी मुसलमानांना वार्ताही नाही. पण प्रत्येक शब्दसमुच्चयात सर्वच शब्द संस्कृतोत्पन्न असता कामा नये. नाही तर राष्ट्रभाषेची अराष्ट्रभाषा होऊन पडायची! राष्ट्रभाषा म्हटली की प्रत्येक शब्दसमुच्चयात एक तरी उर्दू विदेशी शब्द पाहिजे. यासाठी तो 'याने' हा उर्दू शब्द त्या नावातच ठोकून टाकला. 'याने' या उर्दू शब्दाचा अर्थ किंवा 'अर्थात्' ज्या लक्षावधी मुसलमानांची हिंदी हीच

मातृभाषा मोंगल काळापासून चालत आली आहे ते हिंदीला उर्दू लिपीत छापून 'हिंदुस्थानी' असे स्वतःच निवडलेले नाव लावीत आले आहेत. यासाठी तिचे 'हिंदी याने हिंदुस्थानी' असे हिंदी-मुस्लिम नाव सिद्ध होते अशी स्वतःशीच समजूत करून घेऊन या ऐक्यलंपट वर्गाने हिंदीचे नवे नाव ठेवले आणि मनात म्हणू लागले, आता राष्ट्रभाषेचा प्रश्न सुटला!

देशाचेही नावं बदला

पण तो प्रश्न नुसत्या नावाचा हे त्यांच्या ध्यानात येईना! हिंदुस्थान हे नाव उर्दू लिपीत छापलेल्या हिंदीस मुसलमान स्वतः जरी आजवर लावीत आले असले, तरी आता पॅनअस्लामिझमचे भूत अंगात संचारल्यामुळे त्या मुसलमानांना पूर्वी त्यांनीच निवडलेले 'हिंदुस्थानी' हे नावसुद्धा असह्य होत चाललेले आहे हे आमचा ऐक्यलंपट वर्ग विसरला! हिंदी या नावाप्रमाणेच 'हिंदुस्थानी' या नावालाही हिंदुत्वाची घाण येते ती येतेच असे आता मुसलमानांचे म्हणणे आहे! भाषेलाच काय पण ह्या देशालाही मुस्लिम लोक आता 'हिंदुस्थान' म्हणावयास काकू करू लागले आहेत! त्यांनी तो वाद उघड उघड मांडला असून ते म्हणतात की या देशाचे हिंदुस्थान हे नावसुद्धा ऐक्यविघातक असल्यामुळे याला जे निर्भेळ मुस्लिम नाव 'पाकिस्तान' तेच दिले पाहिजे! उर्दूत पाक म्हणजे मुस्लिम धर्मानुसार शुद्ध, नापाक म्हणजे मुस्लिमधर्मा निषिद्ध जे 'अशुद्ध' ते. ज्या देशात मुस्लिमांचे वर्चस्व तो पाक. यासाठी या देशाचे 'हिंदुत्वाचे वर्चस्व दाखविणारे 'हिंदुस्थान' हे नाव पालटून त्याला मुस्लिम वर्चस्वाचे 'पाकस्तान' हे नाव द्यावे. आपल्या महाराष्ट्रादिक उर्दू साहित्यास सर्वस्वी अपरिचित असलेल्या प्रांतातील लोकांना वाटेल की आम्ही वर दिलेली विचारसरणी विडंबनार्थ वा विपर्यस्त असावी. पण ती गोष्ट अक्षरशः खरी आहे. मुसलमानांतील आगाखान, इक्बालसारख्या मोठमोठ्या लोकांपासून तो लाहोर-लखनौच्या पैसा अखबारापर्यंत (दिडकीपत्रापर्यंत) हिंदुस्थान शब्दावरील हे आक्षेप उघडपणे नि कडव्या भाषेतून चर्चिले जात असून पंजाब, काश्मीर, सिंध, सरसीमा, आज 'पाकस्तान', मुस्लिम वर्चस्वाचा शुद्ध देश, हे नाव द्या अशी मागणी त्यांनी सारखी चालविली आहे. अशा मनःप्रवृत्तीत असणाऱ्या मुसलमानांना हिंदी हे नाव जितके नावडते. तितकेच हिंदुस्थानी हे नावही नावडतेच! तेव्हा राष्ट्रभाषा एक व्हावी या लालसेपायी हिंदीचे नाव बदलून तिला 'हिंदी याने हिंदुस्थानी' असे धेडगुजरी नाव ठेवले तरीसुद्धा प्रश्न कसा सुटणार? मुसलमान म्हणतात हिंदुस्थानीसुद्धा नव्हे, 'पाकस्तानी' म्हणा!

यामुळेच आमच्या ऐक्यलंपट वर्गाने सुचविलेली तडजोडीची दुसरी सवलतही मुसलमानांचे समाधान करू शकणारी नाही आणि हिंदीचे तर स्वरूपच विकृत करून टाकणारी आहे. ती सवलत म्हणजे ही की, हिंदीत अरबी, फार्सी प्रभृती उर्दूमध्ये येणारे शतावधी विदेशी शब्द हेतुतः मिसळून द्यावे. लखनौच्या बाजारात हिंदु-मुसलमान एकत्र वावरताना जी हिंदी, उर्दू, अरबी, फार्सी, तुर्की, इंग्रजी प्रभृति शब्दांची खिचडी करून एकमेकांचे विचार एकमेकांना कळवितात, ती बाजारबोलीच म्हणे राष्ट्रभाषा करावयाची!

कोणत्याही देशाची राष्ट्रभाषा म्हणजे त्याचे सारे उच्च साहित्य जीत व्यक्तविले जाते ती. भारताची राष्ट्रभाषा म्हणजे भारताचे अत्युच्च विचार, तत्वज्ञान, काव्य, रसायन, वैद्यक, पदार्थविज्ञान, यंत्रशिल्प, भूगर्भ प्रभृति अनेकविध विज्ञानांचे आणि राजकीय, सामाजिक, धार्मिक जीवनाचे व्यक्तीकरण जीत होऊ शकेल अशी संपन्न, प्रौढ नि प्रगत भाषा असली पाहिजे. आता या राष्ट्रीय भाषेत व्यक्त होणाऱ्या अत्युच्च अशा काव्य-तत्व-विज्ञानांना अवश्य असणाऱ्या सहस्रावधि परिभाषिक नि प्रौढ, कोमल नि रुचिर, परंपरेचे नि गूढ संदर्भ सुचविणारे, अर्थवाहक नि ध्वनिमय शब्द कोणत्या रत्नाकरातून घ्यावयाचे? अरबीतून? ती स्वयमेव अत्यंत दरिद्री! इतकी दरिद्री की, सारेच युरोपीय अर्वाचीन विज्ञान जेव्हा भाषांतरीत करण्याचा चंग अतातुर्क कमालने बांधला, तेव्हा त्याला स्वतःलाच अरबी भाषा इतकी टाकाऊ भासली की, तुर्कांना जर प्रगत साहित्य हवे तर ती परकी अरबी भाषा सोडून देण्यावाचून गत्यंतर नाही असे उद्घोषून त्याने तुर्कस्थानातून तिची हकालपट्टी केली. तुर्क म्हणजे खिलाफतीचे केंद्र, अरबी ही खिलाफतीची धार्मिक भाषा. पण तुर्कांच्या स्वाभिमानाला नि प्रगतीला ती सारखीच विसंगत आहे, असे पाहून तुर्कांनी स्वतःच ज्या अरबीला निषिद्ध भाषा ठरविली. ती परकीय नि शब्ददरिद्री अरबी आमच्या हिंदुस्थानच्या स्वाभिमानाला नि प्रगतीला काय सुसंगत नि सहाय्यक समजावयाची आहे? अर्थात, हे नवे नवे सहस्रावधी पारिभाषिक नवे नवे शब्द आम्हांला शब्दरत्नांचा केवळ रत्नाकरच असलेली आणि हिंदीच्या प्रकृतीस सर्वथा अनुकूल, जी तिची केवळ मूळच आहे, त्या सुसंपन्न संस्कृत भाषेतूनच घेतले पाहिजेत, साधले पाहिजेत. शब्दप्रसवक्षमतेत संस्कृतचा हात धरील अशी भाषा जगात आजही दुसरी आढळणार नाही! त्या संस्कृतचा शब्दरत्नाकर नि साहित्य-क्षीर-सागर दाराशी असता आम्ही कृपणतेची नरोटी हाती घेऊन मरुभूमीच्या अरबी वाळवंटात 'पाणी! पाणी' करीत काय म्हणून भटकावे?

भाषेतही जातवारी !

मुसलमानांना संतोषावयासाठी काही शब्द तरी अरबीमधून घ्यावे, उरतील ते संस्कतमधून घेऊ, असे म्हणाल तर किती अरबी शब्द हिंदीत घुसडले म्हणजे तिला मुसलमान राष्ट्रभाषा मानण्यास सिद्ध होतील याचे एखादे कोष्टक कोणत्याही मुसलमानसंस्थेने वा प्रमुख लोकांनी तुम्हास दिलेले आहे काय? विधिमंडळांतून मुसलमानांना जसे जातीय विशिष्ट प्रतिनिधित्व दिलेत, तसेच भाषेतही जातवारीचे शब्दप्रतिनिधित्व मुस्लिमांना द्यावयाचे आहे की काय? आणि ते शेकडा किती दराने! पांच, पन्नास, पाचशे, उर्दू अरबी शब्द हिंदीत घेऊन नि तिचे नाव 'हिंदी याने हिंदुस्थानी' ठेवून भागत नाही! कारण शंभरी शंभर शब्द अरबी, फार्सी, तुर्की प्रभृती विदेशी भाषांचे घ्याल म्हणजेच हिंदीची उर्दू करून सोडाल, तरच मुसलमान संतोषणार आहेत! ही त्यांची प्रतिज्ञा ते बेधडक बोलून दाखवीत असता आपण ती ऐकली न ऐकलीशी केल्याने फसण्याइतके मुसलमान दुधखुळे नाहीत. त्यांना तडजोड मुळी नकोच! उर्दू हीच आपल्या स्वतःच्या बळाने आपण राष्ट्रभाषा वाचकांना त्याविषयी अद्याप असावी तशी संकलित माहिती नि युक्तियुक्त जाणीव नसल्यामुळे त्याविषयी काही चालचलाऊ पण निर्विवाद पुरावे देऊ या.

उर्दूचे स्वरूप

ज्या उर्दू भाषेला मुसलमान राष्ट्रभाषा करण्याचा इतका अट्टाहास करीत आहेत ती उर्दू आहे तरी कशी याची बोटभर वानगी जरी सामान्य वाचकांना दाखविली जाईल, तरी त्यांना तिला राष्ट्रभाषा करण्यास बहुसंख्य हिंदूंनी विरोधच का केला पाहिजे हे ध्यानी येईल. आज प्रचलित असलेल्या प्रत्यहीच्या सामान्य लेखांतील उर्दूचे दोनतीन

उतारे पाहा :-

'गालिब के शायरीमे निहायत जवानी भी जगह जगह भरी है. मजामीन भी उसने नये शामिल किये है, जिसे वह मसायले तसव्वुर कहता है. '

'इतिल्ला दी जाती है के सब लोक सायलाने मजकूर की जात या जायदाद के खिलाफ मुताल्लिक दावे रखते हो वे इस इश्तिहारके तारीखसे हाकिम के आगे तहरीरि अर्ज पेश करे. ऐसा न करनेपर सायले मजकूर जुमला अगराज नि मोरक-जात के लिये जरदका मजकूर बाजाब्ता बेबाक मुतसव्विर होगा. '

आता उर्दू कवितेची वानगी पाहा : 'परतबे खुरसे है शबनम्को फनाकि तालिम। हमभी है एक इनायत की नजर होने तक।। फिर दिल तवाफ कूये मलामतको जाय है। पिंदारका सनम्कदा वीरां किये हुये है।।'

आता ही असली उर्दू भाषा बंगाल, बिहार, ओरिसा, महाराष्ट्र ते रामेश्वर पर्यंतच्या हिंदूंच्या कोट्यवधी लोकांना तर काय पण लक्षावधी मुसलमानांनाही समजणे किती कठीण नि बहुसंख्य असणाऱ्या हिंदूंच्या भाषांना ती किती विसंगत, प्रतिकूल नि अनोळखी आहे ते काय सांगावयास पाहिजे? वरची उर्दू अवतरणे मुळातच हिंदू जनतेला किती दुर्बोध! पण त्यातही जर हे आणखी लक्षात घेतले की ही अवतरणे, उर्दू लिपीत, अलेप् बे पेतेतच, नुसती उर्दू भाषेतच नव्हेत तर ती उर्दू लिपीतच छापलेली हवीत असा मुसलमानांचा हट्ट आहे, तर ती अवतरणे समजण्यास तर राहोतच, पण वाचण्यासही किती पटीने दुर्घट होऊन पडतील ते आता मराठी वाचकांना थोडे तरी कळून चुकेल.

ही उर्दू - ही हिंदी !

आता एक लहानसा उतारा दोन्ही भाषांतील चालू लिखाणाचा एकत्र देऊ. 'अगर बर तकदीर कोइ सही मोशरिक मेरा पैदा होकर इस्तेहकाक जाहीर करे, या मुनमिकर कब्जा बाकइ न देया किती किफालत मवाखजा की बजहसे कब्जे, मुर्तहनान मोसूफमे थे खलला बाके हो तो मूर्तेहिनको यखतियार होगा, कि जुज या कुल जरे रहन मयसूद तारीखे तहरीर वासीका हजासे जायदादे मजकूराबाला नि दीगर जायदाद नि जात मुनमिकरसे वसूल करले और शर्ती अनफिकाक यहे है के जब जरे रहना आजा कर दूंगा तो शे महाहून अनफिफाक करा लूंगा' हे झाले उर्दू. पण अशा प्रकारचे हे हिंदी वहिवाटपत्र पाहाः 'समस्त धन उक्त अधिगृहीतासे (मुर्तहीन) प्राप्त करा लिया, अब कुछ शेष न रहा. आजसे उसका स्वामित्व भूमिपर करा लिया. आजसे वह अपने आपको उक्त भूमिका स्वामी करा लेंगे, अब तक अधिगृहिता को अधिकार होगे कि वह स्वयं भूमि जोते. . . उक्त भूमिसे वृक्षोंकी लकडी लेता रहे, जो आर्थिक हानि उसको उठानी पडे उसको हमसे तथा हमारी समस्त चल वा अचल संपत्तिसे प्राप्त कर ले!'

एकाच प्रकारच्या विषयावरील या दोन लेखांवरून बहुसंख्य लोकांना कोणती भाषा त्यातल्या त्यात सहज समजण्यात येऊ शकते, आपली अशी ऐकताच भासते हे सामान्य वाचकांच्याही ध्यानी येईल. हिंदुस्थानची राष्ट्रभाषा बहुसंख्य लोकांना अनुकूल नि सुलभ तीच असावी हे जर स्वयंसिद्ध कारण असेल तर हिंदी हीच राष्ट्रभाषा झाली

पाहिजे. उर्दू ही एक भाषा ह्या दृष्टीने किती प्रमाणात चांगली वा वाईट असते तसे तीतही आहे आणि ती मुसलमानांची एक पर्याय वा प्रांतीय भाषा म्हणून, इतर प्रांतिक भाषांप्रमाणे सुखेनैव चालू राहो! पण इथे जो प्रश्न आहे तो इतकाच की, हिंदुस्थानी राष्ट्रभाषा होण्यास मात्र ती उर्दू सर्वथैव अयोग्य, अराष्ट्रीय, अप्रगत नि जन्मदरिद्री आहे. कारण तिचा अवलंब जी अरबी ती संस्कृत भाषेच्या तुलनेत पासंगासही पुरणारी नाही. तिची लिपी जी अलेप बे पे ते ती नागरीच्या मानाने शिकण्यात, वाचण्यात, छापण्यात अगदी अडाणी नि टाकाऊ ठरणारी आहे!

मुसलमानांचा अट्टाहास

हिंदी भाषा नि नागरी लिपी मुसलमानांना नको आहे. ती केवळ एवढ्याचसाठी की, ती हिंदूंच्या संस्कृतिची द्योतक होय; आणि म्हणूनच मुसलमानी संस्कृतिची द्योतक असलेली अरबीनिष्ठ उर्दू भाषा नि उर्दू लिपी सोडण्यास जे मुसलमान आहे ते सिद्ध होणार नाहीत! ही खरी वस्तुस्थिती आहे. प्रश्न राष्ट्रभाषा होण्यास योग्य कोणती नि सुलभ कोणती असा भाषिक चर्चेचा नाही, दोन भिन्न संस्कृतिच्या संघर्षाचा आहे. हे आपण जितके लवकर ओळखू, तितका आपला वेळ नि शक्ती यांचा केवळ भाषिक चर्चा करून मुसलमानांना वळविण्यात अपव्यय होण्याचे टळते. मुसलमानांनी त्यांच्यापुरती उर्दू ठेवावी. वाद तो नाही. पण त्यांचा अट्टहास ती उर्दूभाषा नि लिपी हिंदूंवर बळाने लादण्याचा नि तिलाच राष्ट्रभाषा करून सोडण्याचा जो चालला आहे तो हाणून पाडला पाहिजे.

अगदी सीमाप्रांतापासून घ्या. ह्या प्रांतात मुस्लिम बहुसंख्य. त्यांचे हाती सत्ता येताच त्यांनी यच्चयावत बोर्डशाळांतून हिंदी, गुरुमुखी शिकवण निषिद्ध करून टाकले वैदिक नि शीख या दोन्ही पंथांच्या हिंदू मुलांना उर्दूभाषा नि लिपीच शिकली पाहिजे! सरकारीकाम तिच्यातच. (हिंदू-शीख नि शीखेतर दोघेही विधिमंडळांतून दोनदा या ठरावाच्या निषेधार्थ उठून गेले पण कोणी भीक घातली नाही!) मुसलमान बहुसंख्य यासाठी त्यांच्या प्रांतांत त्यांची उर्दू भाषा नि लिपीच राष्ट्रभाषा नि राष्ट्रलिपी मानणे युक्त, बहुधा अशा भावनेने राष्ट्रभाषा नि गांधीमंडळ त्यांचा निषेध करण्याचे नावसुद्धा घेत नाहीत. पण मग त्याच न्याये निजामच्या राज्यात हिंदू बहुसंख्य, परंतु तिथेही शाळांतून हिंदूंना उर्दूच शिकणे भाग पडते, म्हणून त्याचा निषेध तरी गांधीमंडळाने करावयास हवा होता.

पण उलट, नागपूरला निजामच्या निषेधाचा ठराव मंडळीनी आणला असता गांधी-मंडळाने तो दडपून टाकला! काश्मिरात मुस्लिम बहुसंख्य, यास्तव हिंदुराजाने ते राज्य सोडावे असे तोंडपुजे विधान करणाऱ्या गांधीजींना त्याच न्याये 'निजाम नि भोपाळ ही

बहुसंख्य हिंदु संस्थाने, त्यांच्या मुस्लिम नवाबांनी राज्य सोडावे’ असे सांगण्याची मात्र छाती होत नाही. उलट ‘भोपाळ रामराज्य आहे’ असा धडधडीत खोटा नि खोडसाळ बहाणा करण्यास गांधीजींना जसा संकोच वाटला नाही तसाच हा प्रकार!

एक ध्यानात ठेवण्यासारखे भाषण

सीमाप्रांतात हिंदी निषिद्ध करण्याचा ठरावावर विधिमंडळात बोलताना एका हिंदू सभासदाने मुसलमानांना सांगितले, ‘या प्रांतात तुम्ही मुस्लिम बहुसंख्य म्हणून उर्दूच राष्ट्रभाषा असली पाहिजे, हिंदू मुलांनीसुद्धा तीच शिकली पाहिजे म्हणून म्हणाल तर ज्या प्रांतांत हिंदू बहुसंख्य तेथे ते उर्दू भाषा शिकविणे निषिद्ध करतील, मुस्लिम मुलांना हिंदीच शिकणे भाग पाडतील याचा विचार करा!’ ह्या त्या हिंदु सभासदाच्या धमकावणीला मुस्लिम पुढाऱ्याने उत्तर दिले, ‘ज्या प्रांतात हिंदू बहुसंख्य त्या प्रांतातसुद्धा शाळांतून उर्दूला निषिद्ध करण्याची हिंदूंची छातीच होणार नाही! हिंदी निषिद्ध करण्याची मुस्लिमांत धमक आहे. उर्दू निषिद्ध करण्याची हिंदूंत धमक नाही!’ त्या मुस्लिम पुढाऱ्याचे हे मनोगत प्रत्येक हिंदूने आपल्या हृदयावर कोरून ठेवावयास हवे. पाणी जर कुठे मुरत असेल तर तेथेच. तो मुस्लिम पुढारी कडू असले तरी अगदी खरे तेच बोलला! त्याचा पुरावाही लगोलग मिळाला बिहारमध्ये! बिहारमध्ये शेकडा ऐंशीवर हिंदुसंख्या पण मुस्लिमांनी ठराव आणला. सरकारी कामकाज उर्दू भाषा नि लिपीतच चालू राहावे आणि मुसलमान रागावतील या भीतीने हिंदूंनी तो विरोधीला नाही!!! तीच स्थिती बंगालची होत आहे!

बंगालमध्ये उर्दूचे बंड

आमच्या इकडचे काही अर्धवट लोक भाषाशुद्धीच्या विरोधाचे प्रसंगी लिहून जातात की ‘मुस्लिम जनतेने उर्दूचे आक्रमण चालविले आहे हेच खोटे. बंगाल्यात पाहा, सारी मुस्लिम जनता बंगालीलाच आपली मातृभाषा मानीत आहे.’ त्यांना अजूनही पत्ताच नाही की खिलाफत चळवळीपासून बंगालातील बहुसंख्य मुसलमानांची भाषा उर्दूच करून टाकण्याची केवढी चळवळ चालली आहे! डाक्का विश्वविद्यालयात मुसलमानांनी वाद काढला की बंगाली क्रमिक पुस्तकांतील बंगाली बहुसंख्य शब्द उर्दूच असावे, आणि तशी क्रमिक, पुस्तके निघत आहेत! इतिहास शब्द नको ‘तवारीख’ हवी. ‘विकास’ नको ‘तरक्की’ हवी. ‘देश, राष्ट्र, पुष्कळ असे साधे शब्दसुद्ध’ पालटून ‘मुल्क, कौम, निहायत’ हवेत! त्याच्याही पुढे जाऊन शब्दच काय पण अर्थही वादग्रस्त विषय झाला. रविंद्रांच्या साहित्यावर मुस्लिमांनी आघात चालविले आहेत; उपमासुद्धा मुस्लिम

संस्कृतिच्या हव्यात, 'भीमासारखा बलवान' असेच नेहमी का म्हणता, 'रुस्तुमासारखा बलवान' म्हणा. विक्रम, चंद्रगुप्ताचेच धडे काय? स्पेन-विजेत्या तारीकचे धडे घाला, गेल्या महिन्यात कलकत्ता विश्वविद्यालयाचा महोत्सव झाला. मुस्लिम विद्यार्थ्यांनी 'वंदे मातरम्' राष्ट्रगीत आरंभिले जाताच दंगल चालू केली! विद्येची अधिष्ठात्री देवता सरस्वती ध्वजावर चित्रिली होती- मूर्तिपूजा! बुदपरस्ती!' म्हणून गिल्ला चालू करून ते चित्र नि ध्वज काढून टाका असा त्यांनी अट्टाहास मांडला!

भूषण कवीवर संक्रांत

मुसलमान संस्कृतीचा छाप साऱ्या बंगाली साहित्यावर मारण्यात उद्युक्त झालेल्या बंगाली मुसलमानांना, सरसीमा प्रांतात हिंदू संस्कृतिचा छाप हिंदूंपुरता तरी ठेवा ही त्या प्रांतातील हिंदूंची मागणी मात्र असह्य होते. बहुसंख्य हिंदू असलेल्या भोपाळ संस्थानात वा हैद्राबाद संस्थानातील शाळांतून हिंदू मुलांनाही उर्दू भाषा नि उर्दू लिपीच शिकविली जाते हा मुसलमानांचा हट्ट पहा नि काही हिंदूंची परधार्जिणी नि भ्याड वृत्ति पाहा. एका मुसलमानाने गांधीजीना पत्र टाकले की 'भूषणाचे' काव्यात मुसलमानांची निंदा आहे. लगोलग गांधीजींनी काय केले? भूषण काव्य वाचले? नाही. तेच म्हणतात, मी भूषण स्वतः वाचलाच नाही! त्यांना शिवाजीचे चरित्रही माहीत नव्हते. पण स्वतः त्या विषयात हास्यास्पद अज्ञान असणाऱ्या गांधीजींनी त्या एका मुसलमानाच्या पत्रासरशी भूषणासारख्या कवीचे प्रख्यात काव्य निषिद्ध ठरवावे आणि क्रमिक हिंदु पुस्तकांतून त्याचे उतारे घेऊ नयेत म्हणून फतवा सोडावा! इंदूर हिंदू संस्थान, हिंदू बहुसंख्य, पण तेथील सरकारी न्यायालयातील सारे कामकाज अजूनही उर्दू भाषा-लिपीत चालते!

खोटी शेखी

परंतु सगळ्यांत दुबळा नि दुधखुळा कोटिक्रम म्हणजे आपले शब्द मारून जे उर्दू शब्द मराठी-हिंदीत घुसले आहेत त्यांना आपल्या मानहानीचे द्योतक न मानता उलट आपल्या पराक्रमाचे विजयध्वज अशी काही हिंदू लेखकांनीच शेखी मिरवावी हा होय! चीत पडलेल्याने माझेच नाक वर म्हणून म्हणण्याचा कोडगेपणा करावा! खरे पाहता 'कबूल, हजर, कायदा' प्रभृति हे आपल्या भाषेत आपले शब्द मारून घुसलेले सारे उर्दू शब्द आपल्या एका काळी झालेल्या पराजयाचे उरले सुरले अवशेष. शक्य तो त्या पराजयाच्या स्मारकांना उच्छेदणे हेच आमचे कर्तव्य, पण उर्दू शब्द बहिष्कारावे असे म्हणताच मुसलमान रागावतील ही धास्ती खाल्लेले लोक त्यांना काढण्यास कचरतात आणि ती भीती असल्या दुधखुळ्या कोटिक्रमाआड दडवू पाहतात की आमच्या भाषेत

घुसलेले मुसलमानी शब्द म्हणजे आम्ही पाडाव करून आणलेले मुसलमानी बंदिवान, आमच्या मुसलमानावर मिळविलेल्या विजयाचे द्योतक, छिनावून आणलेली शत्रूंची निशाणे' होत! ते उर्दू शब्द वापरणेच स्वाभिमान! असे जर समजावयाचे तर मग आज आपले आई, भाऊ, बहीण, पत्नी हे शब्दसुद्धा न वापरता जी शिक्षित मंडळी संभाषणात 'माझी मदर सिक आहे. वाअफ माहेरी गेली आहे, घरी कुक करायला कोणी नाही' अशी इंग्रजी शब्दांनी बुजबुजाटलेली बटलरी भाषा वापरतात, ती सारी चटोर मंडळी इंग्लिश भाषेवरही मोठे दिग्विजय मिळवीत चालली आहेत म्हणावयाची! कारण ती मंडळी या अनेक इंग्लिश शब्दांना पाडाव करून मराठीत आणीत आहेत. इंग्लिश भाषेवर चढाई करून आमचा न्हावी 'हेअर कटिंग सलून'ला पाडाव करून आणीत आहे. तर आमचा धोबी 'वॉशिंग कंपनी'चा पाडाव करीत आहे! इंग्रजांच्या राजकीय वर्चस्वामुळे बोकाळलेल्या आमच्या दास्यवृत्तीची ही चिन्हे आहेत. इंग्रजी भाषेची हिंदी मराठीवर झालेली ही कुरघोडी आहे, का मराठीने इंग्लिश भाषेचे छिनून आणलेले हे ध्वज आहेत?

इतिहासांतील उदाहरणे

तीच गोष्ट मुस्लिम वर्चस्वाच्या काळात बळावलेल्या उर्दू शब्दांची! पुण्याच्या साऱ्या पेठांची नावे मुसलमानी होती. पुणे जळल्यानंतर वसविले तेव्हा पेशव्यांनी पुण्याच्या पेठांची शुक्रवार, शनिवार प्रभृति आजची स्वकीय नावे ठेवली हा काय पेशव्यांचा पराजय झाला? ती मुस्लिम नावेच आज त्या पेठांना राहती, तर ती का मराठीची विजयचिन्हे ठरती? सिंहगड औरंगजेबाने घेतला तेव्हा त्याचे नाव 'बक्षिदाबक्ष' ठेवले. मराठ्यांनी तो गडच तेवढा परत जिंकला नाही, तर ते मुसलमानी नावसुद्धा पुसून टाकून त्याला आजही सिंहगड म्हणत आहेत. हा काय मराठीचा पराजय झाला? जर सिंहगडला आजही 'बक्षिदाबक्ष' नाव रुढावलेले असते तर तो काय मुस्लिमांचा छिनून आणलेला विजयध्वज समजला जाता? नाशिकला मोगलांनी कागदोपत्री गुलशनाबाद, काशी-नालंदेला, असलामाबाद प्रभृति नावे दिली, हिंदूंनी ती मानली नाहीत; नाशिक, काशी, प्रयाग ही स्वकीय नावेच तगविली, हा काय, हिंदू संस्कृतिचा पराजय म्हणावयाचा? आणि उलटपक्षी देवगिरीला मुस्लिमांनी जे दौलताबाद नाव दिले, ते आजही तसेच चालते, हा हिंदू संस्कृतिचा विजय समजावयाचा? दौलताबादला टाकून आम्ही जर देवगिरीच म्हणू लागलो तर आमच्या हिंदुभाषेचा तो काय अपमान समजावयाचा? दौलताबाद शब्द वापरल्याने देवगिरी शब्दाचा पाडाव झाला आहे हा देखील सिद्ध करून दाखविण्याइतका गूढ प्रश्न आहे, नाही? आज तोंडी खिळलेले 'हजर, शिवाय हे मुस्लिम शब्द टाकून उपस्थित, वाचून वा विना हे शब्द आम्ही

वापरले तर ती काय मराठी भाषेची नि तिच्या विजयाची अवहेलना होईल? शिवाजी महाराजांनी पुरस्कारिलेल्या म्लेंच्छ शब्दांच्या बहिष्कारप्रवृत्तीमुळे शेकडो उर्दू शब्दांची मराठी भाषेतून हकालपट्टी झाली, म्हणजे शिवाजी प्रभूतींनी मराठी भाषा मुस्लिमांच्या हाती सोपवून पराजित करून टाकली असे समजावयाचे तर!! उलट सिंधमध्ये हिंदूंना स्वतःची लिपीसुद्धा सांभाळविली नाही. आज हिंदूंची रामायण भारतादि धर्मपुस्तकेच काय, पण गायत्रीमंत्रसुद्धा छापायचा तर बहुधा उर्दू लिपीत उजवीकडून डावीकडे छापावा लागतो; म्हणजेच सिंधच्या हिंदूंनी मुसलमानांची उर्दूलिपी पाडाव करून आणली म्हणावयाची! आणि सिंधच्या हिंदूंनी मुस्लिमांवर मिळविलेल्या प्रचंड सांस्कृतिक विजयाचा तो ध्वजच समजावयाचा? दास्यविकृत मनोवृत्तीचे हे उदाहरण किती विचित्र आहे ते पाहा! उलटी खोपडी म्हणतात ती ही!

चर्चेचा सारांश

अ) एका बाजूने उर्दूसच राष्ट्रभाषा नि राष्ट्रलिपी करावयाची नि हिंदूंवर ती बळाने लादावयाची असा मुसलमानांचा अट्टाहास, नि दुसऱ्या बाजूने मुसलमान रागावतील ह्या धास्तीने नि मूळच्याच परधार्जिण्या प्रवृत्तीमुळे उर्दूला उघड नि कट्टर विरोध न करण्याचे काही हिंदूंचे भ्याड धोरण, ह्यामुळे हिंदुस्थानभर उर्दू ही वरचढ झाल्यावाचून रहाणार नाही. काश्मीर सीमा प्रांत, पंजाब, तिथं बंगाल, भोपाळ, हैद्राबाद, बिहार प्रभृति अनेक प्रांतांतून उर्दू लिपी नि उर्दू भाषा ही राष्ट्रभाषा-लिपी होऊन बसेल. सरकारी कामकाज तर आजही ह्या बहुतेक स्थळी तीतच चालते; जर हिंदूंनी उर्दूला कट्टर विरोध केला नाही तर मुस्लिमांच्या कट्टरपणाचा विजय निश्चित आहे.

आ) हिंदी नागरीला राष्ट्रभाषा-लिपी मानावयास मुसलमानांचा हा जो कट्टर विरोध आहे त्याचे मूळ केवळ भाषिक प्रश्नांत नाही. त्यांना हिंदुस्थानचे पाकस्तान करावयाचे आहे आणि त्या ध्येयाच्या वेडांतला उर्दूस राष्ट्रभाषा - लिपी करून मुस्लिम संस्कृतीची वरचढ नि हिंदुसंस्कृतीचा पाडाव करणे हा एक त्यांचा आनुषंगिक नि अपरिहार्य कार्यक्रम आहे. हा दोन विरोधी संस्कृतिचा संघर्ष आहे. तिथे नुसते 'हिंदीमध्ये आम्ही शेपन्नास उर्दू शब्द घेतो, या!' अशा वैदूगिरीचे औखद पुरे पडणारे नाही. नुसते 'हिंदी याने हिंदुस्थानी' म्हणूनही भागणार नाही.

अ) यास्तव हिंदूंनी त्या संघर्षास उघडपणे नि जय्यतपणे सिद्ध झालेच पाहिजे. ऐक्यलंपट वर्गानेही लिपीचे प्रकरणी ऐक्य घडवून आणणे अशक्य हे मान्य केलेच आहे. त्यांनीही हात टेकले. नागरी नि उर्दू अशा दोन लिप्या राहतील हे गृहीत धरले आणि आपल्यापुरते नागरीस राष्ट्रलिपी करून सोडण्याचे यत्न चालविले आहेत. तेच धोरण इष्ट नि शक्य. त्याच धोरणाने आता राष्ट्रभाषेचाही प्रश्न सोडविणे अवश्य.

मुसलमान आपली भाषा सुखेनैव उर्दू ठेवोत. आम्ही हिंदूंनी स्पष्ट घोषणा केली पाहिजे की, आमची हिंदूंची राष्ट्रभाषा हिंदीच राहणार, हिंदूंपुरता हा प्रश्न आम्ही सोडविणार. मुसलमानांची हांजी हांजी करण्याचे आम्हांला काही एक कारण नाही. या हिंदुस्थानात बहुसंख्य जनता बावीस कोटी हिंदू आहेत. त्यांची जी भाषा ती हिंदीच राष्ट्रभाषा होय, बहुसंख्याकांशी भषिक व्यवहारसंबंध ठेवण्याची अल्पसंख्याकांनाच अधिक आवश्यकता, ऐक्यासाठी त्यांनी तळमळले पाहिजे. आमच्यावर उपकार करण्यासाठी नव्हे, तर त्यांना हवे असल्यास त्यांनी ऐक्य करावे. 'याल तर तुमच्यासह, न याल तर तुमच्यावाचून, विरोधाल तर तुमच्या विरोधाला बाजूला सारुन हिंदू राष्ट्र आपले भवितव्य बनेल तसे घडवील?' हिंदू-मुस्लिम ऐक्याचे सर्वच प्रकरणी लागू असणारे हेच सूत्र! भाषेच्या प्रकरणीही तेच लागू. जोवर बहुसंख्य हिंदू एकीसाठी अल्पसंख्य मुसलमानांच्या पाया पडत आहेत, तोवर हिंदुस्थानचे पाकिस्तान करण्याच्या एकाच अटीवर काय ते मुस्लिम लोक एकीला हो म्हणाले तर म्हणतील! ही भाषिक प्रश्नीही उघड उघड नि अपरिहार्य वस्तुस्थिती आहे!

ई) आम्हा हिंदूंची राष्ट्रभाषा हिंदी हे ठामपणे ठरवून टाकले, मुसलमानी संमतीचा अवजड लंगर जो तिच्या गळ्यात अडकविला जात आहे तो एकदाचा तोडून टाकला की सारी कटकट चटदिशी मिटून जाईल. आम्हा हिदूंच्या राष्ट्रभाषेच्या हिंदी विश्वविद्यालयावर आमच्या हिंदू संस्कृतिची जी अधिष्ठात्री देवता सरस्वती तिचाच ध्वज निःसंकोचपणे नि निर्मुक्तपणे फडकत राहील. संस्कृतशब्दरत्नाकरातून तिला हवे ते ते नवे नवे पारिभाषिक शब्द अनिरुद्धपणे लाभू शकतील. तिच्या मूळ प्रकृतीचा विकास तिच्या आवडीप्रमाणे, तिला शोभेल अशाच, सुश्रीक नि सुश्लिष्ट प्रमाणात, होऊ लागेल. आमच्या हिंदू संस्कृतीचे हृद्गत ती निर्भयपणे प्रकटवू लागेल. त्या सरस्वतीचा ध्वज मुसलमानांना न आवडला तर त्यांनी आपली निराळी उर्दू विद्यापीठे काढावी! त्यांची चिंता काय? उर्दूचे नि हिंदीचे पाय एकात एक अडकविल्याने दोहोंचीही प्रगती खुंटते, कटकट माजते. मुसलमानांनी म्हटले तरीही 'हिंदी याने हिंदुस्थानी'ची ब्याद आम्हांस आता नको आहे.

उ) बहुसंख्याकांना जी सुलभ नि अनुकूल तीच राष्ट्रभाषा होऊ शकते. यास्तव बहुसंख्य हिंदूंच्या हिंदुस्थानात जी संस्कृतनिष्ट, असेल तीच राष्ट्रभाषेचे स्थान सहजी पटकावील. याकारणे ती जितकी संस्कृतनिष्ठ, तितके हिंदीचे राष्ट्रभाषाक्षमत्व अधिकच वाढेल. तेव्हा हिंदी प्रांतात जो भाषाशुद्धीचा अभिमानी असा पक्ष आहे त्याने आता हिंदीला पूर्णपणे संस्कृतनिष्ठच करण्याचा आणि तिच्यातून उरल्यासुरल्या पूर्वीच्या मुस्लिम वर्चस्वाच्या द्योतक असणाऱ्या झाडून साऱ्या उर्दू विदेशी शब्दांना खड्यासारखे निवडून बहिष्कारण्याचा उघड उघड चंग बांधावा. अनावश्यक असा एकही

इंग्लिश वा उर्दू शब्द हिंदीत वावरू देऊ नये. असे अगदी ताणून धरल्यावाचून विदेशीयांच्या या भाषीय आक्रमणाच्या रस्सीखेचीत आपला डाव आपणांस जिंकता येणार नाही. उलटपक्षी उर्दूत शक्य तितके अरबी, फारशी, तुर्की, इंग्लिश छप्पन्न विदेशी भाषांची खिचडी जी मुसलमान करू निघाले आहेत ते जितके त्यांना परवडेनासे भासत आहे तितकेच आपल्याही पथ्यावरच पडले आहे. कारण उर्दूत अरबीप्रभृति हिंदूंना अनोळखी नि उद्वेगजनक शब्द जितके अधिक येत जातील तितकी ती बहुसंख्य हिंदूंना अधिक दुर्बोध नि अप्रिय होत जाऊन बंगाल ते मद्रासपर्यंत तिला राष्ट्रभाषा करण्यास सामान्य जनताही आपण होऊनच विरोधू लागेल, हिंदीच त्यांना त्यातल्या त्यात जवळची, आपली नि सोपी वाटू लागेल. या सर्व कारणांसाठी हा राष्ट्रीय भाषेचा नि राष्ट्रीय लिपीचा प्रश्न सोडविण्याचा इष्टतम नि एकच मार्ग म्हणजे हा की प्रत्येक हिंदूने अशी उघड उघड नि बेधडक प्रतिज्ञा करावी --

'आम्हा हिंदूंची राष्ट्रभाषा संस्कृतनिष्ठ हिंदी हीच आणि संस्कृनिष्ठ अशी ती नागरी लिपी हीच आम्हा हिंदूंची राष्ट्रलिपी!!'

--(सह्याद्री, जून, १९३७)

* * *

जन्मजात जातिभेद मोडायचा म्हणजे काय करावयाचे?

(पूर्वार्ध)

ज्यांना जन्मजात जातिभेद-जो आज हिंदु समाजात प्रचलित आहे तो - असणेच इष्ट वाटते, त्यांना तो कसा नि किती अनिष्ट आहे हे दाखविण्यासाठी हा लेख आम्ही लिहित नाही.

ज्यांस हा 'जन्मजात' म्हणविणारा परंतु वास्तविक केवळ 'पोथीजात' असणारा जातिभेद अत्यंत अनिष्ट आहे असे वाटते, तो मोडावा हे विधेय पटलेले आहे, पण 'तो मोडावयाचा म्हणजे आज काय काय केले पाहिजे', 'आमच्या पुरता आम्ही आरंभ कुठून नि कसा करावा' असा प्रश्न ज्यांच्यापुढे पडलेला आहे आणि 'जातिभेद मोडा म्हणता ते ठिक; परंतु त्या सहस्र वर्षांच्या रचनेस उलटून पाडल्यास एवढी मोठी गडबड उडेल की, हिंदु राष्ट्राचे अस्तित्वही त्या धुमाकुळीत नामशेष होऊन जाईल त्याची वाट काय?' अशी एक भीति वाटल्यामुळेच जे त्या कामास हात घालण्यास बिचकत आहेत, त्यांच्या त्या प्रश्नांना नि त्या भीतीचा विचार करण्यास्तव काय तो हा लेख लिहिण्याचे आम्ही योजिले आहे.

जन्मजात जातिभेदाची अष्टानिष्टता या विषयावर केसरीत आमची लेखमाला प्रसिद्ध झाल्यापासून आणि तो जातिभेद मोडण्याचा प्रत्यक्ष प्रयोग मोठ्या प्रमाणावर रत्नागिरीत सामुदायिकरीत्या धुमधडाक्याने चालू झाल्यापासून आम्हांला लेखी नि तोंडी शेकडो जणांनी हे वरील प्रश्न आजवर विचारले आहेत. दुसरी गोष्ट ही की, जातिभेद मोडणे इष्ट असे मानणारा एक फार मोठा वर्ग उत्पन्न झाला आहे. पण त्याच्यापुढे एक निश्चित कार्यक्रम नसल्याने तो गोंधळलेला आहे. त्यासाठी एक चालचलाऊ कार्यक्रमही या लेखात रेखाटणे आहे.

जन्मजात जातिभेदाचे उच्चाटन म्हणजे जन्मजात म्हणून केवळ गृहीत धरलेल्या उच्चनीचतेचे उच्चाटन

प्रथम हे लक्षात ठेवले पाहिजे, की जन्मजात जातिभेदामध्ये जे काय आपणांस राष्ट्रीय दृष्ट्या अनिष्टतम असल्याने मुख्यतः उच्छेदावयाचे आहे ते आजच्या जातीतील जन्मजातपणाची नुसती उपपत्ति वा भावना नसून तिच्याशी घातलेली मानी व उच्चनीचतेची आणि विशिष्टाधिकारांची सांगड ही होय. अमुक मनुष्य ब्राह्मणकुलात जन्मला, म्हणूनच केवळ, त्याच्यात तसा विशेष गुण नसूनही, त्यास

अग्रपूजेचा, वेदोक्ताचा, पूर्वीच्या निर्बंधानुसार अवध्यत्वाचा इत्यादी जे विशिष्ट जन्मजात अधिकार वा सवलती देण्यात येतात, त्या तेवढ्या बंद करावयाच्या आहेत. अमुक मनुष्य क्षत्रिय कुलात जन्मला म्हणूनच काय ते, त्याच्या अंगी तसा कोणताही विशेष गुण नसता, त्यास सिंहासनाचा नि वेदोक्त राज्याभिषेकाचा अधिकारी समजणे आणि शिवाजीसारख्या पराक्रमी पुरुषाने स्वतंत्र राज्य स्थापिले तरी 'तो क्षत्रिय नाही म्हणून, सिंहासनाचा अधिकारी होऊ शकत नाही. त्यास आम्ही अभिषेकणार नाही,' असे म्हणणे हे निर्भेळ मूर्खपणाचेच नव्हे तर घातक असल्याने क्षत्रियत्वाचे ते केवळ जन्मानेच देऊ केलेले विशिष्टाधिकार तेवढे छिनावून घेतले पाहिजेत!

कोणतीही जात दुसरीहून मूलतःच श्रेष्ठ वा कनिष्ठ आहे ही गोष्ट केवळ पोथीत तसे सांगितले आहे म्हणून गृहीत घेता कामा नये.

जातिभेदातील ही जन्ममूलक नि केवळ मानीव अशी उच्चनीचतेची भावना आणि हे प्रकट गुणांवाचून मिळणारे विशिष्टाधिकार वजा घातले तर प्रस्तुतच्या जातिभेदाची जी इतर अनेक लक्षणे आहेत, ती आणखी कित्येक वर्षे तग धरून राहिली वा न राहिली तरी त्यामुळे फारशी हानि होणार नाही. त्या त्या जातीचे धंदे, नावे, त्यांचे संघ, वरील व्याख्येशी विरुद्ध न जाणारी नि दुसऱ्यास उपसर्ग न देणारी त्यांची विशिष्ट व्रते, कुळधर्म, कुळाचार, गोत्रपरंपरा प्रभृति शेकडो ज्ञातिविशिष्ट बंधने त्या त्या ज्ञातीनी जरी आणखी काही काळ तशीच चालू ठेवली तरी त्यायोगे अखिल हिंदु राष्ट्राची म्हणण्यासारखी हानी होणार नाही.

मान व उच्चनीचता नि प्रकट गुणांवाचून केवळ जन्मामुळेच मिळणारे विशिष्टाधिकार हे काढून घेतल्यानंतरही उरणारा जो जातिभेद तो, विषारी दात पाडून टाकलेल्या सापासारखा, आणखी काही काळ जरी वळवळत राहिला तरी फारशी चिंता नाही!

अशा प्रकारच्या जातींचे गट म्हणजे आजच्या कुलांसारखेच निरुपद्रवी असतील. ब्राह्मण जात म्हणून, गुण नसताही विशिष्ट अधिकार असा जर समाजात कोणताही मिळेनासा झाला किंवा भंगीजात म्हणून योग्यता असताही विशिष्ट अधिकारास वंचित व्हावे लागले नाही, तर कुण्या संघाने स्वतःस ब्राह्मण म्हणविले वा मराठा, वैश्य, महार म्हणविले तरी तेवढ्यामुळेच आपसांत परस्परांचा मत्सर वा द्वेष करण्याचे कोणतेही सबळ नि न्याय्य कारण उरणार नाही. आज जसे कोणाचे नाव रानडे असते, तर दुसऱ्या कुळाचे आडनाव दिवेकर असते. पण तेवढ्यासाठी त्यांच्यात भांडण लागत नाही. तथापि जर रानडे कुळातील मनुष्य म्हटला की, त्याला गुणाने श्रेष्ठ असो वा नसो, गंधाचा अग्रमान किंवा वैद्यभूषण पदवीचा ताम्रपट दिला पाहिजे, नि दिवेकर कुळातील मनुष्य म्हटला की तो रानड्याहून कितीही सच्छिल वा वैद्यकतज्ज्ञ झाला

तरी त्यास ते अधिकार मिळणार नाहीत अशी व्यवस्था ठरली-तर रानडे आणि दिवेकर कुळात मत्सर नि द्‌वेष उत्पन्न झाल्याविना राहणार नाही. प्रत्येक व्यक्तीचे नाव नि कुळाचे उपनाव (आडनाव) भिन्न असताही त्यास त्यामुळे जन्मतः कोणतेही विशिष्टाधिकार वा विशिष्ट हानि चिकटविली नसल्यामुळे त्यांच्यात जसे वैषम्य केवळ नामभिन्नतेने गाजत नाही तशीच स्थिती, जन्ममूलक पोथीजात उच्चनीचता आणि विशिष्टाधिकार काढून टाकले असता, ह्या जातीजातीच्या गटांचीही होईल. तेव्हा जन्मजात जातिभेदाचा उच्छेद करावयाचा म्हणजे ह्या जातीजातीतील मानी व उच्चनीय भावनेचा नि तदनुषंगिक विशिष्टाधिकाराचा तेवढा उच्छेद करावयाचा. प्रत्येकाने ही भावना ठेवायची की, जर कोण्या जातीत आणि व्यक्तीत एखादा गुण प्रकट होईल तरच नि त्याच प्रमाणात ती योग्य ठरून तदनुषंगिक अधिकारास पात्र होईल. मोटारहाक्या तो की, जो स्वतः मोटार चालविण्यात कुशल आहे. त्याचा बाप, आजा, पणजा, मोठा प्रवीण मोटारहाक्या असला तरी तेवढ्यामुळे त्याच्यातही मोटार हाकण्याचे गुण आनुवंशिकपणे असलेच पाहिजेत असे गृहित धरून, त्याच्या मोटारीत जर कोणी शहाणा बसेल तर कपाळमोक्षाचीच पाळी बहुधा येईल. तुला मोटार हाकण्याचे प्रमाणपत्र मिळाले आहे का? हा मुख्य प्रश्न. जर त्यांच्यात तो गुण आनुवंशिकतः असेल तर तो प्रकट झाला पाहिजे, तो नुसता सूप्त आहे. म्हणून त्यास ते प्रमाणपत्र मिळता कामा नये. मोटारहाक्याचा अधिकार त्यास गाजवू देता कामा नये! तीच स्थिती राष्ट्रीय प्रगतीच्या मोटारीची. ह्या कामास प्रत्यक्षपणे प्रकट गुणाने जो प्रवीण ठरला तो धुरीण. मग तो जातीने ब्राह्मण असो, क्षत्रिय असो, भंगी असो. कपडा उत्तम शिवतो तो शिंपी. मग तो तथाकथित शिंपी जातीचा असो; वा वाणी वा कुणबी असो.

प्रस्तुतच्या जातिभेदांतील कोणता अत्यंत घातक घटक आपणांस उच्छेदिला पाहिजे, हे असे नक्की ठरविल्यानंतर आता आपल्या हिंदु राष्ट्राच्या संघटनास आड येणाऱ्या अशा ज्या दृष्टि रुढी जातिभेदांतील त्या घातक घटकांत अंतर्भूत होतात किंवा ज्या त्याचे परिणाम आहेत त्या कोणत्या नि त्यांचा नायनाट कसा करावयाचा याचे दिग्दर्शन करू.

जातिभेद हा एक चतुष्पाद प्राणी आहे. ज्या चार पायांवर तो मुख्यतः उभा आहे ते त्याचे चार पाय हाणले की, हे धूड खाली कोसळलेच म्हणून समजावे. जातिभेदात हिंदू राष्ट्राच्या प्रबळ संघटनास अत्यंत हानिकारक असणारा भाग म्हणजे मुख्यतः ह्या चार रुढी आहेत. पैकी--

व्यवसायबंदी

ही आजला जवळजवळ तुटलेलीच आहे. चार वंशांच्या वा जातीच्या चार सहस्र जाती ज्या झाल्या आणि त्यांच्या पुन्हा अनेक पोटजाती ज्या पडत चालल्या, त्या ह्या व्यवसायबंदीच्याच अवदसेपायी होत. उभ्याने विणणाऱ्यांची एक जात, बसून विणतात म्हणून त्यांची दुसरी जात! गवळी जात दूध दही-लोण्याचा धंदा करणारी म्हणून निराळी. पण पुन्हा तिच्यात पक्क्या दुधाचे लोणी काढतात म्हणून त्यांची दुसरी एक जात झाली! ही अनर्थपरंपरा यापुढे चालण्याची भीती फारशी उरलेली नाही. कोणताही धंदा कोणीही करण्यास जातीची आडकाठी आता येईनाशी झाली आहे. जात शिंपी-धंदा तांबटाचा, जात ब्राह्मण-धंदा लोखंडी कारखान्याचा. जात वाणी धंदा शिक्षकाचा, अशी वस्तुस्थिती जिकडे तिकडे झाली आहे. ज्यास ज्या धंद्याची पात्रता असेल त्यास तो धंदा करण्याचे स्वातंत्र्य मिळालेले आहे. आजचे वकील, मोटारहाके, डॉक्टर, आगगाडीवाले, तारवाले प्रभृति, नवे धंदे करण्यास जशी जात आडवी येत नाही, तसेच पूर्वी स्मृतीतून वा रुढीने जे धंदे करण्यास जात आडवी येई ते धंदेही करण्यास ती मुळीच आडवी येत नाही. महार शिपाई होतात, ब्राह्मण, क्षत्रिय-गवळी होतात, फार काय, दुकानांतून विलायती बूट-वहाणा-जोडेही प्रकटपणे विकतात आणि तरीही त्यांची जात जात नाही.

एकाच जातीत एक धंदा डांबून टाकण्याचे जे आपल्या जुन्या जातिभेदाचे धोरण असे, त्याच्या वतीने दोन लाभ बहुधा पुढे करण्यात येतात. एक हा की, त्या धंद्यास वा कलेस अनुरूप अशी प्रवृती नि प्राविण्य पुष्कळ अंशी पिढीमागून पिढीत अनुवंशाच्या (हेरिडिटी) बळे प्रत्येक पुढच्या व्यक्तीत प्रकर्ष पावते आणि दुसरे हे की, लहानपणापासून घरी वाडवडिलांचा भिक्षुकीचा वा चांभारकीचा जो कोणता व्यवसाय असेल त्याचे शिक्षण, त्याचे भांडवल, त्याची खुबी सहजगत्या होतकरू पिढीस लाभू शकते. पण ह्या दोन लाभांना आपल्या नव्या गुणाधिष्ठित पद्धतीतही मुकण्याचे कोणास कारण नाही. जुनी जातबंद व्यवसायपद्धती जरी सुटली तरी व्यवसायस्वतंत्रतेच्या आपल्या नव्या पद्धतीतही वाडवडिलांचा धंदा करूच नये असा काही प्रतिबंध नसल्याने हे दोन्ही लाभ ज्या कोणच्या प्रमाणात खरोखरीच होऊ शकतात, त्या प्रमाणात पदरी पडण्यास मुळीच प्रत्यवाय येणार नाही. उत्कृष्ट 'संगीतरत्न' गवयाचा मुलगा जर उपजत गवई असेल तर त्याने सुखेनैव गवयाचा धंदा करावा; त्या गुणात पारंगतता मिळाल्यास त्यासही 'संगीतरत्न' म्हणून पदवी मिळेलच. पण जर सात पिढ्या कुळात गायकी असूनही एखादा मुलगा मडक्यासारखा फुटक्या आवाजाचा निघाला नि गायनकलेपेक्षा गुरे वळण्याच्या कामाचा असला, तर तरीही त्यास 'संगीतरत्न' ही पिढीजात पदवी नि राजदरबारचे गायकाचे पिढीजात

स्थान द्यावयाची घोडचूक ह्या नव्या गुणाधिष्ठित व्यवसायपद्धतीत होत नाही. बापाचे गुण मुलात सूप्त तरी असतातच, ह्या म्हणण्याचा व्यवहारात काही उपयोग नाही. व्यवहारात प्रकट गुणाचे काम, वकिलाच्या मुलात वकिलाचे आनुवंशिक सूप्त गुण असोत वा नसोत; तेवढ्यावारी त्यास कोणी वकील म्हणून न्यायालयात मानणार नाही, त्याची स्वतःची वकिली परीक्षा उतरली पाहिजे. ते गुण प्रकट स्वरूपात दिसले पाहिजेत. ज्यात ते वकिलीचे गुण प्रकटतील, ती परीक्षा जो उतरेल, तो वकील, मग तो गुण अनुवंशीक असोत वा स्वोपार्जित असोत, त्याचा बाप नि आजा वकील असो वा वडारी असो, जातिबद्ध व्यवसायबंदी तोडल्याने तिच्यातील वरील दोन्ही लाभांस न मुकता कोणालाही आपल्या जातिबद्ध धंद्याहून उच्चतम धंदा करण्यास वाव मिळतो. गुणावरच व्यवसाय नि तज्जन्य मान मिळणार असल्यामुळे धंद्यांचा नि कलांचा, त्यांना योग्य तेच लोक त्यात पडल्याने नि चढाओढीत टिकतील तेच त्यातील धनमानांचे धनी होत गेल्याने, उत्कर्ष होत जातो. योग्य मनुष्य योग्य कामी लागला जाण्याचा या व्यवसायस्वतंत्रतेत अधिक संभव असल्याने, राष्ट्राची एकंदर क्षमता वाढत जाते, सैनिकांचाही गुण उरला नसता कोण्या दाभाड्यांच्या कुळात हिंदुपदपादशाहीचे सेनापतिपद पिढ्यान्पिढ्या कुजत पडत नाही. निरक्षर भट्टाचार्यांनाही पहिल्या गंधाच्या अग्रपूजेचे वतन मिळत नाही.

पण! काय होईल न कळे!

जातिनिष्ठ व्यवसायबंदीची प्रथा तुटून गुणनिष्ठ व्यवसायस्वातंत्र्याची प्रथा सरसहा चालू केली असता, समाजावर कोणते तरी भयंकर संकट कोसळेल की काय, जिकडे तिकडे बेबंदशाही माजेल की काय, पापच पाप फैलावून ईश्वरी कोप होईल की काय? काय होईल न कळे! अशी भीतीही आता कोणास बाळगावयास नको आहे. मनुस्मृतीत केलेली धंद्याची जातवार वाटणी आणि आजची प्रत्यक्ष व्यवहारात झालेली त्या धंदेवारीची गल्लत समोरासमोर ठेवली असता ती व्यवसायबंदी हेच ज्या जाति-पोटजातीभेदांचे मुख्य गमक होते ती शिंपी, सोनार, लोहार, गवळी, वाणी, भट, गोंधळी, कोष्टी प्रभृति जातीची जात वास्तविक बुडाली असता, त्याची कोणास कशी जाणीवही राहिली नाही हे ध्यानात येईल. या सर्व जातीचे मूळ धंदे वाटेल तो करीत असता आणि त्या जाती आपली शिंपीसोनारादी नावे आणि जातिसंघ तसेच चालू ठेवून स्वतः ते धंदे न करता वाटेल ते इतर धंदे करीत असता त्यांच्यातील सनातनी मंडळीदेखील अजून जातिभेद जिवंतच आहे आणि सुधारक हेच तो नव्याने तोडू पाहतात अशी मनःपूर्वक कागाळी करीत आहेत. इतकी व्यवसायबंदीची नि जातवारीची ताटातूट लोकांच्या पूर्णपणे अंगवळणी पडली आहे. मनूमध्ये त्याकाळी छापखान्याची

कलाच माहीत नसल्यामुळे त्या धंद्यात ब्राह्मणांनी पडावे म्हणून सांगितलेले नाही. पण मनु त्रिकालज्ञ, त्याची स्मृति त्रिकालाबाधित नि अपरिवर्तनीय, असे म्हणणारे सनातनी ब्राह्मण पत्रकारही, मनु भगवानांनी मुद्रणालये ब्राह्मणांनी चालवावी असे लिहिले नसताही तो धंदा उत्तम रीतीने चालवीत आहेत आणि पुन्हा आपण ब्राह्मणाचे ब्राह्मणच आहोत असे समजून 'जातिभेद हाच आजच्या हिंदु राष्ट्राचा पाया आहे! तो कधीही बुडविता कामा नये! मनुस्मृतीच्या निर्बंधानुरूप धर्म हा अपरिवर्तनीय राहिला पाहिजे! यास्तव आम्ही ही मनुस्मृतिच चातुर्वर्ण्य नावाच्या छापखान्यात छापीत आहो!' असे चापून घोषित आहेत! व्यवसायबंदी तुटल्यामुळे खरा जातिभेद अर्ध्या अधिक अंशाने मुळातच मरत आला आहे. त्याचा पायाच ढासळला आहे, त्याची कोणास जाणीवही उरू नये इतकी आज गुणनिष्ठ व्यवसायस्वतंत्रता ही रुढ होऊन बसली आहे! अर्थात् व्यवसायबंदी तुटल्याने काय होईल न कळे अशी भीती बाळगण्याचे आज कारणच नाही. यास्तव की, ती तुटल्याने समाजाचे जे काय व्हावयाचे ते आज हे असे झालेलेच आहे! इतकेच नव्हे, तर ते तुम्हा आम्हा सर्वांस पूर्णपणे परवडतही आहे. कारण त्या व्यवसायबंदीची बेडी तुम्हीही प्रतिपदी उजळ माथ्याने तोडून त्यामुळे जातिधर्माचे काही उल्लंघन होते, अशी शंकादेखील घेत नाही.

सारे जग, विशेषतः युरोप अमेरिका पाहा !

गुणनिष्ठ व्यवसायस्वातंत्र्याच्या प्रथेचे सुपरिणाम पाहावयाचे असतील तर एकदा आजच्या युरोप-अमेरिकेकडे पाहावे, म्हणजे जातिनिष्ठ व्यवसायबंदी तोडली तर काय होईल न कळे अशी विभीत शंका पार मावळून त्यायोगे राष्ट्रीय बळ, उद्यम, संपत्ती, कर्तबगारी, कला क्षमता प्रभृति सर्व अंगांनी राष्ट्राची झाली तर भरभराटच होते. असा ठाम विश्वास वाटू लागेल. केवळ हिंदुस्थानातच जातीनिष्ठ व्यवसायबंदी चालू; बाकी जपान, चीन, तुर्क, सारा युरोप, सारी अमेरिका, ह्यात त्या प्रथेचे नावही कोणी घेत नाही. हिंदुस्थानावाचून हे सारे जग गुणनिष्ठ व्यवसायस्वतंत्रतेचे अनुयायी असतानाही, त्या जातीपातीवाचून त्यांचे काही अडले नाही, इतकेच नव्हे तर गुणनिष्ठ, व्यवसायस्वतंत्रतेमुळे- निदान युरोप, अमेरिका तरी व्यवसायकुशलतेत आमच्याहून एका शंभर वर्षांत पाच हजार वर्षे पुढे निघून गेली आहेत! गुणनिष्ठ निर्वाचनाने संघटलेले त्याचे सैन्यबळ आमच्या नुसत्या 'क्षत्रिय' छापाच्या जातिनिष्ठ राजन्यांहून सहस्र पटीने झुंजार, त्यांचे गुणनिष्ठ निर्वाचनाने संघटिलेले बुद्धिबळ परवा बाष्पयुगात, तर काल विद्युत्युगात, तर आज रेडियमच्या युगातील अतिदर्शन, अतिश्रवणाच्या सिद्धि संपादून आमच्या स्वप्नातही सुचली नाहीत ती आश्चर्य, ते दूरध्वनी (टेलिफोन), ते दूरदर्शक (टेलिव्हिजन), ते ध्वनिक्षेप (ब्रॉडकास्ट), ते ध्वनिलेख (फोनोग्राफ्स), ती तार, ती बिनतारी, त्या बेडरी, त्या मशिनगन्स, त्या पाणबुड्या, ती

विमाने, ती वियाने - आज सत्य सृष्टीतली खेळणी करून सोडीत आहेत! शिल्प, वाणिज्य, कृषि, कलाकुसरी सर्व व्यवसाय इकडच्याहून तिकडे शतपटीने पकर्ष पावलेले आहेत. अर्थात् जातिबद्ध व्यवसायबंदी तोडल्याने ब्राह्मण, राजन्य, वाणिज्यादि गुणांत, शक्तीत नि व्यवसायात राष्ट्र अपकर्ष पावत नसून उलट गुणनिष्ट व्यवसाय स्वतंत्रतेनेच ते भरभराटू शकते, हे आता प्रयोगसिद्ध झालेले आहे.

भट नि भंगी!!

जन्मजात जातिभेदाच्या उच्छेदनार्थ अत्यंत अवश्य असलेल्या या व्यवसायबंदीच्या उच्चाटनाचे काम अशा रीतीने आज बहुतांशी झालेलेच असल्यामुळे आणि कोणी कोणताही व्यवसाय केल्यास त्याची जात त्यास आडवी येत नसल्यामुळे त्याच प्रकरणी जातिभेदाशी आपले फारसे भांडण उरले नाही, जर अजून कुठे व्यवसाय बंदी काही प्रमाणात आडवी येत असेल, तर ती अस्पृश्यांच्या प्रकरणी मात्र येते. पण त्याचा विचार स्पर्शबंदीच्या प्रकरणी असल्यामुळे, इथे त्याचा केवळ उल्लेख तेवढा करून ठेवणे पर्याप्त आहे. अस्पृश्यांतही आता ती चांभार-महार-दिकांच्या परंपरागत व्यवसायात तितकी बंदी राहिली नाही. चांभाराचे धंदे, दुसऱ्या जाती काही अंशी- जोडे, बूट विकण्याची दुकाने चालविण्याच्या नि चामड्याचे मोठे नवीन धर्तीचे सामुदायिक कारखाने चालविण्याच्या प्रकरणी तरी करतातच नि चांभार, महार गुणानुरुप शाळामास्तरही होऊ शकतात. व्यवसायबंदी कडकपणेच जर कुठे सापडली तर ती इकडे अस्पृश्यांत भंग्याच्या धंद्यात मात्र सापडते आणि तिकडे स्पृश्यांमध्ये भटांच्या! भंग्यांचे काम इतर जातीतील कुणी करू इच्छित नाही. भटाचे काम इतर जातीतील कोणास करू देत नाहीत. त्यामुळे या दोन धंद्यांचे मात्र त्या दोन जातीस अगदी 'एकस्व' (मोनॉपली) मिळाल्यासारखे झाले आहे! दुसरे कोणीही आपल्या जातीचे काम करीत नाही. ही निश्चिती असल्याने भंगी हा कलकत्त्यासारख्या प्रचंड कॉर्पोरेशनलादेखील वाकवू शकतो. मग साध्या घरवाल्यांची कथा काय? एक वेळ नगरसंस्थेच्या अध्यक्षाने संप केला तरी मोडता येईल, दहा अर्ज त्या जागेसाठी लगेच येतील. पण भंग्याने का संप केला की, त्याच्या मागण्या मान्य करण्यावाचून तो मोडण्याचे दुसरे साधन सापडणे कठीण जाते! कारण दुसरा कोणी त्याचे काम करणारच नाही! तीच गोष्ट भटाची. भट म्हटला की, तो ठराविक जातीचा, वृत्तीचा नसेल तर धर्मसंस्कार व्हावा तसा झाला नाही अशी रुखरुख भटापेक्षा यजमानालाच जास्त लागते! व्यवसायबंदी जर कुठे मोडायची अजून बाकी असेल, तर ती ह्या दोन प्रकरणी होय!

पैकी भंग्यांची खोड अशी मोडली पाहिजे

भंग्याचे काम कोणी करणार नाही ही जाणीव भंग्यांच्या जातीस त्या धंद्याचे 'एकस्व' (मोनॉपली) हाती राखून ठेवण्यास समर्थ करते. तसा कोणचाही निर्बंध (कायदा) नाही. यास्तव काही काल जातिभेद तोडू इच्छिणारांनी तत्वासाठी म्हणून भंगीकाम करून दाखविले पाहिजे. प्रथम सेनापती बापट, नंतर महात्मा गांधी, अप्पाराव पटवर्धन प्रभृति काही ठळक पुढाऱ्यांनी तो पायंडा पाडला आहेच. मागे एकदा कलकत्यास भंग्यांचा मोठा संप होऊन सारं नगर घाण साचून हतबुद्ध झाले असता शेकडो भद्र तरुणांनी (सभ्य वंशांतील तरुणांनी) आपापल्या आळीतून नि विभागांतून भंग्यांचे काम करण्यास आरंभिले आणि त्याचा परिणाम संप मोडण्याच्या कामी चांगला झाला. 'उच्च' मानलेल्या जातीनीच हा धंदा हाताळला - केवळ तत्वाकरिता का होईना की, भंग्यांच्या जवळपासच्या 'अस्पृश्य' जाती तो करण्यास पुढे येतात हाही अनुभव आहे. कारण प्राप्तीच्या दृष्टीने पूर्वास्पृश्यांच्या हाती असलेल्या धंद्यात आज तरी भंग्यांचा धंदाच भरभराटीचा आहे. मुलांनासुद्धा एका कुटुंबातील बायका-पुरुष, नोकर म्हणून नोंदवून घेऊन भंग्याचे एकेक कुटुंब महिना पन्नास साठ रुपये मिळवीत असते! तेव्हा काही सुशिक्षित तरुणही जर ह्या धंद्यात काही काळ जाणूनबुजून पडले, तर मामलेदार कचेरीतील कारकुनीपेक्षा नि शाळा-शिक्षकांतील प्राथमिक नोकरीपेक्षा दुप्पट पगार सहज मिळू शकेल.

एका बाजूने भंग्याचे काम प्रत्यक्ष करणारे प्रचारक पुढे यावे नि दुसऱ्या बाजूने तितके जास्त करवत नाही, अशा इतर सुधारकांनी भंगी काम करीत असलेल्यांना इतर कोणत्याही मनुष्याप्रमाणे समानतेने वागवावे. प्रत्यक्ष आचरणात स्वतः तसे वागणाऱ्या पाचपन्नास सुधारकांचा गट जरी निर्भयपणे काम करू लागला तरी या प्रकरणी समाजाची सहस्र वर्षांची, भंग्यांस अत्यंत नीच मानणारी धार्मिक भावनाही किती झटकन बदलू शकते त्याचे आश्चर्य वाटण्याइतके प्रत्यंतर, उदाहरण हवे तर, गेल्या चार वर्षांत रत्नागिरीस बघावयास मिळते. भंग्यांची मुले शाळेत सरमिसळ बसतात, भंगीकाम संपताच भंगीमंडळी अखिल हिंदू उपाहारगृहात प्रत्यही दुपारी, संध्याकाळी, ब्राह्मण, वाणी, मराठा प्रभृति अनेक नागरिकांसह सरमिसळ चहाचिवडा उपाहार खात, हसतखेळत बसलेली दिसतात. कीर्तनकार भंगी हजारो लोकांसमक्ष देवळाच्या सभामंडपात कीर्तन करतात, ब्राह्मणादिक महिला माळाफुले त्या भंगी कीर्तनकारास अर्पितात नि ब्राह्मणादि शेकडो नागरिक कीर्तनपरंपरेप्रमाणे त्याच्या पाया पडून प्रदक्षिणा घालतात. जी भंगीण दहा वाजता मळाचा डबा घेऊन घरून गेली, तीच अकरा वाजता स्नान करून सुवसने लेवून सहस्रभोजन समारंभी म्हणून

जेवावयास देवळात येते नि शेकडो प्रतिष्ठित त्रैवर्णिक स्त्रिया तिच्यासह सरमिसळ जेवतात. असे प्रसंग अनेकदा घडत आहेत, ज्या रत्नागिरीत सात वर्षांपूर्वी भंगी स्त्रियांस नुसते कुंकू लावावयास मोठ्या कष्टाने अवघ्या पाच त्रैवर्णिक मुली मिळाल्या, तिथे आता यात्रा उत्सवी देवळादेवळांतून सहस्र स्त्रियांच्या थव्यात भंगिणी सरमिसळ वावरतात, कुंकू लावतात, लावून घेतात, सभांतून निर्विशेष समतेने एकत्र बसतात! तीच रुढी होत आली आहे!

तेव्हा समाजाला अत्यंत हितकारक नि अपरिहार्य असे भंगीकाम हे नीचपणाचे द्योतक नाही. तो धंदा करणारा समाजात इतर धंदेवाल्यांप्रमाणेच स्वच्छ नि शुद्ध असल्यास समतेने संव्यवहार्य असतो असे स्वतःच्या वर्तनाने प्रत्येक सुधारकाने प्रत्यही दाखविले पाहिजे. म्हणजे त्या धंद्यातही इतर जाती पडतील नि व्यवसायबंदी जी दोन धंद्यातच अजून जातवार उरलेली आहे, ती भंग्यांपुरती तुटेल. राहता राहिला भट.

पण भटाची खोड मोडायची तर प्रथम यजमानांची खोड मोडली पाहिजे! कारण वास्तविक पाहता निदान आजतरी भट हा जर समाजाच्या डोक्यावर चढला आहे असे कोणास वाटत असेल तर त्याने हे लक्षात ठेवावे की, तो त्याच्या घरची धूर्तपणाची शिडी आणून काही तसा आमच्या डोक्यावर चढलेला नाही. तर आम्हीच आमच्या भाबडेपणाची शिडी त्याला देऊन आपल्या डोक्यावर चढवून घेत आहोत! भट हा खरोखर पाहता एक निरुपद्रवी प्राणी आहे. तो जोवर पोलिसाचे सहाय्य घेऊन आज आमच्या घरात बळाने घुसत नाही आणि तोवर आम्हीच त्याच्यामागे आमंत्रणावर आमंत्रणे धाडून त्याची पायधूळ आमच्या घरात झाडली जाईतो समाधान पावत नाही तोवर तो दोष भटाचा नसून आम्हां यजमानांचाच आहे. भटाच्या नावाने सांज सकाळ बोटे मोडणारे अनेक ‘समाजिस्ट’ नि ‘सुधारक’ लग्न-मुंज, श्राद्धपक्ष, गौरी-गणपतीचा दिवस उजाडला की, भटजीकडे जे हेलपाटे घालतात, तो येत नाही म्हणून त्यावर जे चडफडतात, दोन वाजेपर्यंत उपाशी राहतात पण भटाने पूजा सांगितल्यावाचून अन्नाचा घास जो त्यांस गिळवत नाही, त्या त्यांचा भाबडेपणातच भटशाहीचे बळ आहे, भटाच्या दर्भात नव्हे. जोवर यजमान हा भाबडेपणा सोडणार नाही, तोवर भटशाहीस लाख शाप दिलेत तरी भट हा असाच डोक्यावर चढलेला असणार. यजमानाची ही खोड सुटली नाही, तोवर भटाची खोडही मोडता यावयाची नाही. हे आजचे भट बदलाल तर ते उद्याचे डोकीवर चढतील!

कारण भट म्हणताच प्रथम ब्राह्मण भट जरी चटकन डोळ्यापुढे येतो तरी गुरव, गुरू, जंगम, फार काय महारांत देखील महार भट आहेतच! ही सारी अब्राह्मण असली तरी भटशाहीच आहे. भटाचा मुलगा तो भट, त्यास तो गुण असो नसो, त्याचे केवळ

वंशपरंपरा वतन ते, त्याच्यावाचून दुसऱ्या जातीस वा कुळास वा व्यक्तीस ते संस्कार करण्याचा हक्कच नाही. अशी स्थिती आज तरी जेथे जेथे असेल तेथे तेथे त्या भाबड्या समाजास परवडते, ती हवी आहे - म्हणूनच ती टिकून आहे.

यास्तव भटाची जातवार व्यवसायबंदी मोडण्याचा मुख्य उपाय म्हणजे संघटनाभिमानी सुधारकाने प्रथम आपले संस्कार ठराविक जातीच्या वा कुलाच्या भटावाचून होऊच शकत नाहीत, हा स्वतःचा भाबडेपणा सोडून प्रत्यक्ष आचरणात ती सुधारणा व्यवहारली पाहिजे. प्रथमतः अनेक संस्कारात भट बोलावूच नये. पूजा, पाठ, गौरी, गणपती, सोयर-सुतक, संक्रात, द्वादशी, दसरा, दिवाळी प्रभृति शेकडो प्रसंगी भटावाचून काही एक अडणार नाही. स्वतः पोथी वाचावी किंवा शुद्ध मराठीत ते शब्द नि भाव व्यक्तवून ज्याची त्याने पूजा करावी. पारणे फेडणे तर आजच्या उपयुक्त संस्थांस दक्षिणा द्यावी. श्राद्धपक्षास पितरांचे गुणसंकीर्तन करून त्यांच्या नावे आज हिंदू राष्ट्रास बलवत्तर करणाऱ्या कार्याकडे काही दान देत चलावे किंवा तो दिवस राष्ट्रसेवेस, पितृभूसेवेस म्हणजे तो पितृसेवेस अर्पून स्वतः कोणते तरी राष्ट्रकार्य करावे. पितृभूच्या - पितृराष्ट्राच्या प्रित्यर्थ झटण्याहून नि झुंजण्याहून पितृऋण फेडण्याचे अधिक श्रेयस्कर साधन ते कोणते असणार? लग्ने नैर्बंधिक नोंदीने (लीगल रजिस्टरने) करावी. भटास प्रथम हातापाया पडून बोलावता का नि मग त्याच्या नावे रडता का? भटास 'शहा' म्हणू नका की भटशाही संपली!

ते होत नसेल आणि उपाध्याय वर्ग हवाच असेल तर आमचे आर्यसमाजीय बांधव आज कित्येक वर्षे त्यांच धर्मोपाध्याय वर्ग ज्या पद्धतीने निर्मितात ती पद्धती अवलंबावी. श्रुतिस्मृतियक्षज्ञप्रक्रियेत ज्याची जी परीक्षा उतरेल त्या पदवीचाच नव्हे, तर याज्ञिकी चालविण्याचा अधिकार अधिकृत प्रमाणपत्र देऊन अर्पिला जावा. मग ती कोणत्याही जातीची वा कुलाची व्यक्ती असो! आज डॉक्टर जसा जातपातीनेच ठरत नसून ज्यास डॉक्टरीचे ज्ञानार्जित प्रमाणपत्र मिळेल तो डॉक्टर होतो; तसाच यापुढे वैदिक, याज्ञिक, उपाध्याय भट, भिक्षुक! श्रीमान श्रद्धानंदांनी स्थापिलेल्या गुरुकुलातून असलेले अस्पृश्य जातीचे ब्रह्मचारी विद्यार्थी आज वेदालंकार तर्कतीर्थ विद्यानिधी याज्ञिक, उपाध्याय होत आहेत. त्यांस ब्राह्मणतर्कतीर्थाचा, विद्यानिधींचा, याज्ञिकांचा, भटांचा मान मिळाला पाहिजे. उपाध्यायाचा व्यवसाय करता आला पाहिजे, तेव्हा भटच हवा असेल तर प्रत्येक सुधारकाने तो जातवार न निवडता गुणावर निवडावा. म्हणजे आज सुतारकी वा वैद्यकी जशी सर्व जातीना उघडी झाली आहे, तशी याज्ञिकी किंवा भटकीही जातिनिष्ट न ठेवता गुणनिष्ठ झाली पाहिजे.

खरोखर व्यवसाय बंदी ज्या दोनच व्यवसायात आज जातिबद्ध आहे, त्यांपैकी एक वेळ भंग्यांची व्यवसायबंदी तोडणे किंचित् कठीण जावो; पण बिचाऱ्या भटाची

व्यवसायबंदी तोडणे कठीण जाऊ नये. कारण भटास बोलावले नाही की संपले; आणि त्यास न बोलावले तर भंगी न आला तर अडते तितके देखील अडणार नाही. स्वतः भंगी होणे एक वेळ आजच्या समाजभावनेप्रमाणे अपमानार्ह होईल; पण स्वतःचा भट स्वतःच होणे हे सर्वस्वी सन्मानार्हच समजले जाईल. देवास मराठी समजतही असलेच पाहिजे. तेव्हा प्रत्येक सुधारकाने स्वतःचे सारे धर्मसंस्कार पूजापाठ, व्रतवैकल्ये स्वतः मराठीत करावी किंवा संस्कृतज्ञ बी. ए; एम्. ए. असलेल्या कोण्या ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, महार, चांभार प्रभृति विद्वान सदाचारी हिंदुसेवक मित्रांकडून करवावी किंवा आर्यसमाजीय पद्धतीप्रमाणे गुणनिष्ट नि जातिनिर्विशेष अशा निघालेल्या पुरोहित विद्यालयांतून योग्यतेचे प्रमाणपत्र मिळालेल्या नव्या उपाध्यांकडून करवावी.

व्यवसायबंदी तोडण्याच्या कार्यी, अशा रीतीने सुधारकांस, फारच थोडे करावयाचे आहे. तोंडपाटिलकी सोडून जो 'इतर करोत न करोत; मी माझ्यापुरता तरी ही सुधारणा प्रत्यही प्रत्यक्षपणे उचारून दाखविणार' असे वागेल तोच खरा सुधारक, आता जन्मजात जातिभेदाच्या उच्छेदनार्थ स्पर्शबंदी प्रभृति उरलेल्या प्रकरणी काय केले पाहिजे, ते या लेखाच्या उत्तरार्धात विवेचिले जाईल.

* * *

जन्मजात जातिभेद मोडायचा म्हणजे काय करावयाचे?

(उत्तरार्ध)

वर याविषयी जी मुख्य विधेये (पॉईंटस्) प्रतिपादिली त्यांचा या लेखातील भागाशी अगदी निकट संबंध असल्यामुळे आणि त्या मुख्य विधेयकांची पुनरुक्ति, त्यांचा ठसा वाचकांच्या मनावर पक्का बिबविण्याच्या कामी उपयुक्तही असल्यामुळे पहिल्या लेखांकातील ती विधेये एकंदर विषयाच्या अनुसंधानार्थ आरंभीच पुन्हा एकदा विवेचिणे अवश्य आहे.

आजचा जातिभेद हा 'जन्मजात' म्हणून म्हणवीत असला तरी तो निव्वळ 'पोथीजात' आहे! जन्मतःच प्रकटणाऱ्या कोणत्याही रूपगुणधर्माच्या भिन्नतेने आजच्या जाती निरनिराळ्या ठरू शकत नाहीत. तर अमक्या छापाच्या गटात अमुक जन्मला म्हणून तो श्रेष्ठ किंवा स्पृश्य आणि अमुक कनिष्ठ वा अस्पृश्य 'मानला' जावा असे पोथीत सांगितले आहे, यासाठी तो तसा नुसता मानला जात आहे. आजचा जातिभेद हा जन्मजात नसून निव्वळ पोथीजात आहे!

आजच्या जातिभेदाची ही जन्मजात म्हणून नुसती मानल्या गेलेल्या उच्चनीचतेची विषारी नांगी मोडून टाकली गेली की, मग त्या त्या जाति वा उपजाती नुसत्या नावाने आणखी काही काळ जरी अशाच राहिल्या तरी मोठीशी हानि होणार नाही. कुळाचे आडनाव जसे भिन्नभिन्न असते, परंतु त्या कुळाला प्रत्यक्ष गुणाने उपार्जिल्यावाचून कोणताही अधिकार भोगता येत नसल्यामुळे त्या भिन्न नावाच्या गटांमुळे, जसा कोणताही परस्पर मत्सर वा राष्ट्रीय विघटना आज होऊ शकत नाही. तशीच ब्राह्मण, क्षत्रिय, साळी, माळी, महार, चांभार प्रभृति विभिन्न नावे त्या त्या जातीच्या गटांची यापुढेही जरी चालली आणि जरी त्यांच्या विशिष्ट परिषदा, संघ, सण नि संस्कार जातवारीने यापुढेही चालत राहिले, तरीही- त्यांना प्रत्यक्ष व्यवहारात कोणतेही हक्क प्रकट गुणांवाचून उपभोगिता आले नाहीत तर, आणि जर यच्चयावत् अधिकार नि व्यवसाय सर्व जातीत समानतेने उघडलेले असले तर अशा घरगुती गटांनी राष्ट्रीय संघटनेची हानि होण्याचा संभव म्हणण्यासारखा उरणार नाही. उलट अपरिहार्य म्हणून उरणाऱ्या ह्या अशी नांगी तोडलेल्या जातवार गटांचा उपयोगही राष्ट्रीय संघटनेला तसाच करून घेता येईल की, जसा तालुका, जिल्हा, इलाखा प्रभृति भौमिक गटांचा उपयोग राज्याच्या संघटनेला करून घेता येतो.

ज्ञातिपरिषदाही राष्ट्रीय दृष्ट्या विघटक न होता संघटकही होऊ शकतील, जर-

त्या त्या परिषदा नि ज्ञातीय संस्था खाली दिलेली मुख्य सूत्रे आपल्या मूळ उद्देशपत्रिकेत दोन ध्रुवाप्रमाणे अढळपणे अंकितील! प्रत्येक ज्ञातिपरिषदेची पहिली प्रतिज्ञा, पहिले सूत्र, हे असले पाहिजे की, आम्ही कोणत्याही इतर ज्ञातीस केवळ जन्मामुळेच, जन्मतःच हीनतर मानीत नाही वा उच्चतर मानीत नाही, आणि दुसरी प्रतिज्ञा ही की, 'आमच्या जातीतील व्यक्तीस जे गुण प्रकटपणे नि प्रत्यक्षपणे आढळून येतील त्यावरून आमची पात्रापात्रता ठरविली जावी. आम्हांस अधिष्ठान मिळावे, इतरांप्रमाणेच त्या आमच्या गुणाचे चीज व्हावे इतरांप्रमाणे त्या गुणांच्या संपादनास नि संवर्धनास आम्हांसही मोकळीक असावी; पण प्रत्यक्ष गुणांच्या कसोटीतून निराळ्या असे कोणत्याही पक्षपाती पोथीजात ज्ञातिनिष्ठेच्या वशिल्याने इतर कोणतेही न्याय्य अधिकार लुबाडण्याची आमची मनीषा नाही. प्रत्येक जातिसंघाने ह्या दोन स्पष्ट प्रतिज्ञांच्या पायांवर आपली ज्ञातिसंघटना केली असता ती इतर ज्ञातीच्या हानीस कारण होणार नाही. इतकेच नव्हे, तर त्या दोन सूत्रांच्या कक्षेत येणाऱ्या त्या त्या जातीची शिक्षण-आरोग्य-शक्ती-संपन्नता-सहकार्याची वाढ ही आपल्या अखिल हिंदू राष्ट्राच्या संघटनेस साहाय्यकही होण्याचा पुष्कळच संभव आहे. जन्मजात कुलांचे गट जसे असतात, तसेच हे जन्मजात जातीचे गटही आपल्या हिंदू राष्ट्राच्या विघटनेसच आजच्यासारखे कारणीभूत न होता संघटनेसही सहाय्यक होतील. आमच्या राष्ट्रीय महासेनेच्या त्या निरनिराळ्या उपसेना आपल्या परंपरांच्या छावण्यांतून गटागटांनी संघटित नि सज्ज होत राहिल्या तर ते फारसे अनिष्ट नाही. राष्ट्रीय ध्वजाखाली राष्ट्रीय ध्येयासाठी राष्ट्राचे रणशृंग फुंकले जाताच, त्या त्या उपसेना झटकन एकत्र करून त्या महासैन्याच्या सुसंगत हालचाली करण्यास ही त्यांची गटागटांनी केलेली पूर्वसज्जता उपयोगी पडल्यावाचून राहणार नाही. जोवर ह्या जाति मोडल्या नाहीत तोवर त्यांच्या विभिन्न परंपरेच्या आवडीनिवडीचा संघर्ष नि विरोध कमीत कमी हानिकारक करवून घेण्याचा आजच्या परिस्थितीत जो एकच मार्ग आहे तो वरील दोन सूत्रे हाच होय.

या दृष्टीने पाहता रत्नागिरीच्या चित्पावन संघाचे उदाहरण काहीसे उल्लेखनीय आहे. या संघाने आपल्या उद्देशपत्रिकेत ही वरील दोन सूत्रे गोविली असून नुकत्याच झालेल्या त्यांच्या वार्षिक साधारणसभेतही त्यांचा सबळ पुरस्कार केला आहे. 'हा ज्ञातिसंघ आपल्या हिंदू राष्ट्राच्या कोणत्याही ज्ञातीस केवळ जन्मतःच उच्च वा नीच मानीत नाही. प्रत्यक्ष प्रकट होणाऱ्या गुणावगुणांवरूनच ज्याची त्याची पात्रता ठरविली जावी. आणि कोणत्याही ज्ञातीस वा व्यक्तीस अंगी ते ते प्रकट गुण नसता केवळ जन्माच्या वशिल्यानेच कोणतेही विशिष्टाधिकार वा विशिष्ट हानि भोगता येऊ नयेत

वा भोगावी लागू नये असेच या संघाचे ब्रीद आहे, अशी ग्वाही त्या संघाच्या बहुतेक वक्त्यांनी त्या सभेत जी दिली ती स्तुत्य आहे. जर तो संघ त्याचे हे लिखित ब्रीद तितक्या प्रामाणिकपणे व्यवहारातही उतरवील आणि वैश्य, सारस्वत, मराठा, भंडारी प्रभृति ज्ञातिसंघही जर तेच ब्रीदवाक्य शिरोधार्थ करतील, तर या ज्ञातिपरिषदा नि ज्ञातिसंघ अखिल हिंदुराष्ट्राच्या राष्ट्रीय विघटनेस कारणीभूत होण्याचे भय फारसे उरणार नाही, तर उलट हिंदू संघटनेच्या महत्कार्यास ते झाल्यास उपकारकही होऊ शकतील.

जन्मजात जातिभेदाचे चार पाय

तेव्हा आज हिंदू राष्ट्रास अत्यंत अपायकारक झालेल्या जन्मजात जातिभेदाचा उच्छेद करण्यासाठी आपणास केवळ मानीव असलेल्या ह्या पोथीजात उच्चनीचतेला उचलून धरणाऱ्या आणि व्यक्तीच्या प्रत्यक्ष नि प्रकट गुणांचा विचार न करता, तिला कोणतेतरी विशिष्टाधिकार वा विशिष्ट हानी चिकटविणाऱ्या ज्या ज्या रुढी प्रचलित आहेत त्यांचे त्यांचे उच्चाटन आपणांस केले पाहिजे. अशा रुढीत अत्यंत प्रबळ, व्यापक नि हिंदू राष्ट्राच्या संघटनेस, मूलतःच घातक होणाऱ्या रुढी चार आहेत, त्या म्हणजे, व्यावसायबंदी, स्पर्शबंदी, रोटीबंदी आणि बेटी बंदी!

(१) व्यवसायबंदी - तोडण्यासाठी आज काय केले पाहिजे याची सविस्तर चर्चा मागील लेखांकात केली आहे. जन्मजात जातिभेदाचा अत्यंत प्रबळ आधार ही व्यवसायबंदीची रुढीच होती. पण हिंदू राष्ट्राच्या सुदैवाने ती आज आधीच जवळजवळ उच्छिन्नलेली आहे. वाटेल त्या जातीच्या मनुष्यास आज वाटेल तो व्यवसाय करता येतो. त्यात त्याच्या गुणानुरुप त्यास प्रतिष्ठाही मिळते. निर्बंधाची (कायद्याची) त्याला कोणतीही अटक नाही, इतकेच नव्हे, तर अगदी थोडे अपवाद वगळल्यास त्याला त्याच्या जातीचीही आडकाठी उरली नाही. ब्राह्मण, हा शिंपी, सोनार, डॉक्टर, वाणी इत्यादी वाटेल तो धंदा निर्बंधान्वये (कायदेशीर रीतीने) तर करू शकतोच, पण त्याच्या जातिनियमानुरुपही आज व्यवसायस्वातंत्र्यास आडकाठी उरली नसल्याने तो ते धंदे करुनही पुन्हा ब्राह्मणच्या ब्राह्मण राहू शकतो. तीच स्थिती इतर वर्णांची. पूर्वास्पृश्याविषयीही निर्बंधाची अटक उरलेली नाही. आज कोणताही अस्पृश्य कोणताही स्वतंत्र धंदा करू लागला -वाणी, सुतार, डॉक्टर, बॅरिस्टर, शिक्षक झाला- तरी जातीच्या निमित्ताने निर्बंध (कायदा) त्यास अडवीत नाही. समाजाचा अप्रत्यक्ष उपद्रव मात्र त्यास अजून सोसावा लागतो. पण त्याला त्याने तोंड दिले पाहिजे आणि वेळी नैर्बंधिक साहाय्य घेऊन त्या उपद्रवाची खोड मोडली पाहिजे. व्यवसायबंदी आज जर

खरोखर कुठे तुटली नसली तरी ती भट नि भंगी ह्या दोन, धंद्यातच काय ती होय. त्यातही निर्बंध आड येत नाही, पण रुढी येते! या दोन, अपवादांस उच्छेदिणे एवढेच काय ते सुधारकाचे कार्य व्यवसायबंदी तोडण्याचे प्रकरणी उरलेले आहे. ते त्यांनी केलेच पाहिजे आणि त्यांनीच केले पाहिजे. पैकी भंग्यांच्या धंद्याचे एकत्व (मोनॉपली) तोडण्याचे दोन उपाय : एक हा की, भंग्यास प्रत्येक प्रसंगी सन्मानाने वागवावे. त्यास हेतुतः प्रकटपणे बरोबर हातात हात घालून हिंडावे. आपल्या घरी सर्वसाधारणपणे स्पृश्य येतात तेथवर भंग्यासही बेखटक येऊ द्यावे. समाजाच्या लक्षात ठळकपणे येईल अशा थोड्या दिखाऊपणाने त्यास प्रत्येक स्थळी सन्मानावे, म्हणजे भंग्याचा धंदा हलकट, ही भावना नाश पावून इतर जाति वेळ प्रसंगी त्या धंद्यात पडण्यास कचरणार नाहीत. आणि दुसरा उपाय हा की, सुधारकांनी प्रसंगविशेषी जाणूनबुजून सार्वजनिकपणे भंग्याचे काम करावे. वेळी काही दिवस तीच नोकरी करावी. भंग्यांच्या संपांत तर सुशिक्षित सुधारकांनी हेतुतः भंग्याचे सारे काम स्वतः करून नगरग्रामे स्वच्छ ठेवावी. स्वतःचा भंगी नाही कोण? त्रिकाळ स्नान करणारा स्नातकही आपले भंग्यांचे काम आपणच करतो. मोठा चक्रवर्ती राजा झाला, तरी तो बाकीची यच्चयावत कामे चाकरांकडून करवू शकेल; पण स्वतःच्या भंग्याचे काम मात्र त्याचे त्यालाच करावे लागणार! ते काम काही तो राजाही दुसऱ्या कोणाकडे काही केल्या सोपवणार नाही! ही शिकवण सुधारकांनी तोंडी तर दिलीच पाहिजे, पण ती स्वतः प्रकटपणे सार्वजनिक भंगीकाम प्रसंगविशेष वरचेवर मोडण्याचे दाखवून आचरली पाहिजे.

भटाची व्यवसायबंदी मोडण्याचे उपाय असेः- एक हा की, ब्राह्मण सुधारकाने शक्य तो भट बोलावूच नये. आपल्या घरची व्रते, सत्यनारायण, पूजापाट सारी स्वतः करावी. वेळी लग्नेदेखील नैर्बंधिक नोंदीने पार पाडावी, म्हणजे ब्राह्मण सुधारकांना सहभोजनादि सुधारणांत प्रकटपणे भाग घेतांना जी ठराविक अडचण पडते की, 'नाही तर भट येणार नाही!' ती मुळातच नाहीशी होईल. दुसरा उपाय हा की, ब्राह्मणेतर सुधारकांनी भटास चक्क अट घालावी की, 'तुम्ही आमच्या घरी वेदोक्त संस्कार चालवाल तरच यावे. गौरीगणपतीप्रभृति प्रत्येक प्रसंगी भटाकडून वेदोक्त पूजा करून घेतल्या की, वेदोक्तबंदी तुटलीच. आपली वृत्ती बुडविण्यापेक्षा मोठमोठ्या शेठजींच्या वा सरदार, श्रीमंत अब्राह्मणांच्या घरी वेदोक्त चालविण्यास मान्य होणारे भट मिळतात ही प्रयोगसिद्ध गोष्ट आहे. उदाहरणार्थ, प्रत्यक्ष रत्नागिरीस ती घडत आहे. पण ब्राह्मणेतर सुधारकही भटास ही अट घालण्यास वचकतात! तिथे भटापेक्षा अशा वाचाळ सुधारकांचाच दोष अधिक असे म्हणणे भाग आहे. शक्य असेल तिथे भटांची व्यवसायबंदी तोडण्यासाठीच काही अब्राह्मण विद्वान सुधारकांनी हेतुतः भटकी शिकावी, गुरव, जंगम, जोशीप्रभृति अब्राह्मण भटांचीही भटशाही अशाच उपायांनी

मोडली पाहिजे. भटांची भटशाही ही सर्वस्वी यजमानाच्या भाबडेपणातच आहे. त्यात भटाचा अपराध अगदी अल्प, हे सुधारकांनी केव्हाही विसरता कामा नये. त्यास उत्कृष्ट उपाय म्हणजे भट बोलावू नये हाच! साऱ्या भाबड्यांनी निरर्थक व्रतवैकल्यांच्या गौडबंगालास चाट देऊन लग्नादि सामाजिक विधि नैर्बंधिक कराराच्या स्वरुपात नैर्बंधिक नोंदीने पार पाडावे; सारी पूजाप्रार्थना स्वतःच्या भाषेत भक्तिभावाने स्वतःच करावी.

२) स्पर्शबंदी -- जन्मजात जातिभेदाचा दुसरा उपाय जो स्पर्शबंदी तो पहिल्या व्यवसायबंदीच्या पायासारखा आज जरी आधीच लुळा होऊन पडलेला नाही, तरी त्यावर चहू बाजूंनी आज टोल्यावर टोले लगावले जात असल्यामुळे तोही बराच अधू होत आला आहे. तरीही सुधारकांना अजून दहाबारा वर्षे तरी ही स्पर्शबंदी उखडून टाकण्यासाठी पराकाष्ठेचे प्रयत्न करावयास हवेत. स्पर्शबंदी ही व्यवसायबंदीप्रमाणे यच्चयावत हिंदू समाजाला भोवत नाही. 'स्पृश्य' समजल्या जाणाऱ्या वीस कोटी हिंदूंची ह्या ब्यादीपासून मुळातच सुटका झालेली असते. उरलेल्या तीनचार कोटी हिंदूंना मात्र जन्मतःच त्यांची स्वतःची उपजत प्रकृती घडधाकट असताही ह्या महारोगाचे विष समाजाकडून बळाने टोचण्यात येते आणि त्यांचे जीवन प्रत्यक्ष महारोग झालेल्या दुर्भाग्याहूनही दुर्भागी, दुर्धर, धिक्कृत नि अमंगळ करण्यात येते.

पण हा छळ 'स्पृश्य'च तेवढा अस्पृश्यांचा करतो असे नाही. तर 'अस्पृश्य' ही दुसऱ्या 'अस्पृश्या'चा असाच असह्य छळ करावयास सोडीत नाही. गावच्या विहिरीवर कावळे, कुत्री, बागडत असता, नि पाणी पित असता भर दुपारी तहानेने व्याकूळ झालेल्या महाराला त्या पाण्यास शिवता येत नाही. हे पाहून तो महार जेव्हा त्याला तेथून शिवीगाळ करून हुसकून देणाऱ्या ब्राह्मण मराठ्यांना 'राक्षस आहेत हे क्रूर' म्हणून शिवी देतो, तेव्हा तो ती शिवी देत नसून सत्य तेच सांगत असतो! पण महारवाड्यातल्या विहिरीवर भंगी जर तसाच तान्हेला, तशाच भर दुपारी, तसेच पाण्याला शिवू लागला तर तेच महार त्याच ब्राह्मणमराठ्यांसारखे, त्यासही शिवीगाळ करून हुसकवून देण्यास सोडीत नाहीत! ब्राह्मणांस 'पाजी' म्हणणारा महार स्वतःच भंग्याचा ब्राह्मण बनतो! भंग्याला तसेच छळण्याच्या 'पाजी'पणात रतिभरही कमी करीत नाही? नाशिकच्या राममंदिर सत्याग्रहाच्या वेळी महार मंडळी देवदर्शनाचा, आपला हिंदुत्वाचा न्याय्य हक्क बजाविण्यास गेली असता, देवातही अस्पृश्यतेची संस्था घुसवून, 'स्पृश्य' देव नि 'अस्पृश्य' देव असा भेद निर्मून, अस्पृश्यांच्या दर्शनाने देव विटाळू नये म्हणून जेव्हा काही भटजीशेटजींनी त्या महारांची टाळकी लाठ्यांनी सडकली तेव्हा सात्त्विक संतापाने जे महार चवताळले, त्यांनी हेही विसरता कामा नये

की, जर महार जातीच्या कोण्या मरीआईच्या मंदिरात देवदर्शनाच्या त्याच हिंदुत्वाच्या हक्कासाठी भंगी लोक जाऊ लागते तर, महारांनीही तितक्याच लांब पल्ल्याच्या लाठ्यांनी त्यांची टाळकीही तशीच सडकण्यास कमी केले नसते! अर्थात् स्पर्शबंदी तोडण्यासाठी केवळ 'स्पृश्य' सुधारकांनीच नव्हे, तर 'अस्पृश्य' सुधारकांनीही परस्परांशी सहकार्य करून प्रयत्नांची पराकाष्ठा केली पाहिजे. स्पर्शबंदी तोडण्याचे दायित्व 'स्पृश्या' इतकेच 'अस्पृश्यां'वरही आहे.

अशा लहानशा लेखात फुटकळ उपाय अशेषतः सुचविणे अशक्य. सर्व साधारण रूपरेखा आखणे नि दिग्दर्शनापुरते काही ठळक उपाय सुचविणेच काय ते शक्य यास्तव स्पर्शबंदी तोडण्याच्या कार्यक्रमाविषयी इतकेच सांगणे इथे पर्याप्त आहे की, अस्पृश्यता घालविणे म्हणजे दुसरेतिसरे काही नसून 'शिवणे' हेच होय. अस्पृश्योद्धार-- त्यांना शिक्षण, नोकऱ्या, घरे प्रभृति साहाय्य देणे हा देखील जातिभेदोच्छेदाचा विषय नव्हे. जातिभेदोच्छेदनाशी प्रत्यक्ष सबंध जन्मजात अस्पृश्यता तोडण्याशीच काय तो आहे. न शिवणे म्हणजे अस्पृश्यता अर्थात शिवणे म्हणजे अस्पृश्यता नाहीशी करणे. रोटीबंदी, बेटीबंदी, वेदोक्तबंदी प्रभृति इतर सुधारणा पुढच्या पायऱ्या त्या स्पृश्यांसही लागू असतात. अस्पृश्यांचा गट 'स्पृश्य' केला की, स्पर्शबंदी तुटली, अर्थात इतर नाना अल्पसंबद्ध वा असंबद्ध प्रश्नांची ह्या प्रश्नांशी गुंतागुंत केल्याने, स्पर्शबंदीची जी बेडी तोडणे एका बाजूने इतके दुर्घट कार्य वाटते तेच दुसऱ्या बाजूने इतके सोपे होऊन बसते. केवळ शिवायचे! की, जन्मजात जातिभेदाचा एक पाश खाड्दिशी उखडला जाउन ज्याच्या त्याच्या पुरते तरी चार कोटि हिंदुबांधवांस माणुसकीत आणून सोडण्याचे महत्कृत्य त्याचे त्याने पुरते केले म्हणून समजण्यास हरकत नाही. तरी रे हिंदुसंघटका, उठ आणि दुसरे कोणी काय हवे ते करो, तू तुझ्यापुरते या घटकेपासून हे व्रत धर की, जे बोट कुत्र्यामांजरास मी लावतो ते बोट मी माझ्या 'अस्पृश्य' धर्मबंधूस, माणसास, प्रत्यही लावल्यावाचून अन्नग्रहण करणार नाही. म्हण शिवेन!' आणि कोणत्या तरी अस्पृश्य धर्मबंधूस प्रत्यही, प्रकटपणे शिवून सगळ्यांना दाखीव! की तुझ्यापुरते तू अस्पृश्यतेच्या पापापासून हिंदू जातीस मुक्त केल्याचे पुण्य जोडलेस! सर्वसाधारण स्पृश्याला घरात आपण जितके येऊ देतो तितके अस्पृश्यांस येऊन द्यावे, ज्यांची भाड्याने देण्याची घरे असतील त्यांनी स्पृश्यांप्रमाणेच ती 'अस्पृश्यांनाही भाड्याने द्यावीत; ज्याच्या स्वतःच्या विहिरी असतील त्यांनी त्या स्पृश्याइतक्याच अस्पृश्यांना उघडाव्या. जाणूनबुजून प्रदर्शनास्तवच महार, भंगीप्रभृति धर्मबंधूस हातात हात घालून साधेल तितक्या वेळा मार्गाने बाजारांत, यात्रेत प्रकटपणे हिंडावे. थोडक्यात म्हणजे, जो कोणी अस्पृश्य भेटेल त्याला स्पृश्य समजूनच ते ते व्यवहार त्याच्याशी दिवसांतून एकदा तरी प्रगटपणे सगळ्यांदेखत केल्यावाचून

संध्याकाळ उलटू नये. 'अस्पृश्य' सुधारकाने त्याच्या 'खालच्या' अस्पृश्यास, तसेच व्रत धरून एकदा तरी दिवसातून स्पृश्यत्वाचा अधिकार देऊन शिवावे. चांभाराने धेडास, महाराने भंग्यास! संघटक सुधारकांपैकी जर प्रत्येकजणाने बोलघेवडेपणा सोडून असा करघेवडेपणा प्रत्यही आचरला, आपल्या पुरते तरी 'अस्पृश्यांस' पूर्वास्पृश्य करून सोडले, तरी देखील दहा वर्षाच्या आत अस्पृश्यतेचा मागमूसदेखील साऱ्या समाजांत आढळून येणार नाही. इतकी संघटक सुधारकांनी संख्या आजही पुष्कळ झालेली आहे.

अस्पृश्य सुधारकांनी आणखी एक व्रत व्यक्तिशः स्वीकारले पाहिजे. आज निर्बंधाने अनेक शाळा, कचेऱ्या, धर्मशाळा, विहिरी, वाहने, प्रभृति सार्वजनिक स्थानी अस्पृश्यतेचे उच्चाटन केले आहे, त्या साऱ्या नैर्बंधिक (कायदेशीर) सवलतीचा प्रत्यक्ष उपयोग प्रत्येक अस्पृश्य सुधारकाने हटातटाने करून त्या आत्मसात केल्या पाहिजेत. ही गोष्ट सध्या त्यातल्यात्यात सहज आहे. कारण त्यात निर्बंधाचे साहाय्य सुधारकांच्या बाजूस आहे. या कामी श्री. राजभोज बोर्डाच्या विहिरीवर अस्पृश्यांकडून प्रत्यक्षपणे पाणी भरविण्याची जी खटपट करतात आणि नागपूर प्रभृति प्रांती निर्बंधानुरूप उघडलेल्या तलाव प्रभृति स्थानांचा प्रत्यक्ष उपयोग करून घेण्याचा पायंडा जो तिकडील अस्पृश्य पुढारी चढाई करून वेळी सत्याग्रहानेही पाडीत आहेत तो प्रत्येक 'अस्पृश्या'ने जिकडे तिकडे अनुकारिला पाहिजे.

परंतु आज जे हे नैर्बंधिक अधिकार अस्पृश्यांस मिळालेले आहेत, त्या सर्वांत अत्यंत परिणामकारक अधिकार म्हणजे शाळांतून मुले सरमिसळ बसविण्याचा होय. हा अधिकार प्रत्येक अस्पृश्यांने तलाव विहिरीप्रभृतिच्याही आधी बजावावा. मुले प्रत्यही शाळेत स्पृश्यास्पृश्य भावना विसरावयास शिकली की, पुढच्या पिढीला धोबीप्रभृतिप्रमाणेच महारभंगीही पूर्णपणे नि सहजगत्या स्पृश्य वाटणारच वाटणार- केवळ सवयीच्या बळे! ते अस्पृश्य केव्हा तरी होते ह्याची आठवणही बुजेल लहानपणापासून सरमिसळ खेळीमेळीने वागत आल्याने! स्पृश्य मुलांशी - खोत, वकील, शेटजींच्या मुलांशी बरोबरीने प्रत्यही मांडीस मांडी भिडवून बसत आल्याने अस्पृश्य मुलांची राहणी सुधारते आणि अनेक प्रसंगी बुद्धीच्या चढाओढीत अस्पृश्य मुलांचा क्रमांक ब्राह्मणादिकांहूनही वर लागला असल्यामुळे एका बाजूस अस्पृश्यांचा आत्मविश्वास वाढतो, दुसऱ्या बाजूस स्पृश्यांचा अहंकार घटतो. आज शाळेत अस्पृश्य मुले सरमिसळ बसू लागली की, उद्या आपण होऊन त्या अस्पृश्यांचे 'पूर्वास्पृश्य' झालेच म्हणून समजावे! पुन्हा शाळांतून सरमिसळ बसण्याचे कामी सरकारी निर्बंध (कायदा) अस्पृश्यांचे बाजूसच असल्याने, मंदिरप्रवेशापेक्षाही अधिक परिणामकारक असताही हा उपाय अधिक सहजसाध्य ठरतो.

यास्तवच मंदिरप्रवेशाचा प्रश्न सध्या दुय्यम समजावा - शाळाप्रवेशाहून तरी! कारण मंदिराविषयी वहिवाट, वैयक्तिक मत्ता इत्यादी प्रत्येक प्रकरणी निर्बंध (कायदा) अस्पृश्यांच्या उलट जाणार हे ठरलेले. मंदिरप्रवेशाच्या प्रश्नावर चढाई करून त्यास सुरूंग लावण्याचा, कमीत कमी विरोधाचा नि जास्तीत जास्त परिणामाचा मार्ग म्हणजे रत्नागिरीच्या पतितपावन मंदिरासारखे एकेक अखिल हिंदू देवालय, जातिनिर्विशेष समानतेच्या पक्क्या पायावर प्रतिनगरी स्थापणे - तेच यशस्वी करून दाखविणे हाच होय. जुनी मंदिरे धडाधड उघडलीच पाहिजेत; उघडणारच पण ती त्यांच्यावर समोरून चढाई करून नव्हे, तर अखिल हिंदू देवालयांचा वा धर्मालयांचा सुरूंग त्याने मर्मस्थानीच भरून त्याच्या धडाक्यासरशी समाजाच्या भावनेतच क्रांति घडविल्याने होय. ह्या वर्षी पुढे मागे रत्नागिरीच्या जात्युच्छेदक आंदोलनाच्या प्रयोगाची प्रत्यक्ष फलश्रुति आम्ही एका लेखात स्वतंत्रपणे सांगू इच्छितो. त्यांत श्रीपतितपावनासारख्या ह्या अखिल हिंदुसंस्थेचे परिणाम ह्या प्रकरणी किती दूरवर होतात, ते स्पष्टविले जाईलच.

३) रोटीबंदी - जन्मजात जातिभेदांचे उच्चाटण जर आजच्या परिस्थितीत कोणत्या एखाद्या रुढींच्या उच्चाटणातच बव्हंशी सामावलेले असेल तर ते ह्या उच्चाटणातच होय. कारण व्यवसायबंदी तुटलेलीच आहे; स्पर्शबंदी ही सर्व हिंदुसमाजास लागू नसून अस्पृश्यांपुरतीच आहे. ती तुटतही आली आहे आणि रोटीबंदी तुटून महाराबरोबर ब्राह्मण जर जेवू लागला, तर तो स्पर्श करील की नाही हा प्रश्नच उरत नाही. उंटच गिळणारा सुपारीचे खांड गिळण्यास का कचरणार आहे? आणि बेटीबंदी ही रोटीबंदी तोडण्याइतकी का अवश्य नि कठिण नाही ते आम्ही पुढे सांगतच आहो. अशा रीतीने आजच्या जातिभेदाच्या या चार पायांपैकी जो पाय मुख्यत्वेकरून हाणताच हे धूड खाली कोसळणार आहे तो पाय रोटीबंदी हाच होय! आजच्या ह्या हजारो जाती एकमेकांपासून पृथक करणारे मुख्य नि सर्वगामी जिवंत लक्षण रोटीबंदी नि बेटीबंदी हेच होय. पैकी रोटीबंदी फार थोड्या प्रमाणात जात्युच्छेदनाच्या सार्वजनिक नि त्वर्य (अर्जंट) कार्यक्रमास आडवी येते. ती कशी ते पुढे पाहू. उरलेली रोटीबंदी तेवढी तत्काळ तोडलीच पाहिजे आणि ती तोडली की, जन्म जात जातिभेदात जो काही थोडा बहुत खरा जीव आज उरलेला आहे त्याच्या मर्मी मारक टोला बसलाच म्हणून समजावे.

रोटीबंदी तोडावयाचे साधनही विश्वास वाटू नये इतके सोपे आहे; नुसते जेवायचे! भिन्न जातीयां-बरोबर जेवायचे! की हा एवढा दुर्गम् दुःसाध्य वाटणारा जातिभेदाचा प्रचंड गड गडगडत कोसळलाच पाहिजे. जातिभेद एकत्र लढून जन्मात मरायचा नाही; पण एकत्र जेवताच तो ठिकच्याठिकाणी मरून पडतो. यास्तव प्रत्येक खऱ्या सुधारकाने

हे सूत्र वेशीवर टांगावे की, 'जे रुचेल नि पचेल ते वैद्यकीय दृष्ट्या योग्य त्या कोणत्याही मनुष्याने खावे, नि प्यावे!' तो हिंदू असो, मुसलमान असो वा अंदमानी असो-- कोणाबरोबरही खाण्याने, पिण्याने, सहभोजनाने वा सहपानाने, जात जात नाही! धर्म बुडत नाही! सहपान वा सहभोजन हा वैद्यकशास्त्रीय प्रश्न आहे. जातची जात किंवा धर्मचा धर्म भाताच्या पेजीच्या बुडबुड्यात बुडतो असे सांगणाऱ्या भाबड्या धर्मशास्त्रांचा नव्हे! आम्हांस जर कोणा संघटक सुधारकाने विचारले की, आजच्या स्वरूपात असलेल्या ह्या पोथीजात जातिभेदाचे मरण नक्की कशात आहे? तर आम्ही एका शब्दात अगदी प्रयोगसिद्ध सत्य म्हणून सांगू की -

सहभोजन! सहभोजन! सहभोजन!

या पोथीजात जातिभेदाचे मरण सहभोजनातच आहे. पण त्याच्या अटी पुढीलप्रमाणे :- अ) 'आम्हांस सहभोजनाचे तत्व मान्य आहे!' अशी वाचाळता करून प्रत्यक्षपणे सहभोजनात भाग घेण्यास कचरता कामा नये. आ) सहभोजनात इतर कोणी भाग घेवो वा न घेवो अन्य जातीचा एकच मनुष्य जरी मिळाला, तरी आपण आपल्यापुरते त्याच्याबरोबर जेऊन आपल्यापुरती रोटीबंदी तोडली पाहिजे. अ) ती जन्मजात केव्हा तरी एकदा तोडू, आता पुन्हा हेतुपुरस्सर कशाला? असे विचारीत पुन्हा उभ्या जन्मात सहभोजनात पाय न टाकणारे भिरुत्व वा सभ्यत्व कुचकामी समजून प्रत्यही प्रसंग आला तरी प्रत्यही सहभोजन केले पाहिजे. प्रत्यही ब्राह्मणभोजन करणारा जर अधिकच पुण्यशील समजला जातो तर प्रत्यही सहभोजन करणारा मात्र खट्याळ का समजला जावा? ई) प्रत्यक्ष सहभोजन प्रकटपणे --- जाहीर रीतीने --- झाले पाहिजे. नावे शक्य तो छापलीच पाहिजेत. इराण्याच्या दुकानात जसे अचानक 'भटजी' सापडतात आणि कॉलेजांतून वा कलेक्टर म्लेच्छांसह गुपचूप जेवणारे वकील वा पदवीधर उघडपणे आमच्या रोटीबंद आर्यसंस्कृतीचा उदोउदो करताना जसे गल्लोगल्ली आढळतात, तसेच मिथ्याचारी सुधारकही दुर्मिळ नाहीत! त्यांचा उपयोग काय? उ) प्रत्येक सहभोजनात शक्यतो अस्पृश्य मनुष्य अवश्य असावा. सहभोजनाची तीच खरी क्षारपरीक्षा (ॲसिड टेस्ट) आहे! नाही तर केवळ ब्राह्मणाबरोबर सहभोजने करण्यास हपापलेले, पण महाराबरोबर बसताच 'आज कोठा जड, दूध घेतो की थोडे!' अशी लटपटपंची करणारे समाजिस्ट काही थोडेथोडके भेटत नाहीत!

आम्ही अनुभवजन्य निश्चितीने सांगतो की, असे प्रत्यक्ष आचरण करणारे पाचशे संघटक सुधारक वारंवार सहभोजने करीत राहिले, तर पांच सहस्र वस्तीच्या नगरांतून, रोटीबंदीच्या रुढी उखडून टाकू शकतात. जेवणावारी जातिभेद मारला जातो. ते कसे हे लेखमर्यादेमुळे इथे पाल्हाळाने आम्ही सांगत बसत नाही- पाल्हाळ अवश्यही नाही. खऱ्या संघटक सुधारकांस आम्ही ग्वाही देतो की, तुम्ही आधी करून पहा. फळ न

मिळाले तर मग ह्यांचे समर्थन आम्हांस पाल्हाळाने विचारीत बसा. बहिष्कार? पडतीलच! पण पाचशे चिकाटीच्या सहभोजक सुधारकांवर बहिष्कार घालणारा पाच हजारांचा बहुजनसमाजही अंती मेटाकुटीस येतो. कारण बहिष्कार हे दुधारी शस्त्र. घालणारासही ते कापते. खरा सुधारक निश्चितार्थ असतो. बहुजनसमाज तसा नसतो. संख्येचे प्रमाण हे वरचे असेल तर. बहुजनसमाजच या रोटीबंदी प्रकरणी तेवढे बोलायचे तर - जर आज तितकासा मनःपूर्वक विरुद्ध नसल्यामुळे त्रास सोसण्याइतका चिवट राहत नाही आणि शेवटी त्याची दृष्टि मरून, त्यात त्याला काही विशेष चिडल्यासारखे वाटेनासे होऊन, ‘आगबोटीत विटाळ नाही हे शास्त्र जसे जन्मले तसे सहभोजनाने जात जात नाही हे शास्त्रही न कळत उमजते, पटते.

४) बेटीबंदी - जातिभेद मोडायचा म्हणतात सर्व साधारणतः बहुतेक लोकांना जो धक्का बसतो तो त्यामुळे बेटीबंदी तुटून प्रचंड घोटाळा उडणार ह्याच कल्पनेने होय! म्हणजे आता शेकडो ब्राह्मणांच्या मुली महारवाड्यांत कोंबायच्या नि चांभारांच्या मराठामोळ्यात घुसायच्या! अशी एक भयानक कल्पना जातिभेद मोडायचा म्हणताच लोकांसमोर उभी राहते! रोटीबंदी तोडून महारांच्या पंक्तीस जेवणाऱ्या ब्राह्मण सहभोजनांचादेखील त्यांना एक वेळ इतका धक्का बसत नाही; पण बेटीबंदी तोडण्याचे नाव काढताच ते अगदी घाबरून जातात! उलटपक्षी कित्येक सुधारक विशेषतः जहाल अस्पृश्य --- जातिभेद तोडायचा याचा अर्थ ब्राह्मणांच्या मुली आम्हांस दिल्या पाहिजेत, असाच नेमका ठासूनठासून सांगतात
पण वास्तविक पाहता त्या पहिल्याची भीती नि ह्या दुसऱ्याची आकांक्षा ह्या सारख्याच असत्य नि अतिरेकी आहेत. कारण बेटीबंदी तोडण्याचा अर्थ अमक्यांच्या मुली तमक्यांना ‘दिल्याच’ पाहिजेत, असा नाही. ब्राह्मणांच्या वा वाण्यांच्या मुली आम्हांस ‘दिल्याच’ पाहिजेत, असे म्हणणारे अस्पृश्यही त्या सौद्यांच्या प्रतिमूल्याचा प्रश्न निघताच धक्का खाऊन ‘नव्हे, नव्हे, दिल्याच पाहिजेत असे नव्हे!’ असे म्हणत चाचरू लागतात कारण त्यांसच ते प्रतिमूल्य परवडत नाही. जातिभेद मोडण्यासाठी ब्राह्मण - वाण्यांच्या शंभर मुली जर महारचांभारांस ‘दिल्याच’ पाहिजेत, तर त्याच अटीप्रमाणे महारचांभारांच्या शंभर मुली भंग्यास नि धेडासही ‘दिल्याच’ पहिजेत, म्हणून भंग्यांच्या वतीने मागणी घालण्याचा उशीर की, त्याच महार - चांभार जहालांस भीक नको पण कुत्रा आवर असे होऊन जाते. आणि तेही विवेकाची भाषा बोलू लागतात.

तो विवेक असा :- अमक्याने तमक्या मुली 'दिल्या' पाहिजेत ही भाषाच मूलतः असह्य नि आजतर अशक्य आहे! आजच्या मुली उपवर असणार, त्यांच्या वरांना दिवसेंदिवस मुख्यतः त्याच निवडणार. आम्हास 'देणारे' तुम्ही कोण म्हणून त्या आईबापास देखील जिथे हटकणार तिथे तिसऱ्या सोमाजीगोमाजीस कोण विचारतो? दुसरे असे की, महार, वाणी, बंगाली, मराठ्याने एखादे दिवशी क्षणभर शेजारी बसून सहभोजनांत जेवणे निराळे आणि भाषा, वेषभूषा, आचारआहाराने विभिन्न अशा एका राहणीतील मुलीला दुसऱ्या अगदी अपरिचित राहणीत जन्माची ढकलणे वा जावे लागणे हे निराळे! उद्या रोटीबंदी जरी अगदी निर्बंधाने (कायद्याने) तोडली, तरी देखील महाराष्ट्रीय ब्राह्मण मुलीला बंगाली ब्राह्मणाच्यादेखील घरी देणे हजारी नउशेनव्याण्णव अंशी परवडणार नाही, जुळणार नाही. कारण जातीचा विचार सोडला, तरी लग्नासारख्या आजच्या शरीरसंबंधात सोयीचा विचार तरी केला जाणारच जाणार. त्या मराठीत नि बंगाली ब्राह्मण वधूवरांच्या आवडीनिवडीही जुळणे दुर्घट. मराठी ब्राह्मण वधू त्या बंगाली ब्राह्मणाच्या घरी, आपल्या सासरी जाताच ती माणसे बंगाली बोलणार, ही मराठीत उत्तरणार; कानडीने केला मराठी भ्रतार! एकाचे उत्तर एका नये! पुढे स्नाने होऊन साड्या पालटू लागताना त्या बंगाली सासू-जावा बिन काष्ट्याने लुगडी नेसणार; हिला तसेच बिनकाष्ट्याने सगळ्यांसमोर वावरणे जिवावर येणार! सैपाकाला ती सासू बसली की हिला सांगणार, 'येवढे चार मासे सोलून दे पाहू.' जेवताना ती बंगाली ब्राह्मणांच्या रीतीप्रमाणे माशांची आमटी भुरक भुरक भुरकणार! ही मराठी ब्राह्मणाची मुलगी त्या मासोळी जेवणाच्या वासासरशी ओक ओक ओकणार! परत वरचेवर माहेरी यावे तर एका वर्षाचा येत्याजात्या भाड्याचा खर्च लग्नाएवढा होत राहणार!! ही गोष्ट जशी एका प्रांतातील मुली स्वजातीय परप्रांतीयांच्या घरी दिल्याची, तशीच गावातल्या गावातही महाराची मुलगी मराठ्यांच्या वा चांभाराची महाराच्या घरी देण्याची. अंतर, भाषा, राहणी इत्यादी सोयी---गैरसोयीमुळे नि आवडीनिवडीमुळे रोटीबंदी तत्वतः तुटली तरी, एका जातीच्या मुली शेकड्याने अन्य जातीत ढकल्या जातील अशी जी भीती वाटते, ती तसे कधीही घडणे शक्य नसल्यामुळे अगदी काल्पनिक आहे. इंग्लंड नि स्कॉटलंड यामध्ये जातवारीची बेटीबंदी नाही. पण ह्या सोयीगैरसोयीमुळेच हजारी एक इंग्लिश मुलगी लंडनला पिढ्यान पिढ्या राहत असता स्कॉटलंडात दिली जाते की नाही, याची शंकाच आहे. लंडनच्या मुली बहुधा लंडनच्या आसपासच आपले वर निवडणार. तीच स्थिती जातवार बेटीबंदी तत्वतः तुटली तरी पुण्याची, मद्रासची, कलकत्त्याची, रत्नागिरीची, तिथल्या मुली बहुधा आपल्या शेजारच्या गावात नि स्वजातीतच आपले सासर शोधणार, आपले स्वयंवर निवडणार; तेव्हा बेटीबंदी तत्वतः तुटली तरी प्रत्यहीच्या

व्यवहारात अकस्मात् म्हणण्यासारखी उलाढाल होणे शक्य नाही. मग बेटीबंदी तोडायची याचा अर्थ काय? त्याचा अर्थ हा की-

बेटीबंदी तोडणे म्हणजे, अमक्या जातीच्या मुली तमक्या जातीत 'दिल्याच' पाहिजेत अशी आज्ञा नसून, जर कोणा हिंदूने प्रेमशील, सुप्रजननक्षमता प्रभृति वैवाहिक गुणानुकूल असा अन्य जातीचा हिंदू वधूवर निवडला तर, केवळ जात भिन्न एवढ्यासाठीच, तो विवाह निषेधिला जाऊ नये वा त्यायोगे त्या वधूवरांस पूर्णपणे सव्यहार्य समजण्यास हरकत असू नये, अशी एक अनुज्ञा आहे. अशी मिश्रविवाहाची अनुज्ञा जन्मजात जातिभेद मोडण्याच्या दृष्टीने नव्हे, तर शुद्धिचळवळ पचविण्यासही अत्यंत अवश्य आहे. हिंदू राष्ट्राच्या संघटनास उपकारक नि अपरिहार्य आहे.

बेटीबंदी तोडण्याची एक मर्यादा मात्र मनुष्यप्रगतीच्या सद्यस्थितीत नि हिंदू राष्ट्राच्या आजच्या विशिष्ट परिस्थितीत निरपवादपणे पाळणे अवश्य आहे, ती ही की, हिंदूने आपसांतील कोणत्याही जातीशी विवाह केला तरी चिंता नाही; पण हिंदुत्वाच्या कक्षेबाहेर जाऊन कोणीही मुसलमान ख्रिश्चनादिकांशी विवाह करता कामा नये. जोवर मुसलमान, मुसलमानच राहू इच्छितो तोवर हिंदूला हिंदुच राहिले पाहिजे. तिला वा त्याला हिंदू करून घेतल्यावाचून अहिंदूंशी विवाह करणे आपल्या हिंदू राष्ट्राच्या सामुदायिक हितास अत्यंत अनिष्ट आहे. ज्यावेळी ते दुराग्रही अहिंदु केवळ मनुष्यधर्मास भजू लागतील नि मुसलमानकी सोडून माणुसकीतच समावतील तेव्हा हिंदुही त्याच मनुष्यधर्माप्रमाणे मनुष्यामनुष्यांत कोणताही जातिधर्म, देशाचा भिन्नभाव मानण्याचे सोडून केवळ माणुसकीचे नाते तेवढं पाळतील. आज मात्र हिंदूंनो तसा भोळसटपणा करणे हेच माणुसकीच्या विरुद्ध आहे.

बाँबगोळ्यांनी नव्हे, बुंदीच्या लाडवांनी !

जर या दोन्ही लेखांकांत दिग्दर्शिलेला कार्यक्रम पुढे ठेवून प्रत्येक संघटक सुधारक, इतर कोणाची वाट न पाहता आपला आपण ह्या सुधारणांस स्वतःच्या प्रत्यहीच्या आचरणात व्यवहारू लागेल, प्रत्यक्ष तसे करू लागेल, तर जन्मजात जातिभेद ज्या अर्थी तो मोडायचा आहे त्या ह्या लेखात विशदिलेल्या अर्थी, उच्छेदिणे फारसे दुर्घट नाही. ज्याच्या त्याच्यापुरता तरी जातिभेद आजच्या आज तोडता येणारा आहे. त्यातल्या त्यात त्याचा आजचा जिवंत चालता पाय जी रोटीबंदी ती तर प्रत्येक सुधारकाने तत्काळ आणि सारखी तोडीत राहिले पाहिजे. सहभोजन हाच जातिभेदाच्या समंधास गाडणारा प्रबळ मांत्रिक! नुसत्या शास्त्राधाराच्या एरंडाच्या गुऱ्हाळाने तर तो जातिभेद मरणार नाही, पण प्रत्यक्ष शास्त्राधाराच्या नैर्बंधिक सक्तीसही तो मारणे दुर्घट, अनिष्टही. जसा मारावा तसा जर त्यास मारणे असेल, तर सुधारका, तू

तुझ्यापुरती रोटीबंदी तत्काळ तोडून टाक. किती सोपे हे साधन, ब्राह्मण नि महारांनी एकत्र बुंदीचे लाडू झोडावयाचे की जातिभेद मेलाच म्हणून समजा! जातिभेदाच्या ह्या अजिंक्य किल्ल्यास असाच शाप मिळालेला आहे की, तू शतकोशतके बाँबगोळ्यांच्या माऱ्यानेही ढासळणार नाहीस. पण शेवटी बुंदीच्या लाडवांचा मारा मात्र तुझा चक्काचूर उडवील!!

* * *

हिंदूध्वज

"स भूमिम् विश्वतोवृत्चा अत्यतिष्टत् दशांगुलम्!" प्रत्येक ध्येयास, प्रत्येक समेष्टीस, प्रत्येक नवीन महत् कार्यास त्याचे रहस्य व्यक्त करणारे आणि त्याच्या स्फूर्तीने अंतःकरणास उद्दीहा करणारे असे जे त्यांचे विशिष्ट संस्कार आणि जी स्वतंत्र्य प्रतीके असावी लागतात. त्या सर्वांमध्ये त्या ध्येयाचा, समेष्टीचा किंवा महान विचारांचा द्योतक आणि प्रवर्तक असा जो त्याचा ध्वज तोच त्याचे प्रबलतम प्रतिक असतो.

एक वेष, एक राष्ट्र नि एक संस्कृति, एक रक्त, एक बीज, एक भूतकाळ आणि एक भवितव्य या अखंडनीय संबंधानी संबद्ध झालेल्या ह्या एक गटी बावीस कोटी हिंदू जातीच्या मान समेष्टीचा आणि तिच्या संघटनाच्या महत् कार्याचा हेतू आणि संदेश, बळ आणि तेज, अखिल मनुष्य जातीस व्यक्त करणारे प्रतिक म्हणजेच हा आमच्या हिंदू जातीचा अभिनव हिंदू ध्वज होय.

आम्हां हिंदूतील प्रांताप्रांताचे आणि पंथापंथाचे वैशिष्ट्यरूप आजवर अनेक भिन्न भिन्न ध्वज होत आले आणि त्यापैकी आजही त्या त्या प्रांतांत आणि पंथात पुष्कळ प्रचलीतही आहेत. मराठ्यांचा भगवा झेंडा आहे. रजपुतांचे दहा पांच केसरी आहेत. गुरख्यांचा सूर्यचंद्राकित ध्वज आहे. शिखांचे आणि जैनांचे, शैवांचे आणि वैष्णवांचे, आर्यांचे आणि अनार्यांचे - आमच्या या महान हिंदू जातीच्या प्रत्येक पंथाचे आणि प्रांताचे जे हे भिन्न ध्वज आहेत, ते ते आम्हा सर्वांस पूज्य आणि आदरणीय आहेतच. त्या त्या पंथांची आणि उपजातीची ती ती विशिष्ट ध्येये व्यक्त करीत ते सर्व ध्वज यापुढेही आमच्या निरनिराळ्या हिंदू भाषांप्रमाणेच त्या त्या भाषेत फडकत राहतील. परंतु प्रांताप्रांतातील त्या त्या हिंदू भाषासंघांत समन्वित करणारी आणि आम्हां अखिल हिंदूंची म्हणून गौरविलेली जशी गिर्वाण संस्कृत किंवा ही हिंदी प्राकृत आम्हां हिंदूंची जातीय भाषा आहे, हिंदू भाषा आहे त्याचप्रमाणे आमच्या वा पंथांच्या आणि प्रांतांच्या या विशिष्ट ध्वजांचे भिन्न भिन्न वैशिष्ट्य ज्यांत समन्वीत झालेले आहे आणि सर्व पंथ, प्रांत, वर्ण, जाति निर्विशेष असणारी आणि तरीही त्या सर्वांची महान पूर्णता असणारी ही जी आमची हिंदू जाती तिचा म्हणून जो एक महान केतू आहे. स्पृश्य वा अस्पृश्य ब्राम्हण वा अब्राह्मण, मराठी वा बंगाली, वैदिक वा अवैदिक, ज्यांचे ज्यांचे पितर या आसिंधु सिंधुपर्यंत पावन भूमीत पूर्वापार निवसत आले आणि म्हणूनच ही ज्यांची पितृभू आहे आणि त्याच पितरांचेच उदरी जन्मास येऊन आपला धर्मपंथ स्थापते झाले आणि म्हणूनच ही ज्यांची पुण्यभूमी ---धर्म-भूमी (Holy land) आहे ---त्या त्या हिंदू मात्रांची महान समेष्टी असणारी जी ही आमची

हिंदू जाती तिच्या जागतिक संदेशाचा, अंतर्हित मर्माचा आणि व्यावहारिक प्रवृत्तीचा जो द्योतक आणि प्रवर्तक आहे तो ध्वज म्हणजे हिंदू ध्वज होय. ज्या भगव्यावर एका बाजूस कुंडलिनी आणि दुसऱ्या बाजूस कृपाण अंकित आहे तो हा अभिनव हिंदुध्वज होय!

या हिंदू ध्वजाचा भारतीय राष्ट्राच्या हिंदू ध्वजांशी कोणचाही विरोध नाही. ती दोन्ही प्रतीके विभिन्न आणि तरीही संबद्ध अशी दोन स्वतंत्र प्रतीके आहेत. आणि आपापल्या कक्षेत आपापली कर्तव्ये करीत असतांही एकमेकांस पूरकच होणारी आहेत. हिंदी राष्ट्रीय ध्वज असताही ज्याप्रमाणे आणि ज्या प्रमाणांत धार्मिक वा सांस्कृतिक प्रकरणी ख्रिश्चनांचा "क्रॉस" किंवा मुसलमानांचा हरित अर्धचंद्र अंकित असलेले त्यांचे जातीय ध्वज अस्तित्वांत राहतीलच. त्याचप्रमाणे आणि त्याच प्रमाणांत जी २२ कोटी हिंदू जाति त्या हिंदी राष्ट्राची प्रबलतम घटक आहे. त्या हिंदू जातीच्या जातीय, सांस्कृतिक आणि धार्मिक संबंधांत हा हिंदुध्वज ही हिंदुध्वजाच्या गौरवाची आणि आकांक्षेची साक्ष देत राहील; स्फूर्ति होत राहील, प्रत्येक हिंदू हिंदी म्हणून राष्ट्रीय ध्वजास वंदन देईल. हिंदू म्हणून हिंदुध्वजास आपली प्राणपूजा अर्पण करील.

हिंदू ध्वजाचा स्वीकार आणि स्वागत

पूर्वी कधीही नव्हती इतक्या उत्कंठतेने हिंदुध्वजाची जाणीव आणि अखिल हिंदू मतास एका प्रबळ समेष्टीस संघटित करण्याची तीव्र आकांक्षा हिंदू संघटनाच्या महान आंदोलनाने उद्दीप्त करताच त्या अखिल संघटनांच्या दिव्य, भव्य नव ध्येयाचे मर्म व्यक्त करणारा हा अभिनव हिंदुध्वज प्रगट झाला. तेव्हांपासून त्याचा स्वीकार आणि स्वागत ठिकठिकाणी होत आले आहे. सन १९२९ मध्ये सुरतेला जे हिंदुमहासभेचे अधिवेशन झाले तेथेही त्या सभेचे वयोवृद्ध नि ज्ञानवृद्ध अध्यक्ष श्रीमान रामनंद चटर्जी यांच्या हस्ते हा हिंदू ध्वज जेव्हा उभारला गेला, तेव्हा त्या महासभेने उठून सभामंडप घडीभर हादरत राहील अशा जयजयकारात त्याचे स्वागत केले. त्यास जातीय उत्थापन आणि जातीय वंदना दिली.

हा हिंदुध्वज हा हिंदू जातीचेच तेवढे प्रतीक नसून हिंदू धर्माचेही प्रतीक असल्याने तो त्या धर्माच्या सर्वांगीण उदारतेइतकाच विस्तृत आहे. हिंदुधर्माच्या ध्येयाप्रमाणेच तोही "स भूमी विश्वतो वृत्वा अत्यतिष्टत् दशांगुलम्!" हिंदूच नव्हे तर उभी मानव जाती नास्तिकापासून आस्तिकापर्यंत, हॉटेंटॉटपासून हिंदूपर्यंत वर्ण - जाति - पंथ - निर्विशेष त्याच्या अमृतोपम शीतल छायेखाली समाविष्ट होऊन 'श्रेयः परम्' प्राप्त करू शकेल इतका तो विस्तृत आणि भव्य, उदात्त, उच्च आणि दिव्य आहे.

कारण लोकांचे धारण करतो तो धर्म, धारणांत धर्ममित्याहुः धर्मी धारयति प्रजाः! त्या धर्माची साध्ये दोन; अभ्युदय आणि निश्रेयस :- ऐहिक मुक्ती, पारलौकिक निश्रेयसाचे,

अतिंद्रिय आनंदाचे, परमार्थिक परम गंतव्याचे जे द्योतक या ध्वजावर अंकित केलेले आहे ते.

कुंडलिनी

हे होय. ती कोण्या वर्णाची वा जातीची मत्ता नसून मनुष्य मात्रांत अंतर्हित आहे. आपल्या पाठीच्या कण्यास मेरुदंड म्हणतात. त्याच्या दोन्ही बाजूस ज्ञानतंतूच्या बनलेल्या दोन नाड्या आहेत. त्याच इडा आणि पिंगला (The affarent and the efferent) होत. मेरुदंडांत इंग्रजी ८ च्या आकारासारख्या कण्यांची जी माळ आहे, तिच्यामधून तिसरी नाडी सुषुम्ना म्हणून जाते तिला (Cerabrospinal axis) असे काही इंग्रजी तज्ज्ञ संबोधित, इडा आणि पिंगला ह्या नाड्यांस संलग्न झालेली आपल्या ठिकठिकाणच्या ज्ञानतंतूंची जी उपकेंद्रे आहेत (Nerve Plexuses) त्यांनाच यौगिक भाषेत कमले म्हटले असावे. ह्यांची संख्या शाक्तांच्या कुंडलिनी योगांत बरीच दिलेली असली, तरी ती मुख्यत्वे सात आहेत. मूलाधार (Sacral plexus), स्वाधिष्ठान मणिपूर (Naval), अनाहत् विशुद्ध, आज्ञा, सहस्त्रार (Pineal gland where the spinal cord ends in a sort of ball floating in a fluid in the brain) मूलाधारांत सूप्त असणारी शक्ती, ती कुंडलिनी, योगध्यानाने जागृत होतांच प्रत्येक केंद्रातून वर चढत, अलौकिक सिद्धि आणि अनुभव उपभोगित सहस्त्राराच्या अंतिम केंद्रास पोचते आणि तिथे ती पोचताच साधकास एक अलौकिक अतिंद्रिय अगाध आनंद प्राप्त होतो. ह्याला योगी कैवल्यानंद म्हणतील, वज्रयानी महासुख म्हणतील, अद्‌वैती ब्रह्मानंद म्हणतील. भक्त प्रेमानंद म्हणतील. नास्तिक किंवा भौतिकभौतिक परिभाषा केवळ परमानंद - (An extacy) म्हणेल; पण हा अनुभव प्रत्येकास आलाच पाहिजे. मग त्याचा विश्वास एकाद्या विशिष्ट पैगंबरावर, अवतारावर, ग्रंथावर, पांथिक मतमतांतरावर असो वा नसो यास्तव आपल्या हिंदू धर्मातील चार्वाकपंथी लोकायतिकांसुद्धा यच्चयावत पंथाचा कुंडलिनी योगाविषयी मतभेद नाही. वैदिक, सनातनी, जैन, शीख, ब्राम्हो, आर्य इत्यादी झाडून साऱ्या धर्मपंथास कुंडलिनी योग मान्य आहे. कारण ते प्रत्यक्ष आणि प्रयोगात्मक शास्त्र आहे. केवळ शाब्दिक वा तार्किक असा एखादा मतवाद नाही.

ह्यास्तव हिंदुधर्माचे जे पहिले महान पारलौकिक ध्येय आहे, त्याचे द्योतक असे अति उत्तम चिन्ह कुंडलिनी हेच होऊ शकते. कारण ते हिंदुमात्रासच नव्हे तर मनुष्य मात्रास बुद्धिगम्य आहे. आनुभाव्य आहे. स्वस्तिक हा एक जातिविशिष्ट वा पंथाविशिष्ट संकेत आहे. त्यास बुद्धिगम्य स्पष्टीकरणाचा इतका जागतिक पाठिंबा नाही तीच स्थिती आपल्या दंशिक वा जातीय परिस्थितीपुरतेच विशिष्ट महत्व पावलेल्या गाय वा गणपति वा ग्रंथ इत्यादि प्रतिमांची होय. हिंदुधर्माचे महत् ध्येय

व्यक्त करण्यास तशा कोणत्याही केवळ सांकेतिक किंवा मतभेद क्लिष्ट किंवा मर्यादित चिन्हांपेक्षा ही कुंडलिनी परमेश्वराच्या स्वरुपाशी या प्रत्येक मनुष्यास लाभलेले निसर्गसिद्ध अतिंद्रिय, ही शक्ती, हे साधन हेच उत्कृष्ट द्योतक.

हिंदुधर्माची मुख्य प्रतिज्ञा, मुख्य वैशिष्ट, मुख्य ब्रीद, परमेश्वराचा साक्षात्कार, देवाशी प्रत्यक्ष परिचय, परमात्म्याशी आत्म्याची भेट किंवा आत्माच परमात्मपदास पोचणे हे होय. शक्तीचा शिवाशी जो हा संयोग तोच योग. म्हणूनच हिंदुधर्माचे आणि जातीचे पारलौकिक गंतव्य आणि जगतास पोचविण्याचा दैवी संदेश जर कोणच्या एका शब्दात स्पष्टपणे मत व्यक्त करता येणारा असेल, तर तो शब्द योग हाच होय. त्या योगाचे मुख्य प्रतीक कुंडलिनी. एतदर्थच आपल्या हिंदुधर्माचे आणि जातीचे प्रथम ध्येय जे निश्रेयस ते सुव्यक्त करण्याचे सामर्थ्य हिंदू ध्वजावर अंकीत झालेल्या या कुंडलिनीतच उत्कटपणे बसणारे आहे.

पारलौकिक दृष्टि क्षणभर कोणी बाजूस ठेवू इच्छिल, तरीही आपल्या हिंदू जातीने जगास जी अमूल्य ऐहिक दाने दिली आहेत, त्यात सर्वोत्कृष्ट दान जे आहे ते हे योगशास्त्र, एक वेळ तात्विक मतवादांस मतमतांची गडबड म्हणता येईल. पण योगास म्हणता येणार नाही. कारण योग ही भौतिक परिभाषेत आणि परिमाणांत व्यक्त करता येणारे एक प्रयोगात्मक प्रत्यक्ष आणि आनुभाव्य शास्त्र आहे. भौतिक दृष्टीने देखील मनुष्याच्या आत्मिक आणि मानसिकच नव्हे तर दैहिक शक्तीही किती आश्चर्यकारक उन्नत्ती करू शकतात, किती अद्भुत सिद्धी मिळवू शकतात आणि मन एक अनिर्वाच्य 'यंलब्धा चापर' लाभं मन्यते न ततोधिक' अशा आनंद (Extacy) उपभोगू शकते, हे सहस्रावधी वर्षाच्या अनवरत प्रयोगांनी शक्य आणि सिद्ध करून दाखविणारे हे योगशास्त्र आम्ही हिंदूनी परिणत केले आणि त्याची जागतिक संस्कृतीत अमूल्य भर टाकली ही गोष्ट केवढी गौरवाची आहे! तोच आमचा जातीय गौरव आमच्या जातीय ध्वजावर ही कुंडलिनी व्यक्त करीत राहील!

आपल्या हिंदुधर्माचे आणि जातीचे जे पारलौकिक ध्येय निःश्रेयस ते कुंडलिनीने अशा प्रकारे व्यक्त केल्यानंतर त्या धर्माचे जे ऐहिक साध्य अभ्युदय ते आपल्या ध्वजावर व्यक्त करण्यास अत्युकृष्ट चिन्ह म्हणजे.

कृपाण

हे असू शकणार. प्रत्यक्ष धर्म ही कृपाणाची दंडशक्ती आहे म्हणून सुरक्षित आहे. विशेषतः आपल्या हिंदू जातीच्या अवनतीस ह्या कृपाणाचे, ह्या शक्तीचे ह्या ऐहिक अभ्युदयाचे जे विस्मरण झाले, त्याकडे जे आम्ही अपराधी दुलर्क्ष केले तेच मुख्य कारण झालेले असल्याने ह्यापुढे असे दुलर्क्ष न करण्याचा आम्ही हिंदूंनी निर्धार केलेला आहे हे सर्व शत्रूंस आणि मित्रास बजावून सांगण्यासाठी आमच्या

हिंदुसंघटणाच्या ह्या महान ध्वजावर कृपाण अंकित झालेच पाहिजे. आमच्या धर्माच्या व्याख्येप्रमाणेच निश्रेयस आणि अभ्युदय, मुक्ती आणि भुक्ती ही त्याची दोन चरणे आहेत. परंतु दुर्दैवाने त्यापैकी अभ्युदयाकडे, भुक्तीकडे आणि ज्या साधनाने ती साध्य होणारी आहेत त्या शक्तीकडे आम्ही दुलर्क्ष केल्यामुळे आमचा धर्म एक पायी झाला, पंगु झाला. त्यायोगे समाजाचे ऐहिक आणि पारलौकिक धारण करण्याचे त्याचे कर्तव्य करण्यास तो त्या प्रमाणांत असमर्थ झाला. ती चूक आता यापुढे होऊ द्यावयाची नाही. यापुढे ज्या शक्तीने 'मिळती राज्ये' ती शक्ती, ती राष्ट्रशक्ती, ती शास्त्रशक्ती, ऐहिक भुक्तीची तलवार आम्ही आपल्या हातांतून कोण्या निष्क्रीय भंगड गुंगीलाच समाधी समजून तिच्या बेशुद्धीच्या निशेत गळू देणार नाही. ती कुंडलिनी हे कृपाण! ती मुक्ती, ही भुक्ती! ती शांती, ही शक्ती! तो योग, हा भोग! ते निश्रेयस, हा अभ्युदय! ती क्षमा, ही शांती, ती निवृत्ती! ही प्रवृत्ती, ते ध्येय ही धारणा! ती औपनिषदिक विद्या, ही औपनिषदिक अविद्या! तो योगेश्वर कृष्ण, हा धनुर्धारी पार्थ!! ती ज्ञानयोगाची कुंडलिनी हे कर्मयोगाचे कृपाण परित्राणाम् साधुनाम् विनाशायच दुष्कृताम्! ईशा वास्य मिदं सर्व यत्किंच जगत्या जगत् तेन त्यक्तेन भुंजीथाः' हाच आमच्या हिंदुध्वजाचा जागतिक संदेश आणि जातीय घोषणा ही कुंडलिनी आणि हे कृपाण करीत आहे.

त्या कृपाणाने ह्या शक्तीने प्राप्त होणारे राज्य, सामर्थ्य, धन, आततायी लोकांच्या कलंकाने दूषित होऊ नये म्हणून, 'तेन त्यक्तेन भुंजीथाः मागृधः कत्याचिद धनं' हे नीतीमत्तेचे सार सूत्र सदोदित सन्मुख असावे यास्तव या कृपाणाचा, ह्या हिंदुध्वजाच्या पृष्ठभूमीचा रंग

गैरिक अर्थात भगवा

आहे. हा रंग त्यागाचा आहे. साधुत्वाचा आहे. योगच नसेल, क्षेमच नसेल तर त्याग तरी कसला? म्हणून हे योगक्षेमाचे कृपाण हिंदू जातीने उपसले आहे. पण ते "आदानंही विसर्गाय स तो वारी मुच्चरिव" आम्ही स्वतंत्र होणार, शक्तीशाली होणार, मुक्त होणार, पण ते आम्हांसह अतरासही स्वतंत्र करण्यासाठी यास्तव आमच्या संपन्नतेचा ध्वज त्यागी आहे भगवा आहे. गैरिक आहे.

ज्या भगव्यावर एका बाजूस ॐकार युक्त कुंडलिनी आणि दुसऱ्या बाजूस कृपाण अंकीत आहे, त्या त्या हिंदुजातीच्या हिंदुध्वजाच्या संकेताचा हा गूढार्थ आहे, हे तात्त्विक रहस्य आहे या तात्त्विक रहस्याप्रमाणे त्या ध्वजाचे

ऐतिहासिक महत्व

हेही काही कमी नाही. कारण तो हिंदू जातीतील जे अनेक ध्वज आजवर प्रचलित आहेत, त्यांच्या परंपरेचाच विकास आहे, पूर्णता आहे. हिंदुजाती वर्गाला मुसलमानी

आक्रमणाच्या कालांत ज्या अत्यंत प्रबळ आंदोलनाने हिंदुसंघटनाचा यशस्वी पुरस्कार केला. त्या महाराष्ट्रीय हिंदुपदपादशाहीचा ध्वज भगवाच होता. तो ज्या राष्ट्रगुरूने राष्ट्रवीर शिवाजीस दिला, त्या समर्थ स्वामी रामदासांनी ज्या कार्याची एका ठिकाणी अशीच व्याख्या केली होती.

सामर्थ्य आहे चळवळीचे। जो जो करील तयाचे
परंतु तेथे भगवंताचे। अधिष्ठान पाहिजे।।१।।
पहिले ते हरिकथा निरुपण। दुसरे ते राजकारण
तिसरे ते सावधपण। सर्व विषयी।।२।।

महाराष्ट्रीय भगव्या झेंड्यात निगूढ असलेला हाच अर्थ ह्या हिंदुध्वजात प्रकट झालेला आहे. ही ॐकारयुक्त कुंडलिनी हीच ते भगवंताचे अधिष्ठान दर्शविते. ते मुख्य हरिकथेचे निरुपण करते आणि हे कृपाण--- हे तेच 'चळवळीचे सामर्थ्य' तेच, राजकारण, तेच सर्व विषयी सावधपण प्रकटविते. अर्थात त्या महान हिंदू साम्राज्याच्या पुरातन ध्वजाच्या त्या भगव्यांत समर्थांचा जो मूक संदेश अंतर्हित होता, त्याचीच प्रकट घोषणा हा हिंदुध्वज करीत आहे. ह्याहून त्यांत काही एक फरक नाही. महाराष्ट्रीय भगव्याप्रमाणे शिखांचे कृपाण हेही त्यावर अंकित असल्याने हिंदुजातीच्या दुसऱ्या महान संरक्षकाचीही, गुरू गोविंदा सिंगाचीही मुद्रा त्यावर अंकित आहे. गुरू गोविंद कटीस दोन खड्ग बांधीत आणि म्हणत हा खड्ग योगाचा आहे- हा भोगाचा आहे; हा शांतीचा, हा पुष्टीतुष्टीचा! तोच संदेश हा हिंदुध्वज घोषित आहे. तो योगाचा खड्गच, ही ह्या ध्वजावरील कुंडलिनी- तो भोगाचा खड्ग हे कृपाण!

त्याचप्रमाणे हा ॐकार, शिखांना, वैदिकांना, आर्यांना, ब्राह्मणांना, सनातनीयांना, सर्वांचाच महामंत्र आहे. ही कुंडलिनी--- ही जैन, बौद्ध, शैव शक्ती, चार्वाकांसुद्धा अखिल हिंदूंच्या, सर्वांच्या भूतकालीन- धार्मिक परंपरेची साक्ष आहे. हे कृपाण--- वंग, आंध्र, द्रवीड, गौड, रजपूत, गुरखा--- यच्चयावत् हिंदूंच्या राष्ट्रीय भवितव्यतेची हमी आहे!
सर्व प्रांतांच्या आणि पंथाच्या, जातिवर्ण निर्विशेष हिंदुमात्रास अत्यंत पूज्य असलेली आणि त्यांचे प्रतिनिधित्व करणारी हिंदुजातीच्या महान ध्येयाची घोषणा करणारी, भूतकालाच्या हितावह परंपरेस लवमात्र न सोडता हिंदू जातीच्या धार्मिक आणि राष्ट्रीय अशा महान भावी आकांक्षाना प्रकट आणि प्रस्फुरित करणारी आणि तरीही अखिल मनुष्य जातीसाठी प्रत्यक्ष बुद्धिवादाने, भौतिक शास्त्राच्या परिभाषेतही पटवून देता येणारी ही ॐकारयुक्त कुंडलिनी- कृपाणाची भव्य चिन्हे ज्या भगव्यावर अंकित आहेत, तो हा हिंदुध्वज देवकुलाच्या कोटिकोटि वीरांच्या प्रतापाने अंकित होत्साता, 'परित्राणाय साधूनाम विनाशायच दुष्कृताम्' अखिल मानुषकांचे परम मंगल साधीत या आध्रुव पृथ्वीवर सर्वत्र आणि सदोदित विजयी असो!!!

* * *